

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Θρησκεία και κοινωνία Θρησκεία και σύγχρονος κόσμος

Έντυπο υλικό στα Θρησκευτικά Β'ΕΠΑ.Λ.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

**Έντυπο Προσωρινό Υλικό στα Θρησκευτικά
Β΄ Επαγγελματικού Λυκείου**

**Θρησκεία και Κοινωνία
Θρησκεία και σύγχρονος κόσμος**

Έντυπο προσωρινό υλικό στα

Θρησκευτικά Β΄ τάξης Επαγγελματικού Λυκείου

Θρησκεία και κοινωνία – Θρησκεία και σύγχρονος κόσμος

Το έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά δημιουργήθηκε με την ευθύνη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου «*Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών*». Το παρόν υλικό συνοδεύει το αντίστοιχο Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό Εκπαιδευτικού.

Στη σύνταξη και επιμέλεια του έντυπου προσωρινού υλικού για τα Θρησκευτικά Β΄ τάξης Επαγγελματικού Λυκείου συνεργάστηκαν αμοιβαία τα μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων Λυκείου. Η παρούσα έκδοση στηρίζεται στο υλικό της Β΄ και της Γ΄ τάξης του Γενικού Λυκείου.

Για το Α΄ Μέρος του υλικού, της παρούσας έκδοσης, συνεργάστηκαν με την **Εύη Βουλγαράκη**, μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων, η **Σουλτάνα Γκαργκάνα**, Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, και η **Έφη Ψαρογιώργου**, Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Επιμέλεια | Σχεδιασμός και μορφοποίηση Α΄ Μέρους | Τεχνική επεξεργασία φωτογραφιών:

Εύη Βουλγαράκη, Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Γεώργιος Στρυλιγκάς, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Για τη σύνταξη, τον σχεδιασμό και τη μορφοποίηση του Β΄ Μέρους του υλικού εργάστηκαν η **Κυριακή Τριανταφυλλίδου**, ΜΑ Διδακτικής Θρησκευτικών, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων Λυκείου, και ο **Εμμανουήλ Παπαϊωάννου**, Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Η γραφιστική σύνθεση εξωφύλλου και οπισθοφύλλου βασίζεται στο έργο του **Χρήστου Κεχαγιόγλου**, *Γέρικη ελιά* και περιλαμβάνει λεπτομέρειά του. Η γραφιστική σύνθεση στην εισαγωγική σελίδα του Α΄ Μέρους περιλαμβάνει λεπτομέρεια του έργου της **Ολυμπιάδος Κελαϊδή**, *Η Κιβωτός του Νώε*. Η εικόνα στην εισαγωγική σελίδα του Β΄ Μέρους είναι της **Σοφίας Παπαθανάση-Βγόντζα**, εικαστικού, εικονογράφου.

Οι μεταφράσεις των κειμένων της Αγίας Γραφής είναι της Βιβλικής Εταιρίας. Η μετάφραση του Κορανίου στα ελληνικά, όπου δεν σημειώνεται διαφορετικά, είναι της έκδοσης του βασιλιά Φαντχμπιν Αμπντουλαζίζ αλ Σαούντ, Μεδίνα.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

**ΕΝΤΥΠΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟ ΥΛΙΚΟ ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ
Β΄ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ**

**Θρησκεία και Κοινωνία
Θρησκεία και σύγχρονος κόσμος**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΑΘΗΝΑ

Πρόλογος

Αγαπητοί μαθητές, αγαπητές μαθήτριες,

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας είναι στην πραγματικότητα ένας φάκελος υλικού, φτιαγμένος με αγάπη και μεράκι. Πρόκειται για μια ανθολογία ποικίλων κειμένων (επιλεγμένα από παλαιότερη αλλά και σύγχρονη βιβλιογραφία) και εικαστικού υλικού: φωτογραφίες αλλά και έργα τέχνης παλαιότερων και σύγχρονων καλλιτεχνών.

Το υλικό δομήθηκε σύμφωνα με τη φιλοσοφία του νέου Προγράμματος Σπουδών, τις παιδαγωγικές προϋποθέσεις του, τα καινοτομικά χαρακτηριστικά του, τις μεθόδους διδασκαλίας και το πλαίσιο αξιολόγησης που προβλέπει. Επιχειρήθηκε μια ανανέωση και αναβάθμιση του μαθήματος των Θρησκευτικών με βάση τις δικές σας ανάγκες στη σύγχρονη κοινωνία όπου ζείτε, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη γειτονιά σας και το περιβάλλον του σχολείου σας, τη χώρα μας αλλά και τον μεγάλο και ποικιλόμορφο κόσμο μας. Στο μάθημα αυτό δε θα είστε παθητικοί δέκτες· μέσα από την ενεργή σας στάση και συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία, θα κατακτάτε γνώσεις χρήσιμες και αναγκαίες στο πλαίσιο του θρησκευτικού γραμματισμού, δεξιότητες επικοινωνίας, κατανόησης και συνεργασίας μεταξύ σας, αλλά και θα εμβαθύνετε στην προσωπική σας αυτογνωσία και την προσωπική τοποθέτηση απέναντι σε όψεις του θρησκευτικού φαινομένου.

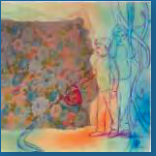
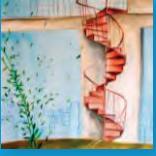
Καθώς θα ξεφυλλίζετε σιγά σιγά το βιβλίο, θα ανακαλύψετε πως φέτος θα έχετε την ευκαιρία να έρθετε σε επαφή με έννοιες όπως «Θεός», «Κοινωνία», «Πολιτισμός», «Ηθική», «Διλήμματα», «Προκλήσεις», «Όραμα» και τις επιμέρους έννοιες για την καθεμιά απ' αυτές. Αυτή η επαφή θα έχει αξία αλλά και νόημα όταν ξεκινήσει πρώτα από την ήδη υπάρχουσα δική σας εμπειρία και γνώση, αυτή που έχετε αποκτήσει όχι μόνο από το μάθημα των Θρησκευτικών αλλά και απ' όλη την παιδεία και κουλτούρα που έχετε αποκτήσει εντός και εκτός σχολείου μέχρι τώρα. Τα Θρησκευτικά δεν θα είναι για σας ένα μάθημα που πρέπει να απομνημονεύσετε –κάθε άλλο–, αλλά μια γλώσσα, στην οποία θα κινείστε με όλο και μεγαλύτερη άνεση.

Το υλικό αυτό είναι ένα κίνητρο κι ένα ερέθισμα, μια αφορμή ώστε, σε συνεργασία με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας καθώς και με τον/την καθηγητή/καθηγήτριά σας, να ανακαλύψετε, να διερευνήσετε, να οικοδομήσετε, να αναλύσετε, να ερμηνεύσετε, να βιώσετε, να μοιραστείτε, να πλουτίσετε και να αξιολογήσετε κριτικά αυτή τη γνώση και εμπειρία.

Αυτό θα επιτευχθεί μόνο μέσα από τη δική σας ενεργή δράση, αξιοποιώντας εκτός από τον προφορικό και γραπτό λόγο, τις νέες τεχνολογίες και την καλλιτεχνική έκφραση. Η διαδικασία ας γίνει αφορμή για να μπορείτε μόνοι σας να παίρνετε θέση πάνω στα θεμελιώδη θέματα που θα σας απασχολήσουν φέτος, σεβόμενοι την ελευθερία αλλά και τη διαφορετικότητα άλλων θέσεων και απόψεων, έτσι όπως εκφράζονται μέσα από μια μεγάλη ποικιλία αναφορών. Εμείς, δεν απομένει παρά να σας ευχηθούμε καλό ταξίδι σ' αυτή τη νέα σας εξερεύνηση και καλή επιτυχία στους στόχους που θα θέτετε σε κάθε σταθμό εμπειρίας και γνώσης! Άλλωστε τίποτε δεν χαρίζεται, όλα κατακτιώνται στην παιδεία όπως και στη ζωή!

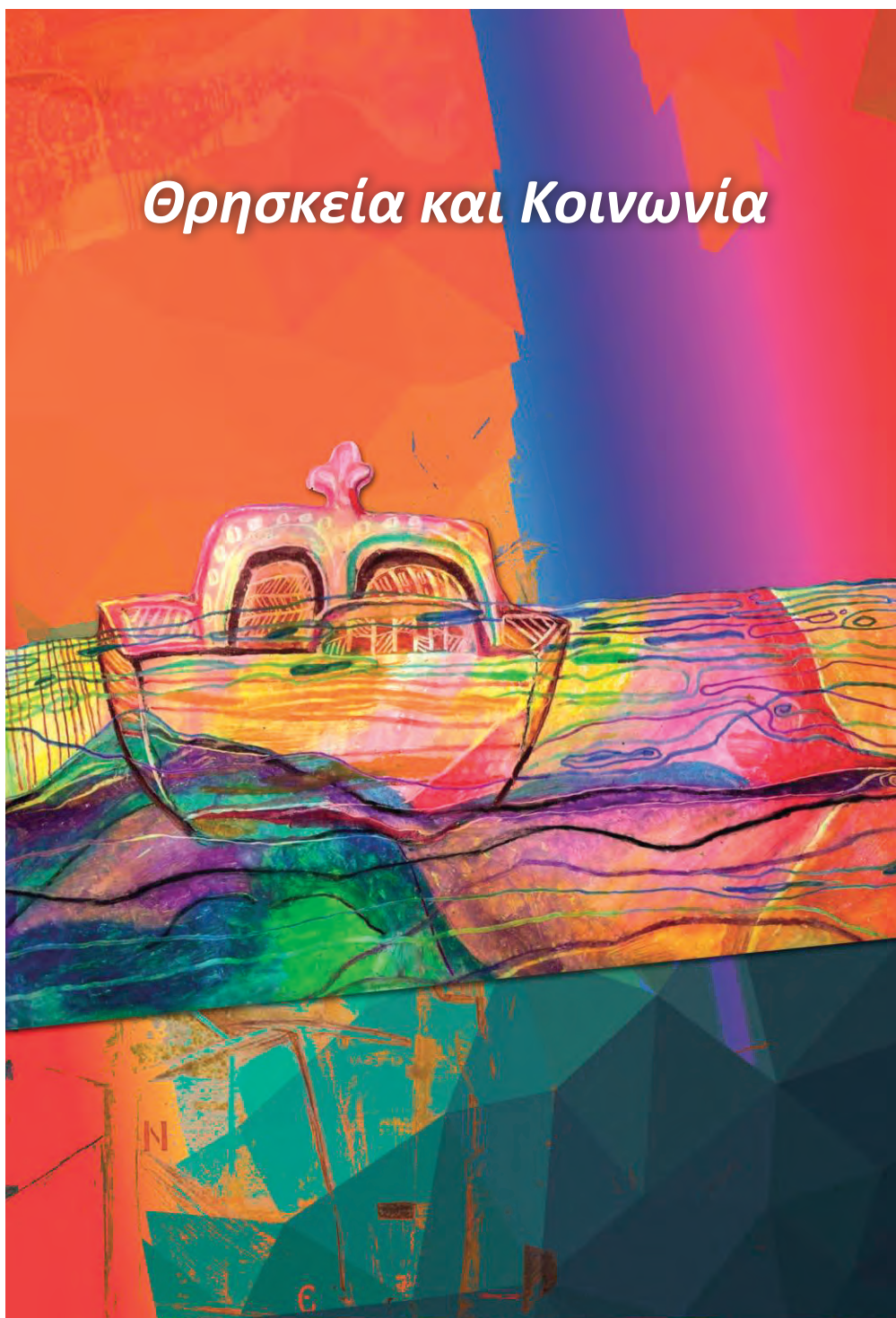
Περιεχόμενα

Α΄ Μέρος			
Θεός		Αποκάλυψη Αθεία	10 17
Κοινωνία		Σtereότυπα	25
Πολιτισμός		Μύθος	31
Ηθική		Βιοηθική Έρωτας	39 45

Β΄ Μέρος			
Διλήμματα		Επιστήμη Τεχνολογία Οικολογία	61 64 68
Προκλήσεις		Εργασία Συμβίωση	74 78
Όραμα		Μεταμόρφωση	84

Α' Μέρος

Θρησκεία και Κοινωνία

Ο Παντοκράτωρ. Φορητή εικόνα διά χειρός Φωτεινής Παπαντωνίου. Διαστάσεις 1 x 1 μ.

1.1. ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ

Αποκαλύψεις στη ζωή των ανθρώπων

Η αποκάλυψη του Θεού στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις

Η Κλήση του Μωυσή

¹ Ο Μωυσής έβοσκε τα πρόβατα του Ιοθόρ, του πεθερού του, ιερέα της Μαδιάμ. Κάποτε, οδηγώντας τα πρόβατα πέρα από την έρημο, έφτασε στο βουνό του Θεού, το Χωρήβ. ² Τότε του φανερώθηκε ο άγγελος του Κυρίου μέσα σε πύρινη φλόγα που έβγαινε από μια βάτο. Ο Μωυσής είδε πως ενώ η βάτος είχε πάρει φωτιά κι ήταν μέσα στις φλόγες, δεν καιγόταν να γίνει στάχτη. ³ Είπε, λοιπόν: «Ας πάω, να δω αυτό το παράδοξο θέαμα: γιατί δεν καίγεται η βάτος;». ⁴ Όταν ο Κύριος είδε ότι ο Μωυσής πλησίαζε για να παρατηρήσει, του φώναξε μέσα από τη βάτο: «Μωυσή, Μωυσή». Αυτός απάντησε: «Ορίστε».

⁵ «Μην πλησιάζεις εδώ», είπε ο Κύριος. «Βγάλε τα σανδάλια σου από τα πόδια σου, γιατί ο τόπος όπου στέκεσαι είναι τόπος άγιος. ⁶ Εγώ», του λέει, «είμαι ο Θεός των προγόνων σου, ο Θεός του Αβραάμ, ο Θεός του Ισαάκ και ο Θεός του Ιακώβ». Τότε ο Μωυσής σκέπασε το πρόσωπό του, γιατί φοβόταν να κοιτάξει τον Θεό.

⁷ Ο Κύριος συνέχισε: «Είδα τη δυστυχία του λαού μου στην Αίγυπτο, και άκουσα την κραυγή τους εξαιτίας των καταπιεστών τους. Ξέρω τα βάσανά τους. ⁸ Γι' αυτό κατέβηκα να τους γλιτώσω από τους Αιγύπτιους και να τους φέρω από αυτή τη χώρα, σε μια χώρα μεγάλη και εύφορη, στη χώρα όπου ρέει γάλα και μέλι, εκεί που τώρα κατοικούν οι Χαναναίοι, οι Χετταίοι, οι Αμορραίοι, οι Φερεζαίοι, οι Ευαίοι και οι Ιεβουσαίοι. ⁹ Και τώρα που η κραυγή των Ισραηλιτών έφτασε ως εμένα, και είδα πώς τους καταπιέζουν οι Αιγύπτιοι, ¹⁰ τώρα εγώ σε στέλνω στον Φαραώ, να βγάλεις τον λαό μου, τους Ισραηλίτες, από την Αίγυπτο».

¹¹ Ο Μωυσής είπε στον Θεό: «Ποιος είμαι εγώ, για να πάω στον Φαραώ και να βγάλω τους Ισραηλίτες από την Αίγυπτο;».

¹² «Εγώ θα είμαι μαζί σου», του απάντησε ο Θεός. «Και να ποιο θα είναι το σημείο ότι εγώ σε έστειλα: Όταν θα βγάλεις τον λαό από την Αίγυπτο, θα λατρεύσετε τον Θεό σ' αυτό εδώ το βουνό».

¹³ Αλλά ο Μωυσής είπε πάλι: «Καλά, εγώ θα πάω στους Ισραηλίτες και θα τους πω, “ο Θεός των προγόνων σας με έστειλε σ' εσάς”. Αυτοί όμως θα με ρωτήσουν “ποιο είναι το όνομά του;” Τι θα τους πω;».

¹⁴ Τότε ο Θεός απάντησε στον Μωυσή: «Εγώ είμαι εκείνος που είμαι («Εγώ είμι ό'Ων»). Έτσι», του λέει, «θα μιλήσεις στους Ισραηλίτες: “Εκείνος που είναι μ' έστειλε σ' εσάς”».

Έξοδος, 3, 1-14.

Καινή Διαθήκη, Η Μεταμόρφωση του Χριστού

Μτ 17, 1:	¹ Ύστερα από έξι μέρες, παίρνει ο Ιησούς μαζί του τον Πέτρο, τον Ιάκωβο και τον Ιωάννη, τον αδερφό του, και τους ανεβάζει σε ένα ψηλό βουνό.
Λκ 9, 29-31:	²⁹ Την ώρα που προσευχόταν, η όψη του προσώπου του έγινε διαφορετική και τα ρούχα του άσπρα κι αστραφτερά. ³⁰ Ξαφνικά δύο άντρες άρχισαν να μιλούν μαζί του: ήταν ο Μωυσής και ο Ηλίας, ³¹ οι οποίοι παρουσιάστηκαν με λαμπρότητα και μιλούσαν για τον θάνατό του στην Ιερουσαλήμ, με τον οποίο θα εκπλήρωνε την αποστολή του.
Μτ 17, 4-9:	⁴ Και είπε ο Πέτρος στον Ιησού: «Κύριε, είναι ωραία να μείνουμε εδώ! Αν θέλεις, να κάνουμε εδώ τρεις σκηνές: μια για σένα, μια για τον Μωυσή και μια για τον Ηλία». ⁵ Ενώ μιλούσε ακόμα, ένα φωτεινό σύννεφο τους σκέπασε, και μέσα από το σύννεφο ακούστηκε μια φωνή που έλεγε: «Αυτός είναι ο αγαπημένος μου Υιός, αυτός είναι ο εκλεκτός μου, αυτόν να ακούτε». ⁶ Όταν το άκουσαν οι μαθητές, έπεσαν με το πρόσωπο στη γη και φοβήθηκαν πολύ. ⁷ Τους πλησίασε τότε ο Ιησούς, τους άγγιξε και τους είπε: «Σηκωθείτε και μη φοβάστε». ⁸ Σήκωσαν τότε τα μάτια τους και δεν είδαν κανέναν άλλον, παρά τον ίδιο τον Ιησού μόνον του. ⁹ Ενώ κατέβαιναν από το βουνό, τους πρόσταξε: «Μην πείτε σε κανέναν αυτό που είδατε, ώσπου να αναστηθώ από τους νεκρούς».

Κοράνιο, Αλ Μπάκαρα

² Αυτό το βιβλίο είναι αναμφίβολο. Σ' αυτό θα βρουν καθοδήγηση εκείνοι που φοβούνται τον Αλλάχ. ³ Εκείνοι που πιστεύουν στον Αόρατο, που τηρούν τις προσευχές τους αδιάκοπα, και μοιράζουν ό,τι Εμείς τους έχουμε προσφέρει. ⁴ Κι εκείνοι που πιστεύουν στην Αποκάλυψη που σου εστάλη και που παλαιότερα είχε σταλεί και που έχουν (στις καρδιές τους) τη βεβαιότητα της μετά

θάνατον Ζωής. ⁵ Αυτοί μόνο καθοδηγούνται (σωστά) απ' τον Κύριό τους κι είναι αυτοί οι ευδόκιμοι.

Το Ιερό Κοράνιο, Αλ-Μπάκαρα (Η Αγελάδα) 2:2-5.

Το νόημα της Αποκάλυψης στον Χριστιανισμό και στις αποκαλυπτικές θρησκείες

Θεοφάνεια και Αποκάλυψη

Αποκάλυψη του Θεού σημαίνει Θεοφάνειες στην κτίση και την ιστορία· συγχρόνως επισημαίνει την ριζική διαφορά μεταξύ δημιουργού και δημιουργήματος, όντος και μη όντος, ακτίστου και κτιστού... Έτσι ο Θεός μολονότι ακατάληπτος ως προς την ουσία του, γίνεται καταληπτός δυναμικά κατά τις ενέργειες. Και τούτο είναι έργο μόνο των θεοφανειών, οι οποίες με αυτό τον τρόπο γίνονται γέφυρες ή κρίκοι που συνδέουν τη θεότητα με την κτίση. Ιστορία, κτίση, σύμβολα και κάθε γνώση, αποτελούν τον μοναδικό δρόμο αυτής της αποκάλυψης.

Η ίδια η δημιουργία οφείλεται σε μια φανέρωση του Θεού, σε μια θεοφάνεια. Ολόκληρη η ιστορία της Π.Δ. γράφεται δια μέσου θεοφανειών. Κι αυτή η ιστορία είναι η απαρχή της ιστορίας της θείας οικονομίας. Δημιουργία, παράδεισος, πτώση, δραματικές συνέπειες, εκλογή περιούσιου λαού, μετακινήσεις, έξοδοι, πόλεμοι, προφήτες ιερείς βασιλιάδες, τα πάντα παρελαύνουν σε μια ιστορική πορεία, όπου φανερώνεται ο Ζωντανός και κοινωνικός Θεός. Ο πατριάρχης Αβραάμ φιλοξενεί την ίδια την Αγία Τριάδα· σ' ορισμένους αποκαλύπτεται με τη νεφέλη, τα όνειρα και τα οράματα, ενώ στο Μωυσή μιλάει «στόμα με στόμα», ...ο προφήτης Ηλίας τον είδε στη “λεπτή αύρα”... Είναι ο ίδιος Θεός που παρουσιάστηκε “αυτοπροσώπως” και έδωσε τον νόμο, μίλησε δια μέσου των προφητών και στην τελευταία φάση της περιόδου αυτής ενανθρώπησε (έγινε άνθρωπος) για όλους τους ανθρώπους. Σε κάθε φάση της πορείας, στην προϊστορία και την ιστορία, είναι ο ίδιος ο τριαδικός Θεός που κάνει την παρουσία του... Ο απρόσιτος Θεός γίνεται ιστορικά προσιτός.

Ματσούκας, Ν., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β.*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1985, σελ. 58-62.

Αποκάλυψη του Θεού

Αυτή είναι λοιπόν η ουσία της αποκαλύψεως του Θεού [...]. Όσο κι αν ο άνθρωπος προσπαθεί να ανέβει επάνω, όλες αυτές οι προσπάθειες της θρησκείας ή των υποκαταστάτων της, είναι ανίκανες να λυτρώσουν τον άνθρωπο, είναι ανίκανες να μας δείξουν τι βρίσκεται στον υπέρκοσμο. Ο μόνος τρόπος είναι, ο Επάνω να ανοίξει μία καταπακτή, να ρίξει μια σκάλα, να έρθει κάτω ο ίδιος και να μας ανεβάσει επάνω. Αυτό έκανε ο Χριστός, αυτό είναι η εν Χριστώ αποκάλυψη, αυτή είναι η αποκάλυψη του Θεού. Ο Θεός κατέβηκε κάτω, γι' αυτό λέει ο Χριστός «ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδὸς» και «ἡ θύρα», γι' αυτό και λέμε στην Παναγία: «Χαῖρε, κλῖμαξ ἐπουράνιε, δι' ἧς κατέβη ὁ Θεός | χαῖρε, γέφυρα μετάγουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν». Ή, για να χρησιμοποιήσω μίαν άλλην εικόνα, περπατάμε στο σκοτάδι, και εκεί που δε βλέπουμε μπροστά μας τίποτα, ξαφνικά μια αστραπή μάς φωτίζει και βλέπουμε πού βαδίζουμε. Αυτή είναι η αποκάλυψη. Δεν ανακαλύψαμε μόνοι μας πού βαδίζουμε, αυτό είναι αποκάλυψη. Κάποιος μου αποκαλύπτει κάτι.

Γαλίτης, Γ., *Αποκάλυψη και Εκκλησία*, Ι. Μητρόπολη Ηλείας, Πύργος, 2006, σελ. 25, 28.

Θωμάς Βαθάς, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, Σπήλαιο Αποκαλύψεως, περίπου 1596.

Αντρέι Ρουμπλιόφ, *Η Φιλοξενία του Αβραάμ*. [Η Αγία Τριάδα] 1410.

Φορητή εικόνα με θέμα από την Αποκάλυψη του Ιωάννη, 15^{ος} αι.

Μαρκ Σαγκάλ (1887-1985).
Ο Μωυσής και η Φλεγόμενη Βάτος.
Λιθογραφία από τον κύκλο έργων
«Η Ιστορία της Εξόδου».

Ο αρχάγγελος Γαβριήλ αποκαλύπτει την όγδοη σούρα του Κορανίου στον Μωάμεθ. Από το βιβλίο *Η ζωή του Προφήτη κατά παραγγελία του σουλτάνου Μουράτ III* (1594-1595).

Περιεχόμενο της Θεϊκής Αποκάλυψης

Δεν είναι λοιπόν το περιεχόμενο της αποκαλύψεως μία ιδέα και μία θεωρία, αλλά ένα πρόσωπο, το πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Πολλοί λένε, ο Χριστός ήταν ένας μεγάλος δάσκαλος, ηθικός αναμορφωτής, κοινωνικός εργάτης. Αν ήταν κάτι από αυτά, αλίμονό μας. Η σωτηρία μας θα ήταν αδύνατη. Θα μπορούσε κάποιος να πει, ο Κομφούκιος είπε πολύ ωραία πράγματα, και ότι ο Μωάμεθ δεν είπε άσχημα πράγματα. Και ο Μωυσής στην Παλαιά Διαθήκη είπε ωραία πράγματα, κανείς

δεν μπορεί να μας σώσει όμως, κανείς δεν είναι ο σωτήρας. Δεν σώζουν οι ηθικές διδασκαλίες, δεν σωζόμαστε αν γίνουμε καλοί άνθρωποι. Και ένας άθεος, βουδιστής, ινδουϊστής, μπορεί να είναι καλός άνθρωπος. Σώζεται κανείς αν αφήσει το χέρι του να το πιάσει ο Χριστός, ο αποκαλυφθείς Θεός, και να τον οδηγήσει επάνω. Δεν αρκεί να πιστεύεις στον Θεό. Σε θεό πιστεύουν όλες οι θρησκείες. Πρέπει να πιστεύεις στον Χριστό. Το πρόσωπο του Ιησού Χριστού είναι ο Θεός που αποκαλύφθηκε: “Κύριε, δείξον ἡμῖν τὸν πατέρα καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν”, λέγει ο Φίλιππος (Ιω. 14, 8). Και απαντά ο Χριστός: “Τοσοῦτον χρόνον μεθ’ ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα”: διότι στο πρόσωπό μου βλέπει κανείς τον Πατέρα. Γι’ αυτό γράφει και ο Παύλος, ότι ο Χριστός είναι η “εἰκὼν τοῦ Θεοῦ” (Β’ Κορ. 4, 4) “τοῦ ἁοράτου” (Κολ. 1, 15).

Αυτό είναι λοιπόν το περιεχόμενο της αποκαλύψεως του Θεού [...]. Εδώ μπορούμε να διακρίνουμε τρεις βαθμίδες αποκαλύψεως. Η πρώτη είναι όταν ο Θεός ανοίγει, εξέρχεται εαυτού, δημιουργεί τον κόσμο (“Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν”)· στην δεύτερη έχουμε την πλήρωση της αποκαλύψεως (“Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο”)· και έχουμε και μια τρίτη αποκάλυψη, που είναι η ολοκλήρωση, είναι η μέλλουσα κρίση. Εκεί θα αποκαλυφθεῖ πάλι ο Θεός, αλλά θα αποκαλυφθεῖ ως φως για τους αξίους και ως “πῦρ καταναλίσκον” για τους αναξίους (“Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὁργὴ Θεοῦ ἀπ’ οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων” (Ρωμ. 1, 18)).

Γαλιτς, Γ., *Αποκάλυψη και Εκκλησία*, Ι. Μητρόπολη Ηλείας, Πύργος, 2006, σελ. 29-30, 32.

Ισλάμ: Το νόημα της Αποκάλυψης

«Η πίστη στη θεία αποκάλυψη και την προφητεία αποτελεί το θεμέλιο της ισλαμικής θρησκείας. [...] Δεδομένου ότι ο Θεός είναι τελείως απρόσιτος, ομιλεί στην ανθρωπότητα μέσω των προφητών και αποστόλων του.

Η αποκάλυψη του Κορανίου περιέχει, κατά τη μουσουλμανική πίστη, το πλήρωμα της ανόθευτης θείας αποκάλυψης και έχει οικουμενικό χαρακτήρα. Προορίζεται για όλους τους λαούς της γης και “κυρώνει” όλες τις προηγούμενες αποκαλύψεις. Η αποκάλυψη αυτή καθορίζει τις σχέσεις του ανθρώπου προς τον Θεό και τους συνανθρώπους του και μπορεί να οδηγήσει όλη την ανθρωπότητα στην αλήθεια του ενός Θεού. Όλες οι ελπίδες των μουσουλμάνων στρέφονται γύρω από την αλήθεια της αποκάλυψής τους.

[...] Ο νους (του ανθρώπου), για να σχηματίσει την έννοια περί Θεού, χρειάζεται απαραίτητα τη βοήθεια της θείας αποκάλυψης. ... Η θεία αποκάλυψη όμως δεν είναι συμπλήρωση της ανθρωπίνης γνώσης, ούτε νέο είδος γνώσης. Είναι μία πράξη του Θεού, η οποία έρχεται να υπενθυμίσει στον άνθρωπο την αρχική του θρησκεία, την αρχέγονη "διαθήκη" και "αποκάλυψη". Έρχεται να του υπενθυμίσει τη “φυσική θρησκεία” του “ισλάμ”, δηλαδή τη θρησκεία της υποταγής και αφοσίωσης του ανθρώπου στον ένα και μόνο Θεό, για την οποία ο Θεός έπλασε και προόρισε τον άνθρωπο. Επομένως, η αποκάλυψη απευθύνεται προς τη λήθη του ανθρώπου· είναι ανάμνηση της αλήθειας του Θεού.

[...] Ο Θεός εκλέγει αἴφνης ένα προφήτη και του δίδει την εντολή να κηρύξει στο λαό του και τη χώρα του την αλήθεια και τον νόμο του. Ο προφήτης είναι ο πρώτος ο οποίος αφυπνίζεται δια της αποκάλυψης από τον ύπνο και τη λήθη και αποστέλλεται στη συνέχεια να αφυπνίσει τον λαό του

και να του υπενθυμίσει το αιώνιο συμβόλαιο, το οποίο ο Κύριος συνήψε με τους ανθρώπους και το οποίο τους υποχρεώνει να πιστεύουν απόλυτα στον ένα και μόνο Θεό».

Ζιάκας, Γρ., *Ιστορία των θρησκευμάτων. Β΄. Το Ισλάμ*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1988, σελ. 298 εξ. (απόδοση στη δημοτική).

Η σημασία που έχουν στη ζωή των πιστών οι πεποιθήσεις τους για την αποκάλυψη

Στεκόταν εκεί

Δεν μπορούσα να δεχτώ μια άσκοπη ευτυχία... Άρχισα να ψάχνω για κάποιο άλλο νόημα ζωής, πέρα από εκείνο που μπορούσα να βρω μέσα στις σκοπιμότητες... Άρχισα να διαβάζω το Ευαγγέλιο του Μάρκου. Ενώ διάβαζα τα πρώτα κεφάλαια, ξαφνικά, συνειδητοποίησα ότι, στην άλλη άκρη του γραφείου μου, υπήρχε κάποιος. Η βεβαιότητα ότι αυτός ο “Κάποιος” ήταν ο Χριστός που στεκόταν εκεί παράμερα, ήταν τόσο έντονη ώστε ποτέ έως τώρα δεν με έχει εγκαταλείψει.

Το γεγονός αυτό υπήρξε πραγματικά η αποφασιστική μου καμπή. Αφού ο Χριστός ήταν ζωντανός και εγώ είχα ζήσει την Παρουσία του, μπορούσα να πω με βεβαιότητα ότι αυτά που το Ευαγγέλιο έλεγε για τη Σταύρωση του Προφήτη της Γαλιλαίας, ήταν αλήθεια [...]. Το απίστευτο γεγονός της Ανάστασης ήταν για μένα πιο βέβαιο από κάθε άλλο γεγονός της ιστορίας. Γιατί την ιστορία πρέπει να την πιστέψω, την Ανάσταση την έμαθα από προσωπικό γεγονός. Η αλήθεια του Ευαγγελίου, για μένα, άρχισε με ένα γεγονός που παραμέρισε όλα τα προβλήματα απιστίας, ακριβώς γιατί ήταν μια άμεση και προσωπική εμπειρία.

Αυτό ακριβώς σημαίνει για μένα πίστη. Από τη μια, δηλαδή, να μην αμφιβάλει κανείς έτσι που να έχει μέσα του σύγχυση και περιπλοκές, από την άλλη όμως να διερωτάται με σκοπό να ανακαλύψει το πραγματικό νόημα της ζωής. Να έχεις, δηλαδή, αυτό το είδος της αμφιβολίας που σε κάνει να θέλεις να ρωτάς, να ανακαλύπτεις όλο και περισσότερο, να θέλεις διαρκώς να ερευνάς.

Bloom, A., *Μάθε να προσεύχεσαι*, Μτφρ. Ε. Γκανούρη, Η Έλαφος, Αθήνα, 2009, σελ. 13-15.

²⁰ Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα· ναὶ ἔρχομαι ταχύ. ἀμήν, ναὶ ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ.

²¹ Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων· ἀμήν.

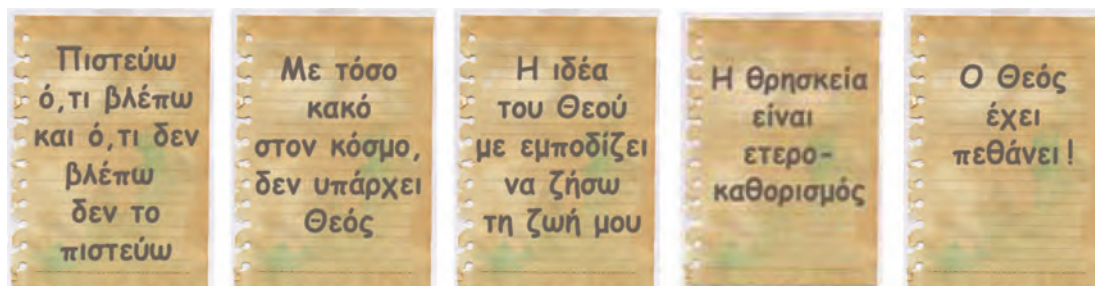
²⁰ Αυτός που τα επιβεβαιώνει όλα αυτά λέει: «Ναι, ἔρχομαι σύντομα». «Αμήν· ναι, ἔλα, Κύριε Ἰησοῦ».

²¹ Ἡ Χάρις του Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ να εἶναι με ὅλους τους πιστούς. Αμήν.

Αποκάλυψη Ἰωάννη 22, 20-21

Αριστερά: π. Σταμάτης Σκλήρης. *Πατρότητα*, 2009. Ακρυλικό σε μουσαμά. Διαστάσεις 80 x 60 εκ. Ιδιωτική συλλογή.

Οι έννοιες της απιστίας και της δυσπιστίας. Οριοθέτηση της έννοιας της αθεΐας ως κοσμοθεωρίας και ως στάσης ζωής

Συμπεριφορές και στάσεις ζωής που προσδιορίζονται από την επιλογή της αθεΐας

Οι απόντες

«... δεν είναι ο Θεός
Αυτό που μας λείπει· εμείς
Λείπουμε και μας λείπει,
Έχουμε φύγει κ' είναι απών.

Τον γυρεύουμε τάχα ή μας γυρεύει
Και δε μας βρίσκει; Τον ποθούμε ή μας ποθεί
Και δε μας βλέπει το πρόσωπό του;

Εμείς έχουμε πεθάνει, ο θάνατός μας
Είναι ο μέγας θάνατος, δεν πέθανε ο Θεός.

Εμείς είμαστε οι απόντες απ' το δείπνο,
Αυτοί που λείπουν και δεν είναι, κλείστηκαν έξω,
Δεν πρόφτασαν ναρθούν, τρέχουν στους δρόμους,
Και σκουντουφλούν στη γη, χτυπούν την πόρτα.

Δεν έχουν πρόσωπο, δεν έχουν φως».

Γιώργος Θέμελης, *Φωτοσκιάσεις*, Θεσσαλονίκη, Αυτοέκδοση, 1961.

Κατακτητές

Προς τα πού πηγαίνουμε –ύστερα από το λύσιμο των δεσμών από το παλαιό έδαφος– δεν το γνωρίζουμε ακόμη. Όμως αυτό το έδαφος μας πυρπόλησε τη δύναμη, που μας εξωθεί προς το μακρινό, προς την περιπέτεια, με την οποία προωθούμαστε προς το ατέρμον, το αδοκίμαστο. Το ανεξερεύνητο.

Πρέπει να είμαστε κατακτητές· δεν μας απομένει άλλη επιλογή, μια και δεν έχουμε πια χώρα, όπου να είμαστε ιθαγενείς και εγκαταστημένοι μόνιμα...

Προς τα εκεί μας ωθεί ένα κρυφό και ενδόμυχο Ναι, που είναι πιο ισχυρό απ' όλα μας τα Όχι... Τολμάμε το μακρινό... Η γη είναι ακόμη πλούσια και ανεξερεύνητη... Η δύναμή μας μας σπρώχνει... προς τα εκεί που μέχρι τώρα έχουν δύσει όλοι οι ήλιοι... προς ένα νέο κόσμο....

Νίτσε, Φρ., *Κατάλοιπα*, K. Schlechta, Werke III, München, 1969, σελ. 478.

Εξέλιξη και περί Θεού αυταπάτη: Μια συνέντευξη

...Ερώτηση: ...Πιστεύετε ότι οι άνθρωποι μέσα από την εξέλιξη βαδίζουμε προς την αλήθεια ή προς το ψέμα;

P.N.: Δεν είμαι σίγουρος. Αυτό που μπορώ να πω όμως είναι ότι υπάρχουν μερικά επαγγέλματα που πληρώνονται για να υποστηρίζουν ψέματα, όπως οι δικηγόροι. Δεν είναι ψεύτες με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, αλλά προκειμένου να κερδίσουν μια δίκη μπορεί να πουν και πράγματα που δεν τα πιστεύουν. Ο επιστήμονας όμως δεν πρέπει ή δεν θα έπρεπε να το κάνει αυτό. Ο επιστήμονας πρέπει να ψάχνει την αλήθεια, ακόμη και αν η αλήθεια είναι το αντίθετο από αυτό που πιστεύει ή ακόμη και αντίθετη με τον τρόπο ζωής του. Ένας επιστήμονας που εξαπατά προσαρμόζοντας τα στοιχεία για να ταιριάζουν με τη θεωρία του θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να εκδιώκεται από την επιστημονική κοινότητα».

Ερώτηση: Υπάρχει ένα σημείο στην ανθρώπινη Ιστορία μέχρι το οποίο μπορείτε να δικαιολογήσετε τους ανθρώπους που πίστευαν στον Θεό;

P. N.: Υπάρχει. Το 1859, η χρονιά κατά την οποία εκδόθηκε “Η καταγωγή των ειδών” του Δαρβίνου. Αν σκεφτείτε, θα δείτε πραγματικά ότι και πριν από τον Δαρβίνο η εξήγηση της θεϊκής προέλευσης του ανθρώπου ήταν μια λανθασμένη ερμηνεία. Τότε όμως ήταν πολύ δύσκολο να εξηγηθεί και να γίνει κατανοητό πώς δημιουργήθηκαν τα πάντα και πώς έφτασαν να είναι έτσι όπως είναι».

Ερώτηση: Η φύση δεν «ξέρει» ότι υπάρχουμε. Αυτό το έχετε στον νου σας ως επιστήμονας όταν γράφετε ένα βιβλίο;

P. N.: Φυσικά. Είναι στο πίσω μέρος του μυαλού μου, παρ' ότι αυτό για κάποιους μπορεί να σημαίνει ότι υπάρχει ένας Θεός που ξέρει και νοιάζεται. Είναι πολύ βαθιά στο δικό μου πιστεύω και στο αξιακό μου σύστημα ότι η φύση δεν ξέρει ότι υπάρχω. Δεν την ενδιαφέρει καν ότι υπάρχω. Προβατάς, Μ., *(Α)θεου αυταπάτη*, (Συνέντευξη του Ρίτσαρντ Ντόκινς), Βήμαmagazino, τ. 491, Αθήνα 2007, σελ. 28-36.

Υπάρχει Θεός σ' έναν άδικο κόσμο;

– Λέγε λοιπόν. Από πού ν' αρχίσουμε; Πρόσταξε. Απ' τον Θεό; Για το αν υπάρχει Θεός δηλαδή;
– Απ' όπου θέλεις άρχισε, ακόμα κι «αντίστροφα». Χτες μόλις υποστήριξες στου πατέρα πως δεν υπάρχει Θεός, είπε ο Αλιόσα και κοίταξε εξεταστικά τον αδερφό του.

– ...Φαντάσου λοιπόν πως ίσως και γω να πιστεύω στο Θεό, γέλασε ο Ιβάν. Αυτό πια δεν το περίμενες, ε;

– Μα και βέβαια. Εκτός πια κι αν αστειεύεσαι και τώρα.

– Αστειεύομαι! Αυτό το είπαν και χτες στου σάρετς, πως αστειεύομαι. Βλέπεις, καλέ μου, υπήρχε ένας γέρος αμαρτωλός τον δέκατο όγδοο αιώνα, που είπε πως αν δεν υπήρχε Θεός θα 'πρεπε να τον εφεύρουμε· «S'il n'existait pas Dieu il faudrait l'inventer». Και πραγματικά ο άνθρωπος εφεύρε

το Θεό. Και δεν είναι παράξενο κι ούτε θα 'ταν αξιοθαύμαστο που υπάρχει πραγματικά ο Θεός, μα είναι αξιοθαύμαστο που μια τέτοια ιδέα –η ιδέα της αναγκαιότητας του Θεού– μπόρεσε να τρυπώσει στο κεφάλι ενός τόσο άγριου και κακού ζώου όπως είναι ο άνθρωπος. Τόσο ιερή είναι αυτή η σκέψη, τόσο συγκινητική, τόσο σοφή και τιμάει τόσο τον άνθρωπο. Όσο για μένα, από καιρό πια τ' αποφάσισα να μη σκέφτομαι για το αν ο άνθρωπος δημιούργησε το Θεό ή ο Θεός τον άνθρωπο... Λοιπόν όχι μονάχα παραδέχομαι το Θεό πρόθυμα, μα παραδέχομαι και τη σοφία Του και το σκοπό Του – που αυτά πια μας είναι εντελώς άγνωστα. Πιστεύω στην τάξη, στο νόημα της ζωής, πιστεύω στην αιώνια αρμονία που μέσα της θα διαλυθούμε όλοι μας, πιστεύω στον Λόγο που προς αυτόν τείνει το Σύμπαν, το Λόγο που *ην προς τον Θεόν* και που είναι ο ίδιος ο Θεός, κ.ο.κ. εις το άπειρον! Από λόγια πάνω σ' αυτό άλλο τίποτα. Νομίζω πως βρίσκομαι σε καλό δρόμο, ε; Κι όμως φαντάσου πως στο τέλος δεν παραδέχομαι αυτόν τον κόσμο του Θεού, δεν τον παραδέχομαι, αν και ξέρω πως υπάρχει, μα δεν τον αναγνωρίζω καθόλου. Δεν είναι πως δεν παραδέχομαι το Θεό, νιώσε το αυτό, μα τον κόσμο που δημιούργησε αυτός, τον κόσμο του Θεού δεν τον παραδέχομαι κι αρνιέμαι να τον παραδεχτώ [...]. Ας είναι, ας είναι, όλα αυτά θα γίνουν, το παραδέχομαι, μα δεν το αποδέχομαι κι ούτε θέλω να το αποδεχτώ! Ας συναντηθούν ακόμα και οι παράλληλες ευθείες κι ας το δω και μονάχος μου: θα το δω και θα πω πως συναντήθηκαν, μα δε θα το αποδεχτώ [...].

Ντοστογιέφκι Φ., *Αδελφοί Καραμαζώφ*, Μτφρ. Α. Αλεξάνδρου, τ. II, Γκοβόστης, Αθήνα, 1990, σελ. 123-126.

Θέσεις της αθεΐας στις διάφορες μορφές της

Ό,τι δεν είναι ο άνθρωπος πραγματικά, αλλ' επιθυμεί να είναι, αυτό το κάνει Θεό του ή αυτό είναι ο Θεός του. [...] Διότι δεν δημιούργησε ο Θεός τον άνθρωπο κατ' εικόνα του, όπως λέγεται στη Βίβλο, αλλ' ο άνθρωπος τον Θεό κατ' εικόνα του [...]. Κάθε Θεός είναι ένα ον της φαντασίας, μια εικόνα και μάλιστα μια εικόνα του ανθρώπου, αλλά μια εικόνα την οποία ο άνθρωπος θέτει έξω από τον εαυτό του και την παρουσιάζει ως ένα ανεξάρτητο ον.

Feuerbach, L., *Vorlesungen über das Wesen der Religion*, Leipzig, 1851, σελ. 293.

Η απόλυτη ουσία, ο Θεός του ανθρώπου είναι η ίδια η δική του ουσία [...]. Η συνείδηση του Θεού είναι η αυτοσυνείδηση του ανθρώπου, η γνώση του Θεού είναι η αυτογνωσία του ανθρώπου.

[...] Ο άνθρωπος είναι για τον άνθρωπο Θεός (*homo hominis Deus est*) [...]. Το μυστικό της Θεολογίας είναι η ανθρωπολογία [...]. Ο άνθρωπος είναι το κέντρο της θρησκείας, ο άνθρωπος είναι το τέλος της θρησκείας.

Feuerbach, L., *Das Wesen des Christentums*, Leipzig, 1841, κεφ. 1, σελ. 6· κεφ. 2, σελ. 15· κεφ. 28, σελ. 325-326· κεφ. 19, σελ. 222.

Κριτική του Φόουερμπαχ από τον Μαρξ

Ο Feuerbach ξεκινά από το δεδομένο της θρησκευτικής αλλοτρίωσης, του αναδιπλασιασμού του κόσμου σε έναν θρησκευτικό και έναν εγκόσμιο.

Marx, K., *Θέσεις για τον Φόουερμπαχ*, Μτφρ. Γ. Μπλάνας, Ερατώ, Αθήνα, 2004, σελ. 63.

Διάλογοι μεταξύ εκπροσώπων της θρησκείας και αθεϊστικών τάσεων και τα επιχειρήματά τους εκατέρωθεν

Κριτικά σχόλια στις θέσεις του Μαρξ

Ο Μαρξ θεώρησε και έκρινε τη θρησκεία μόνο από κοινωνικο-δυναμική σκοπιά, δηλ. από το ποιο ρόλο παίζει στο κοινωνικό φαινόμενο και γίνεσθαι, πάντοτε σε σχέση με το επαναστατικό του όραμα και πρόγραμμα. Ο ισχυρισμός του ότι η θρησκεία είναι δημιουργήμα του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί σωστός, αν με τον όρο «θρησκεία» εννοούμε μόνο τις θρησκευτικές παραστάσεις και μορφές ζωής (διδασκαλίες, προσευχές, δόγματα, λατρευτικούς τύπους κ.ά.). Ο άνθρωπος πάντοτε δημιουργεί στον εαυτό του παραστάσεις, εικόνες και έννοιες για τον Θεό. Ωστόσο ποια λογική θα μας υποχρέωνε να δεχτούμε ότι όλες αυτές οι εικόνες που δημιουργεί ο άνθρωπος ταυτίζονται με την ίδια την ύπαρξη του Θεού, ώστε ο Θεός να είναι μόνο προϊόν της ανθρώπινης σκέψης, αντανάκλαση του ανθρώπου και των μεταβαλλόμενων συνθηκών της ζωής του; Ή ποια λογική μπορεί να αποκλείσει την ύπαρξη του Θεού, επειδή οι άνθρωποι, ανάλογα με τις συνθήκες που ζουν, δημιουργούν κάθε φορά και αντίστοιχες αντιλήψεις και παραστάσεις για τον Θεό – που πάντοτε είναι ανεπαρκείς και όχι σπάνια προβληματικές; Ο Θεός δεν ταυτίζεται με τις θεολογίες μας. Είναι απείρως πιο πέρα απ' όσα λέμε γι' Αυτόν.

Η άποψη του Μαρξ ότι η θρησκεία είναι συνέπεια μόνο της κοινωνικο-οικονομικής αλλοτρίωσης του ανθρώπου και των αντίστοιχων μ' αυτές δομών ζωής δεν ευσταθεί. Διότι από την απροκατάληπτη μελέτη της ιστορίας διαπιστώνεται αναμφισβήτητα ότι πάντοτε οι άνθρωποι θρήσκειαν, με τούτο ή τον άλλο τρόπο. Επίσης ότι η θρησκεία δεν συνδέεται με μια μόνο μορφή κοινωνίας, σαν αυτή που δίκαια προβλημάτισε και που αγωνίστηκε να αλλάξει ο Μαρξ, αλλά εμφανίζεται σε κάθε είδους κοινωνία. Έτσι, ακόμη και αν αρθούν οι αλλοτριωτικές και απάνθρωπες συνθήκες ζωής, αυτό δεν θα σημάνει κατ' ανάγκη και το τέλος της αληθινής θρησκείας. Ίσως θα σημάνει το τέλος μιας αλλοτριωμένης και συμβιβασμένης θρησκείας, κάτι που το εύχονται και επιδιώκουν όσοι θρησκέυουν αληθινά».

Καριώτογλου Α., Κεσόπουλος Α., Παπαευαγγέλου Π., Τσανανάς Γ., *Χριστιανισμός και Θρησκέυματα, Β' Λυκείου*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – ΟΕΔΒ, Αθήνα, ³1991, σελ. 159.

Επιστήμη και πίστη

Το δεύτερο ήμισυ του ΙΘ' αι. πολλά μέλη της ευρωπαϊκής διανόησης πείστηκαν με υποτιθέμενα επιστημονικά επιχειρήματα πως δεν υπάρχει Θεός και πως η πίστη στον Θεό ήταν ασυμβίβαστη με την ύπαρξη της επιστήμης. Οφείλει κανείς να ομολογήσει πως αυτό το επιχείρημα υπέρ του αθεϊσμού είναι το πιο αφελές και το πιο ισχνό. Βασίστηκε στην πίστη πως της επιστήμης της αξίζει απόλυτη υπεροχή, όχι μόνο υπεροχή πάνω από το σύνολο της γνώσης, αλλά και πάνω από το σύνολο της ανθρώπινης ζωής· πως η επιστήμη είναι ικανή να λύσει όλα τα προβλήματα... Η υπόθεση πως η επιστήμη απέδειξε πως ο Θεός δεν υπάρχει, δεν έγινε από την ίδια την επιστήμη, αλλά από μια φιλοσοφική θεωρία, με την οποία σχετίστηκε. Ο επιστημονισμός δεν είναι επιστήμη, παρά μια φιλοσοφία, η οποία προϋποθέτει μια πίστη».

Μπερντιάεφ, Ν., *Αλήθεια και Αποκάλυψη*. Εισαγωγή-μετάφραση-σημειώσεις Χ. Μαλεβίτσης, Δωδώνη, Αθήνα, 1967, σελ. 153 και 154.

Στους άθεους φίλους από μια άθεη

Μη φοβάστε τον χριστιανισμό, και μαζί δεν θα φοβόμαστε τις θρησκείες! Νιώθω προσωπικά την επιθυμία να πω στους αγνωστικιστές, ανθρωπιστές, άθεους φίλους μου. Προερχόμαστε από το ίδιο πεδίο σκέψης, βρισκόμαστε συχνά ο ένας αντιμέτωπος με τον άλλον, γιατί στην πραγματικότητα είμαστε “ο ένας δίπλα στον άλλον”, ας συνεχίσουμε την ανάλυση... Και έχω ένα όνειρο: μακάρι να μπορέσουν να γίνουν ουσιαστικές προσεγγίσεις, αναγκαίες μπροστά στην ολοένα αυξανόμενη βαρβαρότητα όχι μόνο - και κατά τη γνώμη μου πιθανότατα λιγότερο - μεταξύ του χριστιανισμού και των άλλων θρησκειών που σήμερα δελεάζονται από τον φονταμενταλισμό, αλλά και μεταξύ του χριστιανισμού κι αυτού του οράματος στο οποίο συμμετέχω, το οποίο προέρχεται από τον χριστιανισμό και το οποίο φιλοδοξεί να διασαφηνίσει τα επικίνδυνα μονοπάτια της ελευθερίας.

Κρίστεβα, Τ., *Αυτή η απίστευτη ανάγκη για πίστη*, Μτφρ. Κωνσταντίνου, Τ., Μεταίχμιο, Αθήνα, 2010, σ. 157.

Ύμνος στον Θεό

Βαθιά στις σκοτεινές κοιλάδες πεθαίνουν οι πεινασμένοι.
Αλλά εσύ τους δείχνεις το ψωμί, και τους αφήνεις να πεθαίνουν.
Εσύ έχεις θρονιαστεί αιώνιος κι αόρατος
κι αστράφτεις ανελέητος πάνω απ' το αιώνιο Σχέδιό σου.

Άφησες να πεθάνουν οι νέοι κι οι χαροκόποι
μα αυτούς που θέλαν να πεθάνουν, δεν τους άφησες...
Πολλοί από κείνους που τώρα έχουν σαπίσει
πιστεύανε σε σένα, και πεθάναν γεμάτοι εμπιστοσύνη.

Άφησες τους φτωχούς φτωχοί να μείνουν χρόνια και χρόνια
γιατί ήταν οι πόθοι τους πιο όμορφοι απ' τον Παράδεισό σου.
Πεθάνανε, αλίμονο, πριν δουν το φως σου
πεθάνανε μακάριοι, όμως – και σαπίσαν παρευθύς.

Λένε πολλοί πως δεν υπάρχουν και τόσο το καλύτερο.
Μα πώς μπορεί να μην υπάρχει αυτό που μπορεί έτσι να ξεγελά;
Αφού τόσοι και τόσοι ζούνε από σένα και δεν μπορούν χωρίς
εσένα να πεθάνουν – πες μου, τι σημασία έχει – τ' ότι δεν υπάρχουν;
Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Ύμνος στο Θεό*. Μελοποίηση: Ζωή Τάχα.

Θεός και αδερφός

Αυτός που δεν αγαπάει τον αδελφό του, τον οποίο βλέπει, δεν μπορεί να αγαπάει τον Θεό, τον οποίο δεν βλέπει.

Α' Ιω. 4, 20.

Εκκλησία και Αριστερά

Η συζήτηση, στον δημόσιο χώρο, πραγματικοτήτων με δημόσιο χαρακτήρα, καθώς εντός αυτού αναπτύσσονται, με αυτόν διαλέγονται, από αυτόν επηρεάζονται και αυτόν συνδιαμορφώνουν, δεν αποτελεί πολυτέλεια, πολύ περισσότερο δεν αποτελεί ύποπτη υπερβολή, απερίσκεψία, αλλά βαθιά αναγκαιότητα η οποία κυρίως και πάνω από όλα συνδέεται με την ιστορική στιγμή. Τόσο η Εκκλησία, όσο και η Αριστερά, αποτελούν σημεία αναφοράς μεγάλων τμημάτων του ελληνικού λαού, από τα οποία απαιτείται τολμηρή και ξεκάθαρη κατάθεση θέσεων. Βέβαια, μια τέτοια προσπάθεια προϋποθέτει κατάφαση στην αλλαγή ενός κόσμου που αλλάζει και μας αλλάζει, τη στιγμή που όσο εμείς αλλάζουμε τον αλλάζουμε. Ένα πέρασμα, δηλαδή, από την ανεύθυνη παρακολούθηση-ενοχοποίηση της ζωής των άλλων, στην έμπονη ζωή με τον άλλο, ζωή για τον άλλο, ζωή στον άλλο. Μια αναχώρηση από την εργαλειακή - συστημική κατανόηση του ανθρώπου και μια αυτοπαράδοση στο θαύμα του κοινού, όχι κατ' ανάγκην ταυτόσημου, βηματισμού.

Σταμούλης, Χ., για το συνέδριο «Εκκλησία και Αριστερά», που οργάνωσε το Τμήμα Θεολογίας του ΑΠΘ, σε συνεργασία με την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, 22-23 Ιανουαρίου 2013, στη Θεσσαλονίκη. Στο Σταμούλης, Χ., *Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι*, Αρμός, Αθήνα, 2016, σελ. 78-79.

Ο πατήρ Ανυπόμονος (Γερμανός Δημάκης), κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, αγωνίστηκε εναντίον των Γερμανών κατακτητών με τον ΕΛΑΣ. Αργότερα έγινε ηγούμενος στη μονή Αγάθωνος.

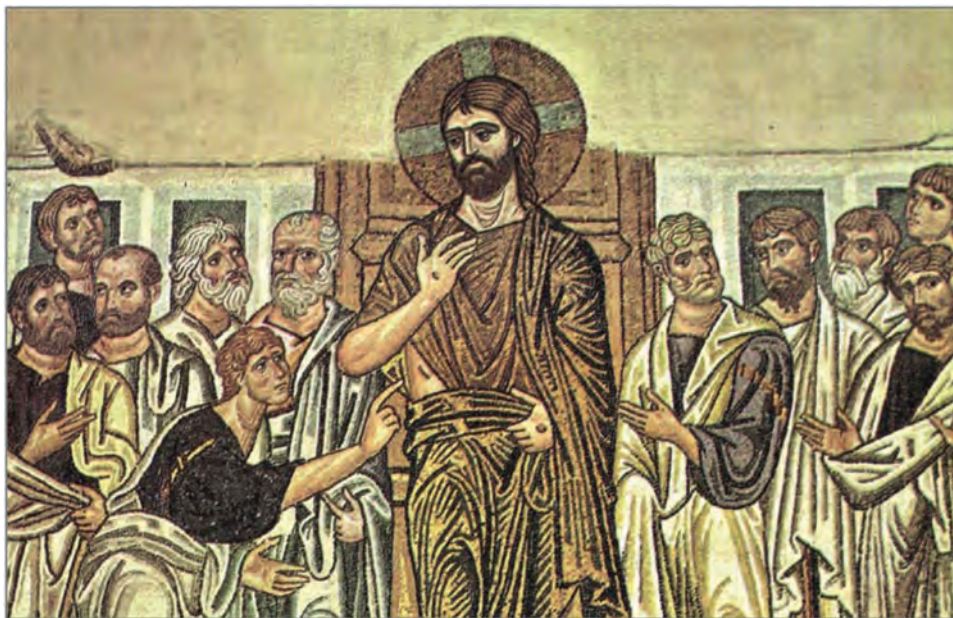
Η αμφιβολία ως στοιχείο της πίστης

«Εὰν ἔχητε πίστιν ὥς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσῃ ὑμῖν» Μτ 17, 20

[Σας βεβαιώνω πως, αν έχετε πίστη έστω και σαν κόκκο σιναπιού, θα λέτε σ' αυτό το βουνό "πήγαινε από 'δω εκεί", και θα πηγαίνει· και τίποτα δε θα είναι αδύνατο για σας]

«Πιστεύω, κύριε· βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ» Μκ 9, 24

[Πιστεύω, Κύριε! Αλλά βοήθησέ με, γιατί η πίστη μου δεν είναι δυνατή]

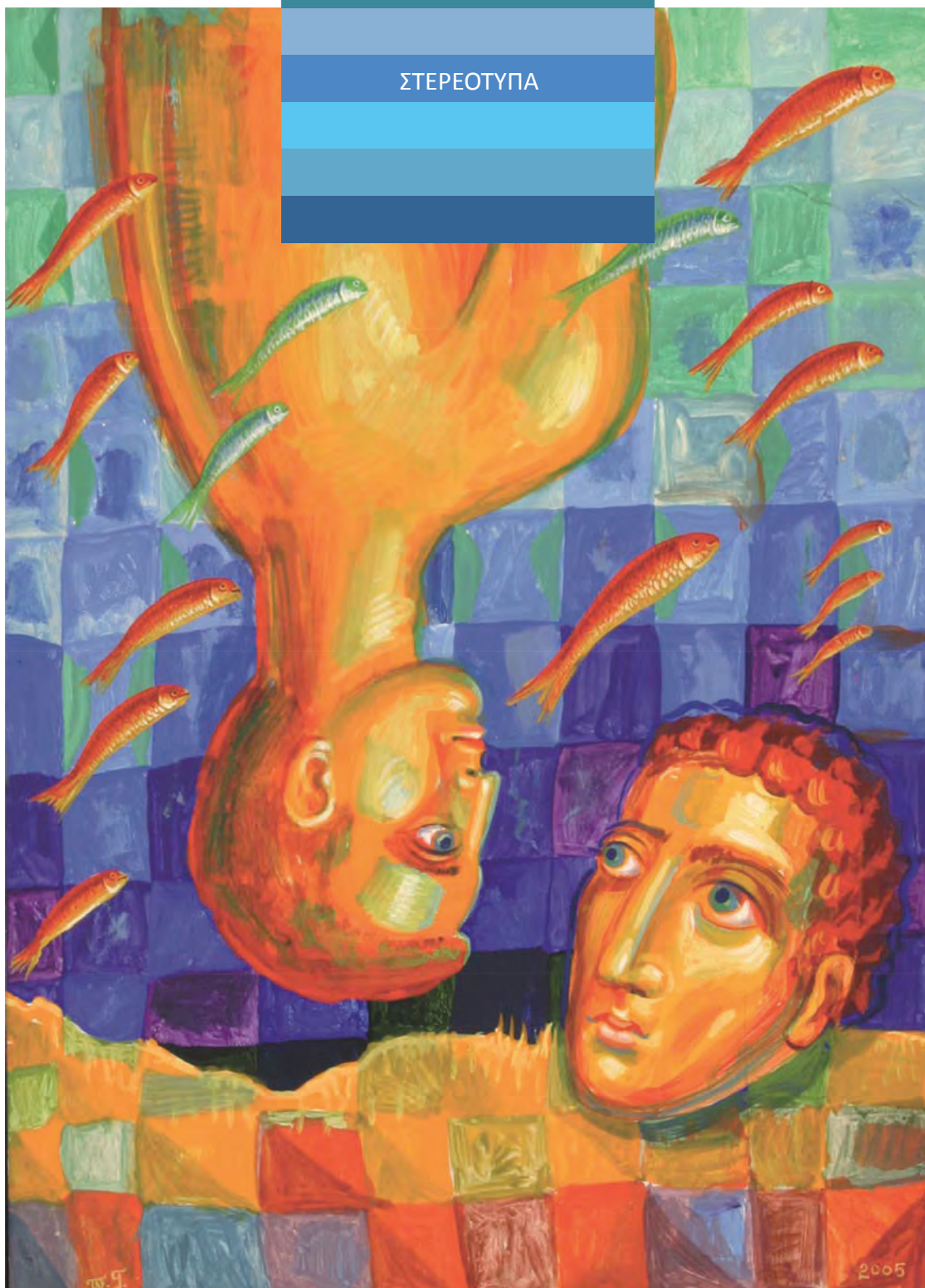
Ψηλάφηση του Θωμά. Ψηφιδωτό από μονή Δαφνίου 11^{ου} αι.
Η μονή είναι μνημείο της παγκόσμιας κληρονομιάς της Ουνέσκο.

Ολυμπιάς Κελαϊδή, Το ευλογημένο σποράκι. Λαδοπαστέλ σε χαρτί.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

π. Σταμάτης Σκλήρης, *Συνάντηση στο Βυθό*, 2001. Ακρυλικό σε χαρτόνι. Διαστάσεις 30 x 40 εκ.

2.1. ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Στερεότυπα και προκαταλήψεις στην καθημερινότητα των μαθητών

Αριστερά: Κούκλες Bratz που απευθύνονται σε κορίτσια προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.
Δεξιά: Φιγούρες Hulk που απευθύνονται σε αγόρια προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.

Αριστερά: Ο Κωνσταντίνος Καραούζας, παραπληγικός αθλητής ολυμπιακού επιπέδου στην κολύμβηση.
Δεξιά: Καλλιτέχνες με αναπηρία.

Η ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων στον χώρο της θρησκείας, τα αίτια και οι συνέπειές τους

Ελάτε όπως είστε!

«Ελάτε όπως είστε. Και με τα πανταλόνια σας και τις κοντές φούστες σας, ακόμη ελάτε και με τα σκουλαρίκια σας».

Χριστόδουλος, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, απευθυνόμενος σε μαθητές και μαθήτριες Λυκείου.

Άδικη νομοθεσία

«Ου δέχομαι ταύτην την νομοθεσίαν, ουκ επαινῶ την συνήθειαν. Ἄνδρες ἦσαν οἱ νομοθετοῦντες, διὰ τοῦτο κατὰ γυναικῶν ἡ νομοθεσία».

Ἅγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, Λόγος 37.

Ισότητα φύλων στις Εκκλησίες;

[...] Τα τελευταία είκοσι χρόνια, με την ανάπτυξη του γυναικείου κινήματος, η ισότητα των φύλων προχώρησε οργανωμένα στις Εκκλησίες της Αμερικής, της Αυστραλίας και της Ευρώπης. Μεταξύ των προτεσταντικών Εκκλησιών, όσες πνευματοκρατούνται, δέχονται γυναίκες στο ιερατείο. Οι παραδοσιακές, ιεροκρατικές, όπως λέγονται, Εκκλησίες ανθίστανται. Έντονη αντίδραση προβάλλουν η Ρωμαϊκή και η Ορθόδοξη Εκκλησία. Η Εκκλησία μας, όχι από κάποια εσωτερική ανάγκη,

αλλά προς χάρη του διεκκλησιαστικού διαλόγου και για τη δημιουργία ενιαίου ορθόδοξου μετώπου, συγκάλεσε στη Ρόδο (31 Οκτωβρίου – 5 Νοεμβρίου) Πανορθόδοξη Διάσκεψη με θέμα: Η θέση της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Το αποτέλεσμα ήταν πενιχρό, γιατί το γυναικείο κίνημα στις ορθόδοξες χώρες γεννήθηκε και αναπτύχθηκε έξω και άσχετα από τις Εκκλησίες.

Προ τριετίας περίπου, τόλμησε η παρισινή ορθόδοξη καθηγήτρια της Θεολογίας κ. Elisabeth Behr-Sigel (όταν μάλιστα πέρασε τα 80 της χρόνια στην υπηρεσία της Εκκλησίας) να θέσει πολύ ξεκάθαρα επί τάπητος το θέμα με άρθρο στο περιοδικό *Contacts*. Προκάλεσε όμως αυτό θύελλα διαμαρτυριών στις ορθόδοξες γαλλικές παροικίες, που θεωρούνται, θεολογικά, η avant-garde της Ορθοδοξίας.

Οι γυναίκες όμως δεν το βάζουν κάτω. Επειδή δε πιστεύεται πως οι Εκκλησίες έχουν γίνει το τελευταίο ισχυρό οχυρό κατά της χειραφέτησης τους, προβάλλουν στους θεολόγους δύσκολα ερωτήματα, που η εκκλησιαστική καζουιστική δυσκολεύεται πολύ να αντικρούσει. [...]

Πέρα όμως από οποιεσδήποτε θεολογικές συζητήσεις και ο πιο απλοϊκός άνθρωπος που, κατά κάποιο τρόπο, ξέρει τη Θεοτόκο Μαρία, «τὸν γλυκασμὸ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν θλιβομένων τῇ χαρά», πρέπει να καταλαβαίνει πόσα στερείται η Εκκλησία από τη μη ενεργό και ουσιαστική συμμετοχή των γυναικών στο έργο της.

Αγουρίδης, Σ. «Ισότητα φύλων στις Εκκλησίες», στο Αγουρίδης, Σ., *Οράματα και Πράγματα*, Άρτος Ζωής, Αθήνα, 1991, σελ. 298-301.

Αριστερά: Κορίτσι από την Αιθιοπία κουβαλάει νερό. Φωτογραφία: WHO/P. Virost. Δεξιά: Η παράδοση chhaupadi (τσοπάντι), που σήμερα είναι μια απαγορευμένη αλλά διαδεδομένη πρακτική στο δυτικό Νεπάλ, προβλέπει την

απομόνωση των γυναικών και των νεαρών κοριτσιών, κατά τη διάρκεια της εμμηνού ρήσεως. Ο εγκλεισμός τους σε αποθήκες, στάβλους και παραπήγματα, συχνά εγκυμονεί κινδύνους ακόμα και για την ίδια τη ζωή των κοριτσιών. Navesh Chitrakar/Reuters.

Στιγμιότυπα από έναν παραδοσιακό εβραϊκό γάμο. Η νύφη με βέλο.

Θεολογικά ρεύματα και θρησκευτικά πρόσωπα απέναντι στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις

Ο καλός Σαμαρείτης (Λουκ 10, 25-37)

²⁵ Κάποιος νομοδιδάσκαλος παρουσιάστηκε στον Ιησού, και για να τον φέρει σε δύσκολη θέση του είπε: «Διδάσκαλε, τι πρέπει να κάνω για να κερδίσω την αιώνια ζωή;». ²⁶ Ο Ιησούς τον ρώτησε: «Ο νόμος τι γράφει;». ²⁷ Εκείνος απάντησε: Ν' αγαπάς τον Κύριο το Θεό σου μ' όλη την καρδιά σου και μ' όλη την ψυχή σου, μ' όλη τη δύναμή σου και μ' όλο το νου σου· και τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου. ²⁸ «Πολύ σωστά απάντησες», του είπε ο Ιησούς· «αυτό κάνε και θα ζήσεις». ²⁹ Εκείνος όμως, θέλοντας να δικαιολογήσει τον εαυτό του, είπε στον Ιησού: «Και ποιος είναι ο πλησίον μου;». ³⁰ Πήρε τότε αφορμή ο Ιησούς και είπε: «Κάποιος άνθρωπος, κατεβαίνοντας από τα Ιεροσόλυμα για την Ιεριχώ, έπεσε πάνω σε ληστές. Αυτοί τον ξεγύμνωσαν, τον τραυμάτισαν και έφυγαν παρατώντας τον μισοπεθαμένο. ³¹ Από 'κείνο τον δρόμο έτυχε να κατεβαίνει και κάποιος ιερέας, ο οποίος τον είδε, αλλά τον προσπέρασε χωρίς να του δώσει σημασία. ³² Το ίδιο και κάποιος λευίτης, που περνούσε από 'κείνο το μέρος· παρ' όλο που τον είδε κι αυτός, τον προσπέρασε χωρίς να του δώσει σημασία. ³³ Κάποιος όμως Σαμαρείτης που ταξίδευε, ήρθε προς το μέρος του, τον είδε και τον σπλαχνίστηκε. ³⁴ Πήγε κοντά του, άλειψε τις πληγές του με λάδι και κρασί και τις έδεσε καλά. Μάλιστα τον ανέβασε στο δικό του το ζώο, τον οδήγησε στο πανδοχείο και φρόντισε γι' αυτόν. ³⁵ Την άλλη μέρα φεύγοντας έβγαλε κι έδωσε στον πανδοχέα δύο δηνάρια και του είπε: “Φρόντισέ τον, κι ό,τι παραπάνω ξοδέψεις, εγώ όταν ξαναπεράσω θα σε πληρώσω”. ³⁶ Ποιος λοιπόν απ' αυτούς τους τρεις κατά τη γνώμη σου αποδείχτηκε “πλησίον” εκείνου που έπεσε στους ληστές;». ³⁷ Ο νομοδιδάσκαλος απάντησε: «Εκείνος που τον σπλαχνίστηκε». Τότε ο Ιησούς του είπε: «Πήγαινε, και να κάνεις κι εσύ το ίδιο».

Η παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου (Λουκ 18, 9-14)

⁹ Σε μερικούς που ήταν σίγουροι για την ευσεβεία τους και περιφρονούσαν τους άλλους, είπε την παρακάτω παραβολή: ¹⁰ «Δύο άνθρωποι ανέβηκαν στο ναό για να προσευχηθούν. Ο ένας ήταν Φαρισαίος κι ο άλλος τελώνης. ¹¹ Ο Φαρισαίος στάθηκε επιδεικτικά κι έκανε την εξής προσευχή σχετικά με τον εαυτό του: “Θεέ μου, σ' ευχαριστώ που εγώ δεν είμαι σαν τους άλλους ανθρώπους άρπαγας, άδικος, μοιχός, ή και σαν αυτόν εδώ τον τελώνη. ¹² Εγώ νηστεύω δύο φορές την εβδομάδα και δίνω στο ναό το δέκατο απ' όλα τα εισοδήματά μου”. ¹³ Ο τελώνης, αντίθετα, στεκόταν πολύ πίσω και δεν τολμούσε ούτε τα μάτια του να σηκώσει στον ουρανό. Χτυπούσε το στήθος του και έλεγε: “Θεέ μου, σπλαχνίσου με τον αμαρτωλό”. ¹⁴ Σας βεβαιώνω πως αυτός έφυγε για το σπίτι του αθώος και συμφιλιωμένος με το Θεό, ενώ ο άλλος όχι· γιατί όποιος υψώνει τον εαυτό του θα ταπεινωθεί, κι όποιος τον ταπεινώνει θα υψωθεί».

Ο Ιησούς συγχωρεί μια αμαρτωλή γυναίκα (Λουκ 7, 36-50)

³⁶ Κάποιος Φαρισαίος προσκάλεσε τον Ιησού σε γεύμα. Ο Ιησούς μπήκε στο σπίτι του Φαρισαίου και κάθισε στο τραπέζι. ³⁷ Στην πόλη ήταν κάποια αμαρτωλή γυναίκα· όταν άκουσε ότι ο Ιησούς γευματίζει στο σπίτι του Φαρισαίου, έφερε ένα αλαβάστρινο δοχείο με μύρο, ³⁸ στάθηκε πίσω κοντά στα πόδια του και κλαίγοντας τα έβρεχε με τα δάκρυά της και τα σκούπιζε με τα μαλλιά της· τα φιλούσε και τα άλειφε με το μύρο. ³⁹ Όταν το είδε αυτό ο Φαρισαίος που τον είχε προσκαλέσει, είπε από μέσα του: «Αν ο άνθρωπος αυτός ήταν προφήτης, θα γνώριζε ποια και τι είδους γυναίκα είναι αυτή που τον αγγίζει· γιατί είναι αμαρτωλή». ⁴⁰ Ο Ιησούς απάντησε σ' αυτές τις σκέψεις του

και του είπε: «Σίμων, έχω κάτι να σου πω». «Πες μου Διδάσκαλε», είπε εκείνος.⁴¹ «Δύο άνθρωποι χρωστούσαν λεφτά σε κάποιον δανειστή· ο ένας πεντακόσια δηνάρια κι ο άλλος πενήντα.⁴² Επειδή όμως δεν είχαν να τα επιστρέψουν, τα χάρισε και στους δυο. Πες μας λοιπόν, ποιος από τους δυο θα του χρωστάει μεγαλύτερη ευγνωμοσύνη;»⁴³ Ο Σίμων αποκρίθηκε: «Νομίζω εκείνος στον οποίο χάρισε τα περισσότερα». «Ορθά έκρινες», του είπε ο Ιησούς.⁴⁴ και ρίχνοντας τη ματιά του στη γυναίκα τού είπε: «Βλέπεις ετούτη τη γυναίκα; Όταν μπήκα στο σπίτι σου, δε μου έπλυνες με νερό τα πόδια. Αυτή, αντίθετα, με δάκρυα μου έπλυνε τα πόδια και μου τα σκούπισε με τα μαλλιά της.⁴⁵ Ένα φίλημα δε μου 'δωσες· ενώ αυτή, από τη στιγμή που μπήκε, δεν έπαψε να μου φιλάει τα πόδια.⁴⁶ Το κεφάλι μου δεν μου το άλειψες με λάδι, ενώ αυτή μου άλειψε με μύρο τα πόδια.⁴⁷ Γι' αυτό, λοιπόν, σε βεβαιώνω πως οι πολλές της αμαρτίες συγχωρήθηκαν, όπως δείχνει η πολλή ευγνωμοσύνη της. Σ' όποιον συγχωρούνται λίγες αμαρτίες, αυτός δείχνει λίγη ευγνωμοσύνη». ⁴⁸ Και στη γυναίκα είπε: «Οι αμαρτίες σου συγχωρήθηκαν». ⁴⁹ Όσοι κάθονταν μαζί με τον Ιησού στο τραπέζι άρχισαν να λένε μεταξύ τους: «Ποιος είναι αυτός που ακόμη και αμαρτίες συγχωρεί;». ⁵⁰ Μετά ο Ιησούς είπε στη γυναίκα: «Η πίστη σου σ' έσωσε· πήγαινε στο καλό».

Ο Ιησούς τρώει με τελώνες και αμαρτωλούς (Μτ 9, 10-13)

¹⁰ Ενώ έτρωγε στο σπίτι, ήρθαν πολλοί τελώνες κι αμαρτωλοί και κάθισαν μαζί με τον Ιησού και τους μαθητές του στο τραπέζι. ¹¹ Όταν το είδαν αυτό οι Φαρισαίοι, είπαν στους μαθητές του: «Γιατί ο δάσκαλός σας τρώει με τους τελώνες και τους αμαρτωλούς;». ¹² Ο Ιησούς, που το άκουσε, τους είπε: «Δεν έχουν ανάγκη από γιατρό οι υγιείς αλλά οι άρρωστοι. ¹³ Και πηγαίνετε να μάθετε τι σημαίνει, αγάπη θέλω και όχι θυσία. Γιατί δεν ήρθα να καλέσω σε μετάνοια τους δικαίους αλλά τους αμαρτωλούς».

Ο Ιησούς συνομιλεί με τη Σαμαρείτισσα (Ιω 4, 27)

²⁷ Εκείνη την ώρα ήρθαν οι μαθητές του κι απορούσαν που συνομιλούσε με γυναίκα.

Ο Ιησούς συναντά τον τυφλό (Ιω 9, 1-3)

¹ Καθώς πήγαινε στον δρόμο του ο Ιησούς, είδε έναν άνθρωπο που είχε γεννηθεί τυφλός. ² Τον ρώτησαν, λοιπόν, οι μαθητές του: «Διδάσκαλε, ποιος αμάρτησε και γεννήθηκε αυτός τυφλός, ο ίδιος ή οι γονείς του;». ³ Ο Ιησούς απάντησε: «Ούτε αυτός αμάρτησε ούτε οι γονείς του, αλλά γεννήθηκε τυφλός για να φανερωθεί η δύναμη των έργων του Θεού πάνω σ' αυτόν».

Ο Ιησούς ευλογεί τα παιδιά (Μκ 10, 13-16)

¹³ Έφεραν στον Ιησού παιδιά για να τα ευλογήσει· οι μαθητές όμως μάλωσαν αυτούς που τα είχαν φέρει. ¹⁴ Όταν το είδε ο Ιησούς αγανάκτησε και τους είπε: «Αφήστε τα παιδιά να έρχονται σ' εμένα. Μην τα εμποδίζετε. Γιατί η

Elsie Anna Wood (1887-1978),
Ο Χριστός ευλογεί τα παιδιά. Εικονογράφηση.

βασιλεία του Θεού ανήκει σε ανθρώπους που είναι σαν κι αυτά. ¹⁵ Σας βεβαιώνω πως όποιος δε δεχτεί τη βασιλεία του Θεού σαν παιδί, δε θα μπει σ' αυτήν». ¹⁶ Τότε πήρε τα παιδιά στην αγκαλιά του και τα ευλογούσε βάζοντας τα χέρια του πάνω τους.

Κριτική στα στερεότυπα της θρησκευτικής ταυτότητας

Η Αγία Γραφή για τα στερεότυπα

Γαλ. 3, 28	²⁸ Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα· όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό.
Ματθ. 7, 12	¹² «Όλα όσα θέλετε να σας κάνουν οι άλλοι άνθρωποι, αυτά να τους κάνετε κι εσείς· σ' αυτό συνοψίζονται ο νόμος και οι προφήτες».

Για τη βία στις θρησκείες

«Πιστεύω ότι κάθε θρησκεία έχει πάντα και κάποιους φονταμενταλιστές. Δεν μου αρέσει να μιλάω για ισλαμιστική βία επειδή κάθε ημέρα, όταν διαβάζω τις εφημερίδες, βλέπω βία... Αυτός ο άνδρας σκότωσε τη γυναίκα του και ο άλλος σκότωσε την πεθερά του. Κι όλοι αυτοί οι άνθρωποι είναι βαπτισμένοι ρωμαιοκαθολικοί. Αν μιλήσω για την ισλαμική βία θα πρέπει να μιλήσω και για τη βία των καθολικών. Δεν χρησιμοποιούν όλοι οι μουσουλμάνοι βία, όπως ούτε και όλοι οι καθολικοί».

Φραγκίσκος, Πάπας, *Δήλωση για τρομοκρατική επίθεση – δολοφονία Γάλλου ιερέα στη Νορμανδία τον Ιούλιο 2016*, Εφημερίδα Καθημερινή, 02/8/2016.

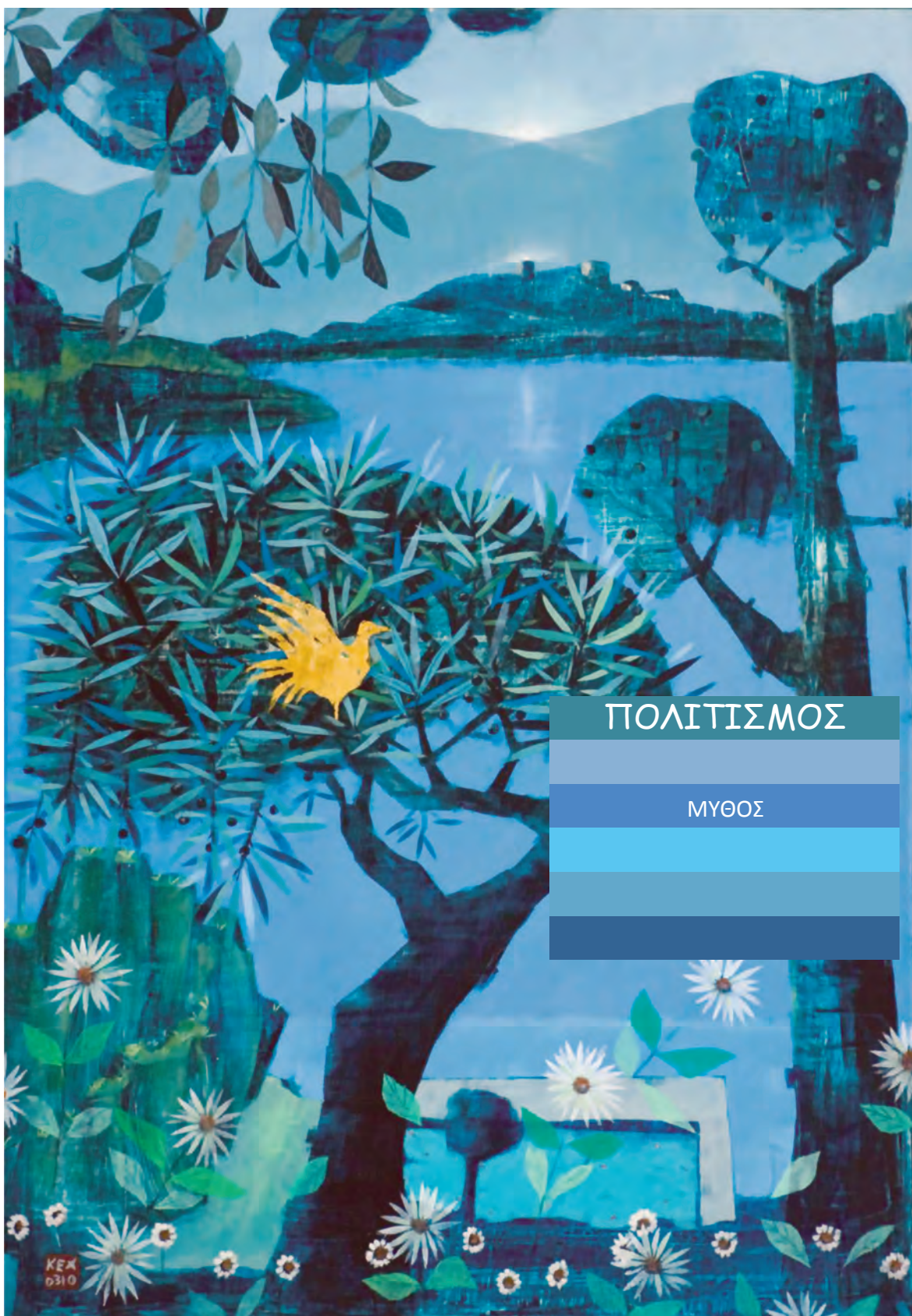
Ο ξένος

Εἶσαι ξένος κι ἀγκάλιασες
Τὴν πατρίδα μου,
Ὅλη τυλιγμένη σ' ἓνα πανί
Ποῦ φιλιώνει τὸν ἄνεμο
Κουμαντάρει τὰ σύννεφα.
Εἶσαι ξένος, ἀγάπησες τὰ σύμβολά μου
Ρωτεύτηκες τοῦ βυθοῦ
Τὸ ὕγρὸ μπλέ,
Τοῦ ἀγέρα τὸ διάφανο ἄσπρο
Σ' ἓνα κορμί, στὸ φῶς,
Στοῦ λόγου τὸ ισότονο μούρμουρο,
Σ' ὅλα τὰ χρώματα
Ποῦ 'σταζαν ζωή.
Εἶσαι ξένος, ἓνας Ἕλληνας
Ποῦ διψάει Ἑλλάδα.

Ιωάννα Ζάγουρα, *Ανεπαίσητα Βήματα*,
Μαῖστρος, Αθήνα, 2017, σελ. 37.

Μαρία Χαρατσάρη, *Ταξιδευτές*, 2016. Ακρυλικό σε καμβά.

Χρήστος Κεχαγιόγλου, *Ιερότητα* (2010). Ακρυλικό σε καμβά.

3.1. ΜΥΘΟΣ

Μύθος και λόγος στη ζωή

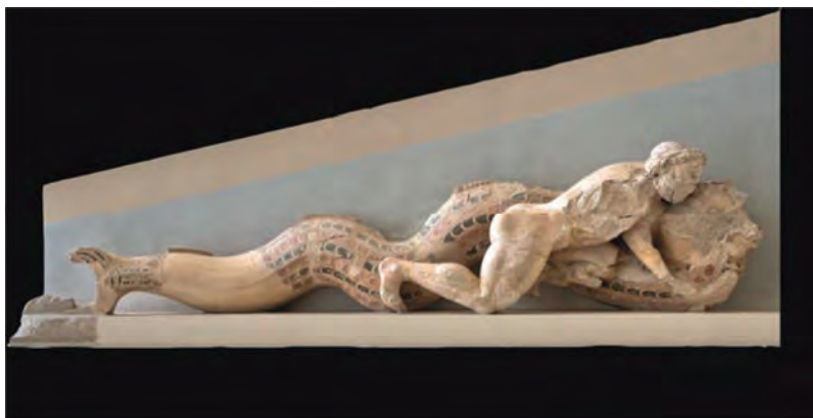

Στοιχεία μύθου και λόγου στις θρησκείες

Μύθος: θρησκεία, φιλοσοφία, τέχνη

Στη θρησκευτική περιοχή ο μύθος αποτελεί πάντοτε την αφετηρία. Αυτό σημαίνει ότι οι ρίζες του και οι καταβολές του είναι η ζωή και τα στρώματα της ανθρώπινης ύπαρξης. [...] Ο μύθος εκφράζει τη ζωή και τις βιωματικές ρίζες της ύπαρξης και συνάμα κάνει την πράξη συγκεκριμένη. Ανάλογα με την ποιότητα της θρησκευτικής ζωής και με την καλλιέργεια της ύπαρξης ο μύθος παίρνει και την αντίστοιχη μορφή. Πράγματι, ο μύθος είναι ένα υφάδι που όλο πλέκεται και ανανεώνεται, παίρνοντας διάφορες μορφές. Η πορεία και η εξέλιξη στο πλάσιμο της στόφας ενός μύθου είναι δεμένη οργανικά με την ποιότητα, την ειλικρίνεια και την ένταση της θρησκευτικής ζωής. [...] Υπάρχει ο μύθος και στη φιλοσοφία (τουλάχιστο στην πλατωνική). Διατηρεί βέβαια τον ερμηνευτικό και συμβολικό του χαρακτήρα, αλλά ποτέ δεν αποτελεί την αφετηρία. [...] Ο μύθος έχει κεντρική θέση και στην περιοχή της τέχνης. Αλλά και εδώ διαφοροποιείται ως προς τη δομή και την έκφρασή του. [...] Στην προκειμένη περίπτωση το δέσιμο του μύθου και η λειτουργική του έκφραση πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργεί την αισθητική συγκίνηση.

Ματσούκας, Ν., *Λόγος και Μύθος με βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, ²1990, σελ. 29-31.

Τμήμα πώρινου αετώματος από τον παλιό αρχαϊκό ναό στην Ακρόπολη. Τρίτων, Μουσείο Ακρόπολης 550-540 π.Χ. Από τον κύκλο των μύθων του Ηρακλή: Ο Ηρακλής παλεύει με τον Τρίτωνα.

Ο μύθος για τη γέννηση της Αθηνάς

Όταν οι θεοί του ουρανού νίκησαν τους Τιτάνες, ο Δίας, έσμιξε με μια κόρη του Ωκεανού και της Τηθύος, τη Μήτιδα... Γρήγορα όμως μαθαίνει πως η Μήτιδα θα του γεννούσε πρώτα την Αθηνά, που θα του έμοιαζε στην παλικάριά και το μυαλό και έναν γιο αργότερα, πιο έξυπνο από εκείνον, που μεγαλώνοντας ήταν φόβος να του αρπάξει το θρόνο. Για να γλυτώσει μια για πάντα από έναν τέτοιο κίνδυνο, ο Δίας καταπίνει τη Μήτιδα και την κρατάει μέσα του... Όταν έρχεται η ώρα να γεννηθεί η Αθηνά, ο Δίας προστάζει τον Προμηθέα -κατ' άλλους τον Ήφαιστο- να του ανοίξει με μια τσεκουριά το κεφάλι. Έτσι ξεπηδάει αλαλάζοντας και πάνοπλη η νέα θεά.

Κακριδής, Ι., *Ελληνική Μυθολογία*, τ. 2, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1986, σελ. 98-100.

Εξάλειπτρο (μικρό αγγείο για αρωματικά έλαια και υγρές αλοιφές, που συνήθως χρησίμευαν για τον καλλωπισμό) με την παράσταση της γέννησης της Αθηνάς του 570-560 π.Χ. Βρέθηκε στη Θήβα. Σήμερα εκτίθεται στο Μουσείο του Λούβρου (CA616).

Μύθος και ιστορική αφήγηση στην Αγία Γραφή

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ: Η δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου (Γεν 1, 1 – 2, 4)

Η εμφάνιση της ζωής

Πριν από μερικά δισεκατομμύρια χρόνια, η επιφανειακή μορφή του πλανήτη μας δεν θύμιζε, ασφαλώς, σε τίποτα τη σημερινή εικόνα. Είναι πιθανόν ότι η ατμόσφαιρά του απετελείτο από υδρογόνο, αμμωνία, μεθάνιο, υδρατμούς και άλλα αέρια· οπωσδήποτε, όμως, όχι οξυγόνο, που είναι χημικά πολύ δραστικό και θα σχημάτιζε γρήγορα σύνθετες ενώσεις. Τη σημερινή του παρουσία στην ατμόσφαιρα, το οξυγόνο την οφείλει στη συνεχή του ανακύκλωση μέσω των φυτών. Τότε, βέβαια, φυτά δεν υπήρχαν. Βράχοι και νερό κάλυπταν την επιφάνεια

Γκράφιτι στο ανατολικό Λονδίνο.

της Γης. Μορφές, ωστόσο, ενέργειας, ουσιώδεις για τη χημική και βιολογική εξέλιξη, πρέπει να ήταν παρούσες σε αφθονία: Ηλεκτρικές εκκενώσεις στην ατμόσφαιρα και υπεριώδης ακτινοβολία, που λόγω της απουσίας οξυγόνου έφθανε ανεμπόδιστη από τον Ήλιο.

Ασφαλώς, είναι δύσκολο να φαντασθεί κανείς ότι σ' αυτόν τον ταραγμένο πλανήτη –που χαρακτηρίζεται από έντονη ηφαιστειακή δράση, μεγάλες γεωλογικές μεταβολές, και περιβάλλεται από ατμόσφαιρα δηλητηριωδών αερίων– είναι εφικτό η ζωή να κάνει το πρώτο της βήμα. [...] Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο δρόμος από αυτές τις χημικές ενώσεις ως το κύτταρο –τη βασική μονάδα της ζωής– είναι μακρύς και δαιδαλώδης. Διότι το κύτταρο αποτελεί μian αξιοθαύμαστη σύνθεση ενός δισεκατομμυρίου μορίων, διατεταγμένων σε πολύπλοκες δομές. Μόνο στο ανθρώπινο σώμα υπάρχουν 200 περίπου ποικιλίες κυττάρων, η κάθε ποικιλία έχοντας μια ειδική λειτουργία και αποστολή να επιτελέσει. [...]

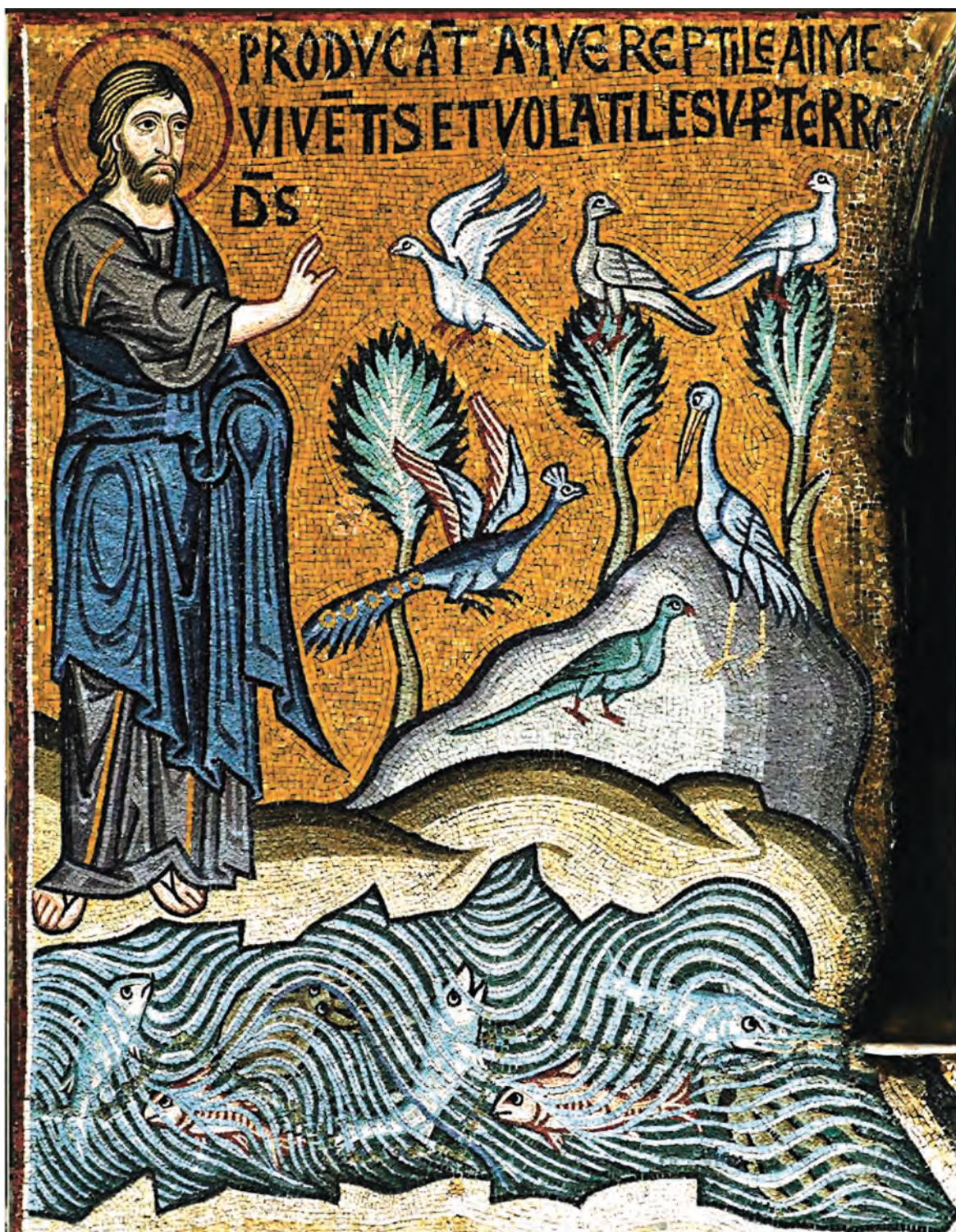
Η σημερινή εικόνα του κύκλου της ζωής αρχίζει να αναδύεται. Οι ζωικοί οργανισμοί εκτρέφονται με οργανικές ύλες και τις καίνε με τη βοήθεια του οξυγόνου· ενώ τα φυτά αναπτύσσονται και διαβιούν με τη βοήθεια του ηλιακού φωτός, απελευθερώνοντας συνεχώς οξυγόνο. Όσο γνωρίζουμε, πάντως, ο παλαιότερος πολυκύτταρος οργανισμός πρέπει να ήταν κάποιο είδος μέδουσας, που έκανε την εμφάνισή του πριν από 700 εκατομμύρια χρόνια. Τα πρώτα είδη ιχθύων εμφανίστηκαν πολύ αργότερα, πριν από 500 περίπου εκατομμύρια χρόνια. Είναι αξιοσημείωτο ότι, για πολύ μεγάλο διάστημα της ηλικίας της Γης, η παρουσία της ζωής περιορίζεται σε υδάτινους χώρους, σε λίμνες και ωκεανούς. [...]

Γραμματικάκης, Γ., *Η κόμη της Βερενίκης*. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, ¹⁵1998, σελ. 92, 93, 97-98, 99, 102-104.

Η συμβολική γλώσσα της Παλαιάς Διαθήκης

[...] Από τα παραπάνω προκύπτει σαφώς ότι η πρόσληψη μυθολογικών στοιχείων, που εξυπηρετούν τη διατύπωση των βιβλικών αληθειών, δεν σημαίνει και πρόσληψη της μυθολογικής σκέψης. Η ουσία του μύθου βρίσκεται στη θεώρηση των θεών ως μέρους του κόσμου τούτου. Ο τονισμός όμως της υπερβατικότητας του Θεού στη Βίβλο αποκλείει οποιοδήποτε συσχετισμό της με τα μυθολογικά κείμενα. Είναι αυτονόητο ότι συχνά η βιβλική γλώσσα είναι έντονα επηρεασμένη από τους μύθους της περιοχής, εφόσον οι βιβλικοί συγγραφείς αντλούν υλικό από τις αφηγήσεις του πνευματικού τους περιβάλλοντος, ιδιαίτερα όταν οι αφηγήσεις αυτές αναφέρονται σε θέματα όπως η δημιουργία, η προέλευση του κακού, η σχέση του ανθρώπου με το Θεό κ.λπ., που απασχολούν και τους ίδιους. Παρ' όλα αυτά, κατά πραγματικά αξιοθαύμαστο τρόπο, ο μύθος χρησιμοποιείται πάντοτε ως γλωσσική επένδυση, προκειμένου να διακηρυχθεί αφηγηματικά η αλήθεια για τον ένα και μοναδικό Θεό, ο οποίος δημιούργησε τον κόσμο τέλειο, έπλασε τον άνθρωπο κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή του, επεμβαίνει σωτηριολογικά στην ιστορία κ.λπ. Μέσα από τις αφηγήσεις των ένδεκα πρώτων κεφαλαίων της Γενέσεως προβάλλει με τον πιο παραστατικό τρόπο η πτωτική πορεία του ανθρώπου που χαρακτηρίζεται από μια αλυσιδωτή διάσπαση των σχέσεων, ως συνέπεια της διάσπασης των σχέσεων με τον Θεό.

Κωνσταντίνου, Μ., *Χίλια χρόνια και μία μέρα*. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π.Δ., *Σύναξη*, 67, 1999, σελ. 110-111.

Ο Χριστός δημιουργεί τα πετεινά του ουρανού και τα ψάρια. Ψηφιδωτό (1140-70) στη καπέλα Παλατίνα, Παλέρμο. Κύριος Ναός, Κεντρικός Διάδρομος, Νότιος Τοίχος. Λεπτομέρεια.

Το ζήτημα του μύθου και της αλήθειας στη θρησκευτική γλώσσα. Χρήση και ερμηνεία θρησκευτικών πηγών με μυθολογικό υλικό

«Ο Καλός Ποιμένας», ψηφιδωτό από το μαυσωλείο της Γάλα Πλακίδια στη Ραβένα, 425 μ.Χ.

Ένας βαθιά ελληνικός ορθόδοξος άγιος με «ρίζες» και «κλαδιά» πέρα από την ορθοδοξία

Εικόνα Αγίου Γεωργίου. Άγνωστος ζωγράφος του Χάνδακα, τέλη 15ου αιώνα μ.Χ.

Υπάρχουν άγιοι στην ορθοδοξία που οι θρύλοι οι οποίοι τους συνοδεύουν φανερώνουν την ιδιαίτερη σχέση και αγάπη των πιστών προς αυτούς, σχέση που τους εκτείνει πέρα από τα όρια του δόγματος και της θρησκείας, τους καθιστά περισσότερο οικείους και οικουμενικούς.

Ένας από τους κυριότερους τέτοιους αγίους είναι ο Καππαδόκης Άγιος Γεώργιος, ο οποίος στη λαϊκή ψυχή έχει στοιχεία αγιοσύνης και ηρωισμού ταυτόχρονα, όπως και ο άλλος έφιππος άγιος, ο άγιος Δημήτριος. Στην Καππαδοκία, μάλιστα, πιστεύουν ότι τα άλογα του Άι-Γιώργη, του Άι-Δημήτρη, των αγίων Θεοδώρων και του αγίου Μηνά τρέχουν στον ουρανό και ότι είναι αυτά που προκαλούν τις βροντές και τις αστραπές με τα πέταλά τους.

Το βασικό χαρακτηριστικό όμως του αγίου Γεωργίου σύμφωνα με τους θρύλους που σχετίζονται μ' αυτόν, το φανεώνει το επίθετο «δρα-

κοντοκτόνος», επειδή ο άγιος σκότωσε ένα δράκο που φρουρούσε όλο το νερό της περιοχής και δεν άφηνε τους κατοίκους να υδρευτούν, αν δεν του έδιναν βορά κάθε φορά από έναν συντοπίτη τους. Αυτό συνεχιζόταν επί πολλά χρόνια, μέχρι που ήρθε η σειρά της μονάκριβης κόρης του τοπικού άρχοντα να θυσιαστεί στον δράκο. Τότε, ο άγιος, καβαλάρης, με το κοντάρι του σκότωσε τον δράκο, έσωσε την κοπέλα και ελευθέρωσε και την πόλη.

Το αξιοσημείωτο στην όλη ιστορία είναι ότι την ιδιότητα του δρακοντοκτόνου ο άγιος την αποκτά μόλις τον εντέκατο αιώνα, και όχι ενωρίτερα. Οι παλαιότερες παραστάσεις του αγίου τον εικονίζουν ως αξιωματούχο. Γράφει σχετικά η αναπληρώτρια καθηγήτρια Βυζαντινής Τέχνης, Μαρία Βασιλάκη: «Οι κατεχοχόν δρακοντοκτόνοι άγιοι στην Ανατολική Εκκλησία ήταν οι δυο Θεόδωροι, ο Τήρων και ο Στρατηλάτης. Η παλαιότερη παράσταση με τον Γεώργιο του έκτου αιώνα τον δείχνει ως αξιωματούχο, δηλαδή με την επίσημη και όχι με τη στρατιωτική του στολή. Δεν γνωρίζω για παράσταση του ένατου αιώνα. Πάντως, μόλις τον εντέκατο εμφανίζεται ως δρακοντοκτόνος. Πως και γιατί αντικαταστάθηκαν οι Θεόδωροι από τον Γεώργιο είναι ένα ζητούμενο». Το γεγονός πάντως δεν είναι άσχετο και με το ότι τον εντέκατο αιώνα το Βυζάντιο βρίσκεται πλέον σε εξαιρετικά δυσχερή θέση.

Ως δρακοντοκτόνο, τον άγιο τον διεκδίκησε και το Ισλάμ, κατά τον δέκατο τρίτο και δέκατο τέταρτο αιώνα, ονομάζοντας τον Σαρί Σαλτίκ. Σύμφωνα με τον δικό τους θρύλο, ο Σαρί Σαλτίκ, πιστός σύντροφος του Χατζί Μπεκτάς (ιδρυτή του τάγματος των Μπεκτασήδων) έφθασε στη Βουλγαρία, σκότωσε έναν δράκοντα με επτά κεφάλια, απελευθέρωσε τη βασιλοπούλα και οι χριστιανοί (οι «άλλοι») ασπάστηκαν τον Μωάμεθ. Ο ίδιος θρύλος είναι πολύ ισχυρός στην Κρόια της Αλβανίας, αλλά και στη Βοσνία. [...]

Πέρης Ιερεμιάδης, Άη Γιώργης.

Ο άγιος Γεώργιος των Μπεκτασήδων: Ο σύγχρονος ελληνισμός έχει συνδέσει με πλήθος εθίμων τη γιορτή του αγίου Γεωργίου. Τόσα πολλά είναι τα έθιμα που συνοδεύουν τις γιορτές του, ώστε είναι αδύνατον να καταγραφούν όλα και από όλα τα μέρη του ελληνισμού. Κοινό χαρακτηριστικό των περισσότερων είναι ότι ανήμερα της γιορτής του τρώνε αρνί, ενώ το ζώο αυτό, σε πολλά κτηνοτροφικά μέρη, κατά τη σχετική πανήγυρη, το περιφέρουν γύρω από την εκκλησία του αγίου, ενώ κολλούσαν κεριά στα κέρατά του και τα άναβαν, καθώς πήγαιναν να προσκυνήσουν.

Ο άγιος Γεώργιος όμως είναι αγαπημένος άγιος και των μουσουλμάνων Μπεκτασήδων ή Αλεβιτών (αίρεση του Ισλάμ, κατά πολλούς όμως θεωρούνται κρυπτοχριστιανοί). Ιδιαίτερα σε περιοχές της Θράκης, ο άγιος Γεώργιος τιμάται σε πολλούς τεκέδες (αλεβίτικα μοναστήρια), αλλά και στις πολλές ορθόδοξες εκκλησιές και παρεκκλήσια του αγίου που υπάρχουν στην περιοχή πολλές φορές απαντώνται μουσουλμάνοι που πηγαίνουν να προσευχηθούν ή να αφήσουν κάποιο τάμα! Κυρίως όμως προσφέρουν θυσίες ζώων, τα λεγόμενα Κουρμπάνια, κατά την ημέρα της γιορτής του αγίου, με το παλαιό ημερολόγιο, στις 6 Μαΐου.

Σταματιάδου, Μ., Ένας βαθιά ελληνικός ορθόδοξος άγιος με «ρίζες» και «κλαδιά» πέρα από την ορθοδοξία, *Νέμεσις*, τ. 113, Μάρτιος 2011.

Άγιος Γεώργιος ο Κουδουνάς στην Πρίγκηπο. Προσκύνημα χριστιανών και μουσουλμάνων.

Κριτική προσέγγιση των πεποιθήσεων και των στάσεων των πιστών απέναντι στα ιερά κείμενα

Παραδόσεις για τον άγιο Νικόλαο στην Ευρώπη

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες είναι διαδομένος ένας μύθος, με πρωταγωνιστή τον άγιο Νικόλαο. Σύμφωνα αυτόν, ένας έμπορος, που ζούσε στην πόλη του Αγίου Νικολάου, έχασε την περιουσία του και ήταν σε απόγνωση, επειδή δεν μπορούσε να ζήσει την οικογένειά του. Όταν ο άγιος έμαθε για την τραγική κατάσταση της οικογένειας, αποφάσισε να τον βοηθήσει. Κατά τη διάρκεια της νύχτας, ώστε να μη γίνει αντιληπτός, πήγε στη στέγη του σπιτιού του και έριξε χρυσά νομίσματα από την καμινάδα, τα οποία έπεσαν μέσα σε μια κάλτσα, που είχαν κρεμάσει στο τζάκι για να στεγνώσει. Το πρωί, η οικογένεια του εμπόρου ανακάλυψε το απρόσμενο δώρο.

Έτσι, σε διάφορους τόπους, διαδόθηκε το έθιμο να κρεμούν κάλτσες στο τζάκι και να τοποθετούν μέσα σε αυτές δώρα για τα παιδιά και η ανταλλαγή δώρων. Ο μύθος έγινε απαρχή για τη διάδοση ποικίλων δοξασιών και παραδόσεων σε ολόκληρο τον κόσμο.

ΗΘΙΚΗ

ΒΙΟΗΘΙΚΗ

ΕΡΩΤΑΣ

Γιώργος Κόρδης. *Αγάπη*.
Ακουαρέλα σε χαρτί. Διαστάσεις 21x 29 εκ.

Βιοηθικά διλήμματα από την επικαιρότητα

Παρένθετη μητρότητα

Η δίψα και το όνειρο για ένα παιδί έχει αναβαθμίσει αισθητά και στη χώρα μας τον θεσμό της παρένθετης μητρότητας και συνεχώς όλο και περισσότερα ζευγάρια εξοικειώνονται με την ιδέα, σπάνε τα ταμπού, ξεπερνούν τους κοινωνικούς φραγμούς από τους οποίους διακατέχονται και αναζητούν «δανεικές» μητέρες. Παράλληλα, όμως, όσο ανεβαίνουν οι στροφές στο όχημα της τεκνοποίησης μέσω της παρένθετης μητρότητας, τόσο εμφανίζονται στην πράξη προβλήματα. [...]

Παρένθετη μητρότητα είναι η μεταφορά γονιμοποιημένων ωαρίων στο σώμα άλλης γυναίκας και η κυοφορία από τη γυναίκα αυτή, η οποία και γεννά το παιδί.

Στη χώρα μας ο θεσμός της παρένθετης μητέρας εφαρμόζεται από το 2002.

Πριν ξεκινήσει η όποια διαδικασία, πρέπει να προηγηθεί δικαστική απόφαση, η οποία θα χορηγεί άδεια παρένθετης κύησης. Προϋπόθεση για τη χορήγηση της άδειας είναι να έχει προηγηθεί αίτηση της γυναίκας που επιθυμεί μέσω παρένθετης μητέρας να αποκτήσει παιδί.

Επίσης, πρέπει να υπάρχει έγγραφη και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνία των δύο γυναικών και τα γονιμοποιημένα ωάρια να μην ανήκουν στην κυοφόρο.

Τσιμπούκης, Π., Παρένθετη μητρότητα..., Εφημερίδα Πρώτο Θέμα, 30/1/2016, ηλεκτρονική έκδοση.

Η πολυπλοκότητα των βιοηθικών ζητημάτων

Η ζωή που αμφισβητείται

Κάθε μέρα, κάθε ώρα, μια αγωνία να φανούν επί τέλους τα κόκκινα ίχνη της ελευθερίας, αλλά, σαν το σώμα της να αρνείται να συνεργαστεί. Τιμωρία βασανιστική, ενοχές ατέλειωτες, θυμός με τον εαυτό.

Αρνείται να το δεχθεί. Μετράει και ξαναμετράει τις μέρες, προσπαθεί να θυμηθεί και παλιότερες αποκλίσεις του κύκλου. Πρέπει να περιμένει και κάθε στιγμή –αιώνας αναμονής– αυξάνει την πιθανότητα.

Νιώθει δυστυχία το να σηκώνει ως γυναίκα στο σώμα της τις συνέπειες μιας παράλειψης, ενός λάθους, την ώρα που και οι δύο διεκδικούσαν δικαίωμα στην τρυφερότητα και στην ευχαρίστηση.

Θα ήθελε να γίνουν όλα όπως πριν. Αναζητά με λαχτάρα την ξενοιασιά και τρέμει στην απειλή ότι θα την χάσει.

Είναι στο πρώτο έτος του Πανεπιστημίου. Έχει πετύχει τον άθλο των Πανελληνίων, ξεκίνησε με απίθανο κέφι να παρακολουθεί τα μαθήματα, έστω και αν πολλά την απογοητεύουν, και γεύεται πρωτόγνωρες χαρές, καθώς νιώθει ελεύθερη να πηγαίνει σε συναυλίες, θέατρα, σινεμά ή να συμμετέχει σε παρέες με ατέλειωτες συζητήσεις.

Είναι πέντε μήνες μαζί. Είναι έρωτας; Δεν ξέρει ακόμα. Υπάρχουν όμορφες στιγμές, υπάρχει λαχτάρα, υπάρχει χαρά, υπάρχει μοίρασμα ζωής, ένα μαζί που αρχίζει να χτίζεται και ταυτόχρονα τα πρώτα σύννεφα στον ουρανό της σχέσης.

Μοιάζει απλό, εξάλλου είναι και θα μείνει μυστικό. Δεν θα το μάθει κανείς, ούτε εκείνος. Μια συγκατάθεση, μια στιγμή νάρκωσης και όλα θα τελειώσουν, θα γίνουν όπως πριν. Πρέπει να κερδίσει πάση θυσία την ελευθερία της.

Το ξέρει ότι δεν μπορούν να γίνουν όλα όπως πριν. Το παιδί, ακόμη και αν το φιλοξενήσει μια μητέρα για λίγο κάτω από την καρδιά της, διεκδικεί χώρο, αποκαλύπτει τα δυνατά και τα σκοτεινά της σημεία και τα φέρνει στην επιφάνεια.

Θυμάται όταν συνόδευσε πριν δύο χρόνια την καλή της φίλη στην κλινική. Θυμάται το κενό βλέμμα, το μουδιασμένο κορμί, τη ματαιώση που έφερνε το όχι που είχε πει στη ζωή, τη βιασύνη του κοριτσιού να καλύψει, να κουκουλώσει, να ξεχάσει, τις σπασμωδικές κινήσεις αργότερα για να διεκδικήσει ξανά...

Θυμάται τη μοναξιά την αφόρητη που σαν κουκούλι ύφανε γύρω από τον εαυτό της, τη βαθιά απογοήτευση από το αγόρι που δεν την νοιάστηκε –ή μήπως εκείνη δεν το επέτρεψε– τις προεκτάσεις αυτής της απογοήτευσης στο αντρικό φύλο.

Θυμάται μια ημέρα που άκουσε τη μητέρα της να μιλάει σε μια φίλη της, για το γεγονός ότι είχε σκεφθεί να διακόψει την εγκυμοσύνη της σε εκείνη. Μια ζεστασιά την πλημύρισε, καθώς φαντάστηκε τις ανήσυχες αγρύπνιες της μητέρας της και αναρωτήθηκε για τη στάση του πατέρα της. Έπαιξε θετικό ρόλο στο να κρατηθεί στη ζωή ή η μητέρα της μόνη διεκδίκησε την ύπαρξή της;

Δεν ξέρει τι θέλει να κάνει. Όμως, σαν να σηκώθηκε ένα πέπλο και άρχισε να προσεγγίζει με δέος τη δυσκολία και το μεγαλείο της ζωής, όλα τα αυτονόητα επιδέχονται ρωγμές. Μια διεργασία έχει ξεκινήσει και ενώ στην αρχή ήθελε να τελειώσει γρήγορα γρήγορα, συνταράζεται από την επώδυνη διαδρομή, σαν να την φέρνει πιο κοντά στο μυστήριο των φύλων, στον πυρήνα της ύπαρξης.

Ελένη Καραγιάννη, Παιδοψυχίατρος – Υπαρξιακή Συστημική Ψυχοθεραπεύτρια. [αδημοσίευτο κείμενο]

Προσεγγίσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων σε βιοηθικά ζητήματα.

Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή στη χριστιανική διδασκαλία

Θεολογική θεώρηση

Στους ορθόδοξους χριστιανούς παρέχεται η δυνατότητα της σπουδής στη βιβλική και πατερική παράδοση, για τη διατύπωση και βίωση θέσεων για τα καινοφανή προβλήματα. Η επιχειρηματολογία του ορθοδόξου χριστιανού επικεντρώνεται στο status του ανθρωπίνου εμβρύου και την ηθική του υπόσταση. [...] Ο υμνογράφος του Ακαθίστου Ύμνου γράφει στην Α' Στάση: «Άγγελος Πρωτοστάτης ουρανόθεν επέμφη ευτείν τη Θεοτόκω το Χαίρε και συν τη ασωμάτω φωνή σωματούμενόν σε θεωρών, Κύριε...». Τα λόγια αυτά υποδηλώνουν την ταυτόχρονη σύλληψη του Θεού Λόγου στη μήτρα της Θεοτόκου. Αλλά και το τροπάριο της εορτής του Ευαγγελισμού («Σήμερον της σωτηρίας ημών το κεφάλαιον») τονίζει το χρονικό σημείο και την αρχή της σωτηρίας από τη στιγμή της σύλληψης του Θεανθρώπου Ιησού. Η αναφορά στην ψυχοσωματική ενότητα του Θεού Λόγου στο πρόσωπο του Ιησού κατά τη σύλληψη, καθιστά την ορθόδοξη θεολογία απόλυτη απέναντι στην οντολογική στιγμή της εμψυχώσεως του εμβρύου και στον απαιτούμενο σεβασμό ως ανθρώπινο πρόσωπο απ' αυτό το χρονικό σημείο.

Σημαντικά πατερικά χωρία αναφέρονται στη μυστηριακή στιγμή της ταυτόχρονης εμφύχωσης του ανθρωπίνου σώματος κατά την σύλληψη και αναμφίβολα όσα γράφθηκαν για την ενσάρκωση του Θεού Λόγου και επικυρώθηκαν από τις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων αποτελούν και την πίστη του ορθόδοξου πληρώματος. Οι εορτασμοί από την Ορθόδοξη Εκκλησία του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στις 25 Μαρτίου, της συλλήψεως της Αγίας Άννης (για τη Θεοτόκο) στις 9 Δεκεμβρίου, της συλλήψεως του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου υπό της Ελισάβετ στις 23 Σεπτεμβρίου, δηλώνουν ξεκάθαρα ότι η ανθρώπινη ζωή αρχίζει από το σημείο αυτό και όχι αργότερα, όταν δηλαδή το έμβρυο γίνεται ορατό, όπως πιστεύουν ορισμένοι. Συνοπτικά :

Σαλβαντόρ Νταλί, Ευαγγελισμός

α) Τα ηθικά προβλήματα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής για την ορθόδοξη προσέγγιση του θέματος δεν συνίστανται στον αποχωρισμό της συζυγικής πράξης από την αναπαραγωγική ή στην υποκατάστασή της στο εργαστήριο, αλλά επικεντρώνονται στην καταστροφή και στο μη σεβασμό

της ανθρώπινης εμβρυϊκής ζωής από την πρώτη στιγμή της σύλληψης και κορυφώνονται με την καταστροφή των υπεραριθμών δημιουργημένων εξωσωματικά εμβρύων.

β) Η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή είναι δυνατόν να υιοθετείται, όταν χρησιμοποιείται μόνον το αναπαραγωγικό υλικό των συζύγων και ειδικότερα στην εξωσωματική γονιμοποίηση δεν δημιουργούνται υπεράριθμα έμβρυα, που συνήθως καταστρέφονται μετά από μία μακρά περίοδο κατάψυξης.

γ) Αντίθετα, η χρήση σπέρματος δότη ή ωαρίου δότριας δημιουργεί ανυπέρβλητα ηθικά προβλήματα στην αποδοχή των μεθόδων τεχνητής ετερόλογης σπερματέγχυσης ή ετερόλογης εξωσωματικής γονιμοποίησης. Επιπλέον, όταν τα προβλήματα κυοφορίας της συζύγου καλείται να λύσει η δανεική-παρένθετη μητέρα, τότε η αποδοχή των μεθόδων δεν είναι δυνατή.

δ) Η εφαρμογή της εξωσωματικής γονιμοποίησης στον πειραματισμό και στις έρευνες στα έμβρυα αποτελούν σημαντικά ηθικά προβλήματα.

ε) Υπογραμμίζεται η προτεραιότητα του συμφέροντος του παιδιού σε σχέση με εκείνο της ανάγκης αποκτήσεως τέκνων από στείρους γονείς. Η απαιτούμενη κοινωνική έρευνα για το συμφέρον του υιοθετούμενου κατά τη διαδικασία της υιοθεσίας συνηγορεί στην άποψη αυτή. Ανάλογη αντιμετώπιση θα πρέπει να εμφανίζεται και στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή για να μην παρατηρούνται φαινόμενα γέννησης τέκνων από γονείς προχωρημένης ηλικίας.

στ) Η αναζήτηση πνευματικοτέρων απαντήσεων και θεωρήσεων από τους ασθενείς και από τους ιατρούς-επιστήμονες θα πρέπει να αποτελεί κύριο μέλημα, καθώς αυτοί καθορίζουν ουσιαστικά το πλαίσιο της επίτευξης του επιθυμητού στόχου στο ιατρικό εργαστήριο. Στην αναζήτηση λύσεων και απαντήσεων δεν θα πρέπει να αγνοείται το θέλημα του Θεού. Η ηθική σκέψη που

απορρέει από την εν Χριστώ ζωή είναι δυναμική και η ερμηνεία του θελήματος του Θεού αποτελεί έργο προσευχής, προσωπικού αγώνα και πνευματικής αναζήτησης.

Φανάρας, Β., Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Θεολογική θεώρηση, *Πνευματική Διακονία* (Ι. Μητροπόλεως Κωνσταντίας - Άμμοχώστου), τ. 10, 2011, σελ. 16-18.

Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις

α) Καθολική Εκκλησία

Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, από την εμφάνιση των μεθόδων της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, τήρησε κριτική και καταδικαστική θέση. Η σύνδεση της σεξουαλικής συζυγικής πράξης αποκλειστικά με την τεκνογονία υποχρεώνει την ηθική διδασκαλία της Καθολικής Εκκλησίας να αντιτίθεται στο σύνολο των μορφών της εργαστηριακής γονιμοποίησης.

Η εξωσωματική γονιμοποίηση απορρίπτεται, ακόμη κι όταν οι συμμετέχοντες στη μέθοδο είναι οι σύζυγοι [...]. Η εξωσωματική γονιμοποίηση καταδικάζεται ως είδος φόνου της ανθρώπινης ζωής. Η πίστη ότι η ζωή αρχίζει στο περιβάλλον της μήτρας αντιτίθεται στην τεχνική της εξωσωματικής γονιμοποίησης, η οποία απαιτεί αρκετές γονιμοποιήσεις και καταστροφές ανθρώπινων εμβρύων, αφού δεν μεταφέρονται όλα τα έμβρυα στη μήτρα της γυναίκας.

β) Οι Προτεστάντες

Οι Προτεστάντες δεν ακολουθούν ενιαία θέση για το θέμα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. [...] Γενικά, η τεχνητή σπερματέγχυση απορρίπτεται, όταν εφαρμόζεται σε ανύπανδρα άτομα και, συνεπώς, καταδικάζεται και η δανεική μητρότητα, αφού προϋποθέτει την κυοφορία από γυναίκα έκτος του γάμου. [...]

γ) Η Ιουδαϊκή Θρησκεία

Η έκτρωση του εμβρύου, πριν την ανάπτυξη των σαράντα ημερών, δεν αποτελεί κεφαλαιώδες έγκλημα, αν και η πλειονότητα των σύγχρονων ραβίνων την θεωρεί ως παραβίαση του Νόμου. Άλλοι υποστηρίζουν ότι η απαγόρευση αυτή είναι καθαρά ραββινική. [...]

Για το θέμα της καταστροφής των υπεραριθμών περισσευόντων εμβρύων από τη δημιουργία τους εξωσωματικά, η πλειοψηφία των ραββίνων προτείνει να εμφυτεύονται στη μήτρα όσα ακριβώς γονιμοποιούνται. Σαφώς διακινδυνεύεται η εγκυμοσύνη, καθώς η εμβρυομεταφορά έξι και επτά εμβρύων, καθιστά μία τέτοια διαδικασία επισφαλής. Συνεπώς, δεν επιτρέπεται η ωοληψία περισσότερων από τέσσερα, παρόλο που με την κρυοσυντήρηση των εμβρύων η άποψη αυτή καθίσταται πλέον συζητήσιμη για τη ραββινική θεολογία.

δ) Η μουσουλμανική θρησκεία

Η ανθρώπινη ζωή θεωρείται ως δώρο Θεού, έχει την αρχή της στη στιγμή της σύλληψης και δεν αφαιρείται παρά μόνο με τη βούληση του Θεού. Το έμβρυο είναι ζωντανό από το πρώτο του κύτταρο, αρχίζοντας το σχηματισμό του την τέταρτη εβδομάδα και την κίνησή του τον τέταρτο μήνα. Σύμφωνα με τη χαδδιδική παράδοση, ο άγγελος επισκέπτεται το έμβρυο την εκατοστή εικοστή ημέρα (4ος μήνας) και εμφυτεύει το πνεύμα σ' αυτό. Αυτό συμπίπτει με την αρχή των κινήσεων του εμβρύου [...].

Η έκτρωση του ορατού εμβρύου αποτελεί φόνο, εκτός εάν αυτό γίνεται για τη σωτηρία της ζωής της μητέρας του, παρόλο που η ζωή θεωρείται ότι ξεκινά εξ άκρας συλλήψεως [...].

Συμπερασματικά, η ισλαμική θεώρηση του γάμου, της τεκνογονίας αλλά και της εμβρυολογίας δεν φαίνεται να εμποδίζει την εφαρμογή της ομόλογης τεχνητής σπερματέγχυσης και εξωσωματικής γονιμοποίησης στους άτεκνους συζύγους.

Φανάρας, Β., Η θεώρηση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής υπό το πρίσμα ετεροδόξων χριστιανικών ομολογιών και άλλων μονοθεϊστικών θρησκειών, *Θεολογία*, ΟΒ' (72), τ. 2, 2001, σελ. 663-682.

Θεολογικά επιχειρήματα σε συγκεκριμένα θέματα βιοηθικής

Αρχές ορθόδοξης ανθρωπολογίας

- Ο Θεός είναι (γενικά) δημιουργός και χορηγός της ζωής, και της ανθρώπινης ζωής.
- Ο άνθρωπος συμμετέχει και συνεργεί στη δημιουργία ενεργοποιώντας το «κατ' εικόνα» και με την τεκνογονία.
- Η τεκνογονία στον άνθρωπο είναι χαρισματική λειτουργία. Ο άνθρωπος, δημιουργημένος κατ' εικόνα Θεού, έχει προορισμό να γίνει Θεός κατά Χάριν, να ενεργοποιήσει το κατ' εικόνα σε καθ' ομοίωσιν Θεού. Η τεκνογονία, δηλαδή, δεν είναι μόνο μία βιολογική αναπαραγωγή, ένας απλός πολλαπλασιασμός του είδους (πράγμα πολύ σπουδαίο και σημαντικό κι αυτό). Η τεκνογονία σκοπεύει δυνητικά στην υιοθεσία του ανθρώπου από τον Θεό.
- Σε περίπτωση αδυναμίας του ανθρώπου να τεκνοποιήσει, έχουμε πολλές φορές προσφυγή στον Θεό για να θεραπεύσει αυτή την έλλειψη. Έτσι έχουμε τεκνοποιία από στείρα ζεύγη με την επέμβαση της Χάρης του Θεού.
- Παρ' όλη την ιδιαίτερη αγάπη και μέριμνα του Θεού για τον γάμο των ανθρώπων, την οικογένεια και τα παιδιά, φανερώνεται στην αγία Γραφή και ιδιαίτερα στην Καινή Διαθήκη μια υπέρβαση των φυσικών οικογενειακών δεσμών εν όψει της Βασιλείας του Θεού. Ο Χριστός αναφέρεται επανειλημμένως στη δημιουργία της νέας οικογένειας, που έχει τον Θεό ως Πατέρα και μέλη της όσους ποιούν το θέλημά Του.

Σταυρόπουλος, Α., Βιοηθική και Ορθόδοξος Εκκλησία, *Enciclopedia di Bioetica e Scienza giuridica*.

Ο Αναπεσών, τοιχογραφία στο Πρωτάτο Αγίου Όρους, 14^{ος} αι.

**Βασικές θέσεις επί της ηθικής της Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής (11.1.2006),
Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος**

Προβλήματα έξωσωματικής γονιμοποίησης

37) [...] οι σύγχρονες τεχνικές έξωσωματικής γονιμοποίησης ενέχουν ήθικες και πνευματικές παραμέτρους τέτοιες που επιβάλλουν στην Έκκλησία μία επιφυλακτικότητα, η οποία στηρίζεται στα εξής τέσσερα σημεία:

α) Η σύλληψη του ανθρώπου με τις σύγχρονες τεχνικές είναι άσεξουαλική, με την έννοια ότι είναι γυμνή από την ιερότητα, ασφάλεια και βεβαιότητα της συζυγικής συνευρέσεως. Ο άνθρωπος πλέον δεν γεννᾶται φυσιολογικά, αλλά «κατασκευάζεται» τεχνητά.

β) Εν αντιθέσει προς τα έμβρυα και το σπέρμα, τα ωάρια πολύ δύσκολα καταψύχονται. Γι' αυτό και οι συνήθεις πρακτικές διευκολύνουν την μαζική προκλητή έξαγωγή ωαρίων, ή γονιμοποίηση των οποίων οδηγεί στο πρόβλημα των πλεοναζόντων και κατεψυγμένων εμβρύων.

γ) Το γεγονός ότι η γονιμοποίηση γίνεται εκτός του μητρικού σώματος και απουσία των γονέων δημιουργεί απερίοριστες επιλογές μη φυσικών και ήθικως ύποπτων γονιμοποιήσεων με όσα αυτές συναφή προβλήματα συνεπάγονται.

δ) Η έξωσωματική γονιμοποίηση δίνει τεράστιες δυνατότητες προεμφυτευτικής γενετικής επεξεργασίας και παρεμβάσεως με άνυπολόγιστες συνέπειες.

Προσωπικές κρίσεις στις θέσεις του Χριστιανισμού και των θρησκειών σε θέματα βιοηθικής

Νέοι/Νέες και έρωτας

Γιώργος Σταθόπουλος, *Λύρα*, 2016.

Το τραγούδι του αρχιπελάγου (1984)

Ο έρωτας
Το αρχιπέλαγος
Κι η πλώρα των αφρών του
Κι οι γλάροι των ονείρων του
Στο πιο ψηλό κατάρτι του ο ναύτης ανεμίζει
Ένα τραγούδι.

Ο έρωτας
Το τραγούδι του
Κι οι ορίζοντες του ταξιδιού του
Κι η ηχώ της νοσταλγίας του
Στον πιο βρεμένο βράχο της η αρραβωνιαστικιά προσμένει
Ένα καράβι.

Ο έρωτας
Το καράβι του
Κι η αμεριμνησία των μελτεμιών του
Κι ο φλόκος της ελπίδας του
Στον πιο ελαφρό κυματισμό του ένα νησί λικνίζει
Τον ερχομό.

Ποίηση: Οδυσσέας Ελύτης | Μουσική: Ηλίας Ανδριόπουλος

Χριστιανική πίστη και ερωτική σχέση: Ζητήματα και προκλήσεις

Αγάπη προσωπική ή αγάπη από γυαλί;

Το φύλο τραυματίζει βαθιά το εγώ που είναι δίφυλο, που μέσα στην ακεραιότητά του και την πληρότητά του θα ήταν και αρσενικό και θηλυκό, ανδρόγυνο... Από μόνο το γεγονός της ύπαρξής του, το φύλο είναι διαχωρισμός, έλλειψη, νοσταλγία, πόθος να ανοιχτεί στον άλλο... Η αγάπη είναι ακριβώς αυτό που καταργεί τη μοναξιά, αυτό που φέρνει το εγώ στον άλλο... Μια απρόσωπη αγάπη που δε θα απευθυνόταν σε καμιά ατομική μορφή δε θα λεγόταν αγάπη. Αγάπη από γυαλί λέει ο Rozanoff. Δεν είναι ίσως παρά μια έκπτωση του χριστιανισμού.

Berdiaeff, N., *Πέντε στοχασμοί περί υπάρξεως*, Μτφρ. Β. Τριανταφύλλου, Σ. Γουνελάς, Κοινότητα, Αθήνα, 1983, σελ. 141-142.

Θεόφιλου Κεφαλά-Χατζημιχαήλ, *Ερωτόκριτος και Αρετούσα*, 1933

Η μέθεξη του έρωτα

Η κατάσταση της μέθεξης του έρωτα δεν είναι ένα απλό πλησίασμα. Είναι μια κατάσταση εξόχως συναρπαστική που φτάνει σε μια συναισθηματική κορύφωση. Είναι η κατάργηση μέρους των συνόρων, μέρους των ορίων του εαυτού. Αυτό εξ άλλου δεν λαχταρούμε; Να χωθούμε και να χαθούμε σε μια δεκτική, τρυφερή αγκαλιά; Σε μια αγκαλιά που θα μας καταλαβαίνει και θα την καταλαβαίνουμε; Που θα μας αποδέχεται άνευ όρων; Να ξεφύγουμε από την οδυνηρή μοναξιά, να ανοίξουμε την ατομικότητά μας και να γίνουμε ένα με το αγαπώμενο πρόσωπο; [...]

Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ότι η σεξουαλικότητα είναι πρόβλημα. Το πρόβλημα δεν είναι η σεξουαλικότητα, αλλά η... καταναλωτική και αυτονομημένη εκδοχή της. Το πρόβλημα είναι οι ανέραστες αντιλήψεις που ισοπεδώνουν την ερωτική έκφραση, οι σεξιστικές απόψεις που καταψύχουν την αγάπη, η αποϊεροποίηση του σεξ που αγριεύει την ψυχή και ταλαιπωρεί το σώμα. Όταν το σεξ αυτονομείται από το συναίσθημα, είναι αυτό που σκοτώνει τον έρωτα και όχι ο γάμος. Η πρόσκαιρη αυτονομημένη ικανοποίηση της ανάγκης και η ναρκισσιστική επιβεβαίωση του εγώ ως ποθητού αντικειμένου, η χρησιμοποίηση του άλλου, σημαίνει εμπορευματοποίηση του σεξ, ακόμη και μέσα σε μια μονογαμική σχέση!

Μαρτίδης, Ι., *Άνθρωπος και σχέσεις. Έρωτας-αγάπη-σεξουαλικότητα*. Στο Σταμούλης, Χ. (Επιμ.) *Έρωτας και σεξουαλικότητα*. Αρμός, Αθήνα, 2014, σελ. 212-213, 215.

Αντιμετωπίζοντας ερωτικά προβλήματα

Ο έρωτας μπορεί να είναι πηγή χαράς αλλά και οδύνης. Ο έρωτας είναι ο άνδρας και η γυναίκα και ό,τι ο καθένας απ' αυτούς περιέχει και προσφέρει στον άλλο. Αλλά ο έρωτας μπορεί να είναι

επίσης ο άνδρας και η γυναίκα, ο καθένας αγωνιζόμενος μόνος και ξεχωριστά για να πάρει απ' τον άλλο ό,τι ο καθένας αισθάνεται να του λείπει.

Ο έρωτας μπορεί να είναι ο έντονος και πιο γλυκός τόπος για να βρεθεί κανείς, όπως επίσης και ο ύψιστος βαθμός συνυπάρξεως και η ελάχιστη μοναξιά που μπορεί να βρει ένας άνθρωπος. Αλλά ο έρωτας μπορεί να είναι επίσης αγωνία και αποστέρηση, να πληγώνει και να σε πληγώνουν και ατέλειωτη αναμονή γι' αυτό που δεν επιτυγχάνεται ποτέ.

Ο έρωτας μπορεί να είναι θερμός και γενναιόδωρος, αλλά και το αντίθετο, πληκτικός και άσημος, φειδωλός, που προσφέρει λίγα, που μόλις ξανοίγεται, που αδύναμα προσφέρεται και φοβισμένα φθονείται.

Ο έρωτας μπορεί να είναι συνύπαρξη με αγάπη ή μίσος που κρατάει δύο ανθρώπους προσκολλημένους τον ένα στον άλλο.

Υπάρχουν περίοδοι που ο έρωτας δεν λειτουργεί καλά στο γάμο. Έχει ανεβοκατεβάσματα. Βοηθάει όταν ξέρουν οι σύζυγοι τι να κάνουν για να βελτιώσουν αυτή την σημαντική πλευρά του γάμου και να συντομεύσουν αυτές τις περιόδους της ερωτικής συγκρούσεως και αποξενώσεως [...]. Φάρος, π.Φ. & Κοφινάς π. Στ., *Συζυγία*, Ακρίτας, Αθήνα, ³1995, σελ. 156-157, 159-160.

Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τον έρωτα και τη σχέση των δύο φύλων

ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Σχέση άντρα-γυναίκας

Γεν 1, 27.

²⁷ καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.

²⁷ Δημιούργησε, λοιπόν, ο Θεός τον άνθρωπο σύμφωνα με τη δική του την εικόνα, «κατ' εικόνα Θεού» τον δημιούργησε, τους δημιούργησε άντρα και γυναίκα.

Γεν 2, 18.

¹⁸ Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν.

¹⁸ Ο Κύριος ο Θεός είπε: «Δεν είναι καλό να είναι ο άνθρωπος μόνος. Θα του φτιάξω έναν σύντροφο όμοιον μ' αυτόν».

Γεν 2, 23-24.

²³ καὶ εἶπεν Ἀδάμ·
τοῦτο νῦν ὅστοῦν
ἐκ τῶν ὀστέων μου
καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου·
αὕτη κληθήσεται γυνή,
ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη·
²⁴ ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος
τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ
προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ,
καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

²³ Τότε ο Αδάμ είπε:
«Αυτό επιτέλους είναι κόκαλο
από τα κόκαλά μου
και σάρκα από τη σάρκα μου.
“Γυναίκα” αυτή θα λέγεται,
γιατί απ' τον άντρα πάρθηκε».
²⁴ Γι' αυτόν το λόγο θα εγκαταλείπει ο
άντρας τον πατέρα του και τη μητέρα του
και θα ενώνεται με τη γυναίκα του· θα γίνονται
ένας άνθρωπος.

Άσμα Ασμάτων 6, 8-9:

«Καλή μου, είσαι ωραία...»

(4 Καλή εἶ, ἡ πλησίον μου,...)

8 ἐξήκοντά εἰσι βασίλισσαι, καὶ
ὀγδοήκοντα παλλακαί, καὶ νεάνιδες ὧν
οὐκ ἔστιν ἀριθμός.

9 μία ἐστὶ περιστέρα μου, τελεία μου, μία
ἐστὶ τῇ μητρὶ αὐτῆς, ἐκλεκτὴ ἐστὶ τῇ
τεκούσῃ αὐτήν.

εἶδοσαν αὐτὴν θυγατέρες καὶ
μακαριοῦσιν αὐτήν, βασίλισσαι καὶ γε
παλλακαὶ καὶ αἰνέσουσιν αὐτήν.

Η φλόγα της αγάπης

6 θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου,
ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου·
ὅτι κραταῖα ὡς θάνατος ἀγάπη, σκληρὸς
ὡς ἄδης ζῆλος· περίπτερα αὐτῆς περίπτερα
πυρός, φλόγες αὐτῆς·

ΕΚΕΙΝΟΣ:

(4 Καλή μου, είσαι ωραία ...)

8 Εξήντα εἰν' οἱ βασίλισσες
κι ογδόντα οἱ παλλακίδες
κι ἀμέτρητες οἱ κοπελιές.

9 Μια και μοναδική 'ναι η περιστέρα μου,
η λατρευτή μου,
της μάνας της μονάκριβη
και διαλεχτή εκείνης που την εγέννα.
Οι κοπελιές την είδαν και την καλοτύχισαν,
οι παλλακίδες κι οι βασίλισσες,
και την παινέψαν.

Αριστερά: Η δημιουργία της Εύας. Αγγλική Σχολή, 13^{ος} αι. Μουσείο Marmotten, Παρίσι. Πάνω: Γιώργου Κόρδη, *Η αγάπη είναι στα μάτια σου*.

ΕΚΕΙΝΗ:

6 Βάλε με σαν σφραγίδα στην καρδιά σου,
βούλα πάνω στο μπράτσο σου.
Γιατ' είναι δυνατή σαν θάνατος η αγάπη,
σκληρό καθώς ο άδης το πάθος το αγαπητικό.
Οι φλόγες της φλόγες φωτιάς, άγριο αστροπελέκι.

⁷ ὕδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν. ἐὰν δῶ ἄνθρωπος πάντα τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουδενώσει ἐξουδενώσουσιν αὐτόν.

⁷ Πλήθος νερά να σβήσουν την αγάπη δεν μπορούν κι ούτε μπορούν ποτάμια να την πνίξουν. Αν κάποιος του σπιτιού του όλα τα πλούτη έδινε για ν' αγοράσει αγάπη, άλλο από καταφρόνια δε θα κέρδιζε.

Τζιόττο, *Ο Εναγκαλισμός Ιωακείμ και Άννας*.

Δεξιά: Λεπτομέρεια.

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Εφεσ. 5, 20-33 (Το αποστολικό ανάγνωσμα της ακολουθίας του γάμου)

Αδελφοί,

²⁰ εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ Θεῷ καὶ πατρί,

²¹ ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ. ²² Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ Κυρίῳ, ²³ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος. ²⁴ ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί.

²⁵ οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ²⁶ ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ καθάρισας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, ²⁷ ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἕνδοξον τὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ρυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων,

Αδελφοί,

²⁰ Να ευχαριστείτε πάντοτε και για όλα τον Θεό και Πατέρα στο όνομα του Κυρίου μας Ιησού Χριστού.

Ἄντρες και γυναῖκες

²¹ Να υποτάσσεστε ο ένας στον άλλο με φόβο Χριστού. ²² Οι γυναῖκες να υποτάσσονται στους άντρες τους όπως στον Κύριο. ²³ Γιατί ο άντρας είναι ο αρχηγός της γυναίκας, όπως κι ο Χριστός είναι ο αρχηγός της εκκλησίας. Ο Χριστός είναι και ο σωτήρας του σώματός του, δηλαδή της εκκλησίας. ²⁴ Όπως όμως η εκκλησία υποτάσσεται στον Χριστό, έτσι και οι γυναῖκες πρέπει σε όλα να υποτάσσονται στους άντρες τους.

²⁵ Οι άντρες να αγαπάτε τις γυναῖκες σας, όπως ο Χριστός αγάπησε την εκκλησία και πρόσφερε τη ζωή του γι' αυτήν. ²⁶ Ἦθελε έτσι να την εξαγιάσει, αφού την καθάρισε με το λουτρό του βαπτίσματος και με τον λόγο, ²⁷ ώστε η εκκλησία να του ανήκει ως νύφη με όλη της τη λαμπρότητα, την καθαρότητα και αγιότητα, χωρίς ψεγάδι ή ελάτ-

ἀλλ' ἵνα ἡ ἁγία καὶ ἄμωμος. ²⁸ οὕτως
ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν
γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν
τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· ²⁹ οὐ-
δεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν,
ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ
ὁ Χριστὸς τὴν ἐκκλησίαν· ³⁰ ὅτι μέλη ἐσμὲν
τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ
καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ· ³¹ ἀντὶ τούτου
καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν
μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυ-
ναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα
μίαν. ³² τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ
δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν.
³³ πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἓνα ἕκαστος τὴν
ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτὸν,
ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.

τωμα ἢ κάτι παρόμοιο. ²⁸ Το ἴδιο και οι άντρες
οφείλουν να αγαπούν τις γυναίκες τους, όπως
αγαπούν το δικό τους το σώμα. Όποιος αγαπάει
τη γυναίκα του αγαπάει τον εαυτό του. ²⁹ Κανείς
ποτέ δε μίσησε το ἴδιο του το σώμα, αλλά αντίθε-
τα το τρέφει και το φροντίζει· έτσι κάνει κι ο Κύ-
ριος για την εκκλησία, ³⁰ γιατί ὅλοι εἴμαστε μέλη
του σώματός του ἀπὸ τη σάρκα του και τα οστά
του. ³¹ Γι' αὐτό –λέει η Γραφή– θα εγκαταλείψει ο
άντρας τον πατέρα και τη μητέρα του, για να ζή-
σει μαζί με τη γυναίκα του· θα γίνουν οι δυο τους
ένας ἄνθρωπος. ³² Σ' αὐτά τα λόγια κρύβεται ἓνα
μεγάλο μυστήριο, που ἐγὼ σας λέω ὅτι αναφέρε-
ται στη σχέση Χριστοῦ και εκκλησίας. ³³ Ἀλλά κι
εσεῖς, ο καθένας ν' αγαπάει τη γυναίκα του ὅπως
αγαπάει τον εαυτό του, και η γυναίκα να σέβεται
τον άντρα της.

ΠΑΤΕΡΕΣ

Η αγάπη των συζύγων

«Οι ἄνδρες», λέει, «να ἀγαπάτε τις γυναῖκες σας, καθὼς και ο Χριστὸς ἀγάπησε τὴν Εκκλησία». Εἶδες μέγεθος της υπακοῆς; Ἄκουσε και το μέγεθος της ἀγάπης. Θέλεις να σε υπακούει η γυναίκα σου, καθὼς η Εκκλησία τον Χριστό; Φρόντιζε κι εσύ αὐτήν, ὅπως ο Χριστὸς φροντίζει τὴν Εκκλησία. Εἴτε πρέπει να δώσεις τὴν ψυχὴ σου για τὴν γυναῖκα, εἴτε πρέπει να πληγωθεῖς μύριες φορές, εἴτε να υπομείνεις και να πάθεις οτιδήποτε... Ποια ἔνωση ὑπάρχει, ὅταν η γυναίκα τρέμει τον ἄνδρα; Ποια ἡδονὴ θ' ἀπολαύσει ο ἴδιος ο ἄνδρας, ὅταν ζει με τὴν γυναῖκα του και τῆς συμπεριφέρεται σαν να ἦταν δούλα;».

Ιωάννης Χρυσόστομος, *Ομιλία 20 στὴν πρὸς Εφεσίους*, ΕΠΕ 21, σελ. 198-200.

Συμβουλές, πῶς ο σύζυγος να συμπεριφέρεται στὴ σύζυγο του

Λόγια ἀγάπης να τῆς λες:... Εγὼ ἀπὸ ὅλα, τὴ δικὴ σου ἀγάπη προ-
τιμῶ και τίποτε δεν μου εἶναι τόσο βασανιστικό ἢ δυσάρεστο, ὅσο
το να βρεθῶ κάποτε σε διάσταση μαζί σου. Κι αν ὅλα χρειασθεῖ να
τα χάσω, ... κι αν στους ἐσχάτους βρεθῶ κινδύνους, οτιδήποτε κι αν
πάθω, ὅλα μου εἶναι ανεκτά κι υποφερτά, ὅσο εσύ μου εἶσαι καλά.
Και τα παιδιά, τότε μου εἶναι περιπόθητα, ἐφ' ὅσον εσύ μας συμπα-
θεῖς... Ἴσως κάποτε σου πει: Ποτέ ως τώρα δεν ξόδεψα ἀπὸ τα δικά
σου, ἔχω ἀκόμη τα δικά μου, που μου 'δωσαν οι γονεῖς μου. Τότε πες
τῆς: Τι λες καλὴ μου; Ἐχεις ἀκόμη τα δικά σου; Ποια λέξη μπορεῖ να
'ναι χειρότερη ἀπὸ αὐτή; Σώμα δεν ἔχεις πια δικό σου κι ἔχεις χρή-
ματα; Δεν εἴμαστε δύο σώματα μετὰ το γάμο, ἀλλὰ γίναμε ἓνα. Δεν

Ἅγιοι Ἀκύλας και Πρίσκιλλα

έχουμε δυο περιουσίες, αλλά μία... Όλα δικά σου είναι, κι εγώ δικός σου είμαι, κορίτσι μου. Αυτό με συμβουλεύει ο Παύλος λέγοντας ότι ο άνδρας δεν εξουσιάζει το σώμα του, αλλά η γυναίκα. Κι αν δεν έχω εγώ εξουσία στο σώμα μου, αλλά εσύ, πόσο μάλλον δικά σου είναι τα χρήματα... Ποτέ να μην της μιλάς με πεζό τρόπο, αλλά με φιλοφροσύνη, με τιμή, με αγάπη πολλή. Να την τιμάς, και δε θα βρεθεί στην ανάγκη να ζητήσει την τιμή από άλλους... Να την προτιμάς από όλους για όλα, για την ομορφιά, για τη σωφροσύνη της, και να την εγκωμιάζεις. Να κάνεις φανερό ότι σ' αρέσει η συντροφιά της κι ότι προτιμάς να μένεις στο σπίτι για να 'σαι μαζί της από το να βγαίνεις στην αγορά. Από όλους τους φίλους να την προτιμάς, και από τα παιδιά που σου χάρισε, κι αυτά εξαιτίας της να τα αγαπάς.

Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 62, 146-148. Μτφρ. Νέλλα, Π., *Ζώνον Θεούμενον*, Αρμός, Αθήνα, 1992³, σελ. 85).

Επάνω: Τα στέφανα αγιάζονται επί του ιερού Ευαγγελίου. Δεξιά: Το κοινό ποτήριο.

Ο ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΕΛΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Κατά την τέλεση του μυστηρίου του Γάμου χρησιμοποιούνται υλικά στοιχεία, ως σύμβολα κάποιων βαθύτερων αληθειών.

1. Τα **δακτυλίδια** είναι η σφραγίδα της ένωσης αλλά και η έκφραση της σταθερότητας της σχέσης, της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αλληλοπροσφοράς των συζύγων.
2. Τα **στεφάνια** αποτελούν την επιβράβευση για την εντιμότητα της ζωής των νυμφευόμενων μέχρι τον Γάμο. Οι σύζυγοι στεφανώνονται ως άρχοντες, διότι αποκτούν και πάλι τη θέση του συνδημιουργού.
3. Το **κοινό ποτήριο** μας θυμίζει, ότι κάποτε το μυστήριο του Γάμου γινόταν μαζί με τη Θεία Ευχαριστία και ότι οι νεόνυμφοι μεταλάμβαναν. Υπενθυμίζει, επίσης, ότι οι σύζυγοι θα έχουν πλέον κοινή συμμετοχή στις χαρές και στις λύπες.
4. Ο **χορός** γύρω από το τραπέζι με το τροπάριο «*Ησαΐα χόρευε...*» εκφράζει τη χαρά και το πανηγυρικό αίσθημα που συνοδεύει τον Γάμο. Επίσης έκφραση ευχής για την ευτεκνία και την προκοπή του ζεύγους είναι το ρύζι που ρίχνεται κατά τη διάρκεια του χορού.

Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, σελ. 142-143.

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Α' Τιμ. 2,13

Ἀδάμ γάρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἴτα Εὐα.
[Γιατί ο Αδάμ πλάστηκε πρῶτος, και ὕστερα η Εὐα.]

Γαλ. 3,28

Οὐκ ἔνι... ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς
εἷς ἐστέ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

[Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης,
δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν
υπάρχει άντρας και γυναίκα· ὅλοι σας εἰστε
ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό.]

Ἐφεσ 5,21

Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις (ἄνδρες καὶ
γυναῖκες) ἐν φόβῳ Χριστοῦ.

[Να υποτάσσετε ο ένας στον άλλο με φόβο
Χριστού.]

ΚΟΡΑΝΙΟ

Σούρα 42,9

Ποιητῆς τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς, ἐπλάσεν
ὕμᾱς ζεύγη, ὡς ἐπλάσεν ἐπίσης ἀνὰ ζεύγη καὶ
τὰ κτήνη.

Σούρα 4,38

Οἱ ἄνδρες εἶναι ἀνώτεροι τῶν γυναικῶν ἕνεκα
τῆς ιδιότητος δι' ἣς ὁ Θεὸς ὕψωσε τοὺς μὲν ἐπὶ
τῶν δέ, καὶ διότι οἱ ἄνδρες προικίζουσι τὰς
γυναῖκας ἐκ τοῦ πλούτου αὐτῶν. Οἱ ἐνάρετοι
γυναῖκες εἶναι καὶ εὐπειθεῖς καὶ ὑπήκοοι,
τηροῦσι μετὰ προσοχῆς, κατὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν
ἀνδρῶν αὐτῶν, ὅ,τι ὁ Θεὸς διέταξε νὰ τηρῆται
ἀνέπαφον. Ὅνειδίζετε ἐκείνας ὧν τὴν ἀπειθείαν
πτοεῖσθε· θέλετε ὀρίσει εἰς αὐτὰς χωριστὴν
κοίτην, τύπτοντες αὐτάς.

Ἐὰν ὁμως ὑπακούωσιν εἰς ὑμᾶς, ἔστε πρὸς αὐτάς
εὐμενεῖς. Ὁ δὲ Κύριος εἶναι ὕψιστος καὶ μέγας.

Ζούμας, Ε., *Σχεδιάγραμμα παράλληλης βιβλικῆς και κορανικῆς ἀνθρωπολογίας*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1993, σελ. 65.

Γάμος της εβραϊκῆς κοινότητας. Μια περιγραφή στα γίντις¹

Τὴν ἡμέρα του γάμου, ο Ρεβ Μπουνίμ πρόσταξε νὰ δώσουν ἀφθονο φαγητό στους φτωχοὺς του Κρέσεφ, και μόλις ἐγινε γνωστή η ἐπιθυμία του ὅλοι οἱ ἀπόβλητοι της γύρω περιοχῆς συνάχθηκαν για νὰ ἐπωφεληθοῦν κι ἐκεῖνοι. Τραπεζία και πάγκοι στήθηκαν στον δρόμο και σέρβιραν στους πτωχοὺς ἄσπρο ψωμί, γεμιστά γριβάδια, κρέας μαριναρισμένο στο ξύδι, γλυκίσματα και ἀφθονη μπίρα. Μουσικοὶ ἐπαιζαν για χάρη τους σκοπούς και ο παραδοσιακὸς μπαντχμάν² τοὺς ἔκανε νὰ γελοῦν. Ἐνα ρακένδυτο πλήθος ἄρχισε νὰ χορεύει στη μέση της πλατείας γελώντας μ' ὅλη την ψυχὴ τους. Ἐκκωφαντικὰ τραγούδια και κραυγές ἀκούγονταν ὡς πέρα.

Το βράδυ, οἱ καλεσμένοι ἄρχισαν νὰ συγκεντρώνονται στο σπίτι του Ρεβ Μπουνίμ. Οἱ γυναῖκες φορούσαν σακάκια κεντημένα με πέρλες, κορδέλες στα μαλλιά, κι ὅλα τους τα κοσμήματα. Οἱ νεαρές κοπέλες ἐπιδείκνυαν τα μεταξωτὰ φορέματα τους και τα μυτερά τους παπούτσια, που τα εἶχαν παραγγεῖλει ειδικὰ για την περίσταση, ἀλλὰ, ὅπως καταλαβαίνετε, οἱ μοδίστρες και οἱ τσαγκάρηδες δεν πρόλαβαν νὰ ἐκτελέσουν ὅλες τις παραγγελίες, κι ἔτσι δεν λείψαν οἱ καβγάδες. Πολλὰ κορίτσια ἀναγκάστηκαν νὰ μείνουν σπίτι, καθισμένες μπρος στη σόμπα, νὰ χύνουν μαῦρο δάκρυ. Ἐκείνη την ἡμέρα, ἡ Λίζα νήστεψε και, ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα της προσευχῆς, ἀπαρίθμησε τις ἀμαρτίες της. Χτυπούσε το στήθος της, ὅπως γίνεται την Ἡμέρα του Ἐξιλασμοῦ,³ γνωρίζοντας πως ὅταν παντρεύεται κανεὶς ὅλες οἱ ἀμαρτίες του συγχωροῦνται. Μολονότι δεν ἦταν ἰδιαίτερως ευ-

Μαρκ Σαγκάλ, *Εβραϊκὸς γάμος*.

σεβής και συχνά αμφέβαλλε για την πίστη της, όπως συμβαίνει στις στοχαστικές φύσεις, προσευχήθηκε ωστόσο με μεγάλη θέρμη. Δεήθηκε μάλιστα και για τον άνδρα που στο τέλος της βραδιάς θα γινόταν σύζυγός της. Όταν η Σιφράχ Ταμάρ μπήκε στο δωμάτιο και είδε τη θυγατέρα της σε μια γωνιά, με δάκρυα στα μάτια, αναφώνησε: «Για δείτε την! Αληθινή αγία!». Ύστερα την παρακίνησε να σταματήσει να κλαίει, διαφορετικά το πρόσωπό της θα ήταν κόκκινο και πρησμένο τη στιγμή που θα στεκόταν κάτω από το γαμήλιο κουβούκλιο.⁴

Δεν ήταν όμως, πιστέψτε με, ο θρησκευτικός ζήλος που προκαλούσε τα δάκρυα της Λίζας. [...]

Δεν θα πω πολλά πράγματα για την τελετή. Θα αρκεστώ στο να σας πω ότι το πλήθος χόρεψε και τραγούδησε, όπως γίνεται πάντοτε στους γάμους, ιδίως όταν παντρεύει τη θυγατέρα του ο πλουσιότερος άνθρωπος μιας πόλης. Δυο τρεις ράφτες και ένας τσαγκάρης προσπάθησαν να χορέψουν με τις υπηρέτριες, αλλά τους έδιωξαν. Πολλοί καλεσμένοι μέθυσαν κι άρχισαν να φωνάζουν: «Σάββατο! Σάββατο!». ⁵ Άλλοι βάλθηκαν να τραγουδούν τραγούδια στα γίντις, όπως: «Τι να ψήσει για το βράδυ ο φτωχός; Μπορς⁶ και πάλι μπορς...». Οι μουσικοί συναγωνίζονταν ο ένας τον άλλο με τα βιολιά και τις σάλπιγγες τους, κροτάλιζαν τα κύμβαλα τους, χτυπούσαν πάνω στα τύμπανά τους και φυσούσαν τα σουραύλια τους. Οι γριές ανασήκωσαν τις φούστες και τα μεσοφόρια τους και άρχισαν να χορεύουν, αντικριστά στην αρχή και χτυπώντας παλαμάκια, και κατόπιν, όταν τα πρόσωπά τους πήγαιναν σχεδόν να αγγίξουν, έστρεφαν την πλάτη και έφευγαν σαν να 'ταν θυμωμένες. Βλέποντας τες, οι θεατές γελούσαν με την καρδιά τους. [...] Ύστερα απ' αυτό το επεισόδιο, ήλθε η ώρα να χορέψουν τον χορό της αρετής, ενώ η Σιφράχ Ταμάρ και οι δεσποινίδες των τιμών θα οδηγούσαν τη Λίζα στη νυφική παστάδα, στο ισόγειο του σπιτιού. Οι κουρτίνες ήταν τόσο προσεκτικά τραβηγμένες, ώστε καμία αχτίδα φωτός δεν εισχωρούσε στην κάμαρα. Καθ' οδόν, οι γυναίκες έδωσαν πλήθος συμβουλές στη νεόνυμφη για τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να συμπεριφερθεί, προειδοποιώντας την πως δεν έπρεπε να φοβάται, αφού η πρώτη εντολή ορίζει να αυξανόμαστε και να πολλαπλασιαζόμαστε. Λίγο αργότερα, ο Ρεβ Μπουνίμ και ένας άλλος άνδρας συνόδευσαν τον νεόνυμφο ως εκεί όπου τον ανέμενε η γυναίκα του.

Για την ώρα, όμως, δεν θα ικανοποιήσω την περιέργειά σας και δεν θα σας διηγηθώ τι έλαβε χώρα μες στη νυφική παστάδα. Μου αρκεί να σας πω ότι, όταν το επόμενο πρωί μπήκε στην κάμαρα η Σιφράχ Ταμάρ, βρήκε τη θυγατέρα της κρυμμένη κάτω από τα κλινοσκεπάσματα [...].

«Μαζάλ τοβ,⁷ κορίτσι μου!», αναφώνησε η Σιφράχ Ταμάρ. «Είσαι επιτέλους γυναίκα και μοιράζεσαι μαζί μας την κατάρτα της Εύας».

Κλαίγοντας πήρε τη Λίζα στην αγκαλιά της και τη φίλησε.

Σημειώσεις για το κείμενο:

1. Γλώσσα των Εβραίων της Κεντρικής Ευρώπης, προερχόμενη από τη μεσαιωνική γερμανική γλώσσα, με στοιχεία από την αρχαία εβραϊκή, καθώς και τις σλαβικές γλώσσες. Τις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ομιλείται από ένδεκα σχεδόν εκατομμύρια Εβραίους. Σ' αυτή τη χιλιόχρονη σχεδόν γλώσσα, που σήμερα σιγά σιγά λησμονείται, έχουν ανά τους αιώνες γραφεί πλήθος σημαντικά λογοτεχνικά και θεατρικά έργα. Λαμπρός τεχνίτης αυτής της γλώσσας είναι ο Σίνγκερ, ο οποίος παρά τον εκπατρισμό του στην Αμερική, ήδη από το 1935, δεν έπαψε ποτέ να γράφει στα γίντις.
2. Επαγγελματίας ψυχαγωγός στους γαμήλιους πανηγυρισμούς, ο οποίος διαδραμάτιζε πρωταρχικό ρόλο, αφηγούμενος ιστορίες, τις οποίες αυτοσχεδίαζε, εμπνεόμενος από τη λαϊκή σοφία.
3. Έτσι αποδίδουν οι Ο' το Yom Kippour, τη μεγάλη δημόσια εορτή της δημόσιας μετάνοιας, της άφεσης των αμαρτιών και της συμφιλίωσης των ανθρώπων. Η εορτή αυτή είναι ημέρα υποχρεωτικής αργίας και αυστηρής νηστείας για όλους τους ενήλικες Εβραίους, οι οποίοι οφείλουν κατά την έκφραση των Γραφών να «ταπεινώσωσι τας ψυχάς αυτών».

4. Εβραϊκά: Shuprah. Πρόκειται για ένα είδος κουβουκλίου, κάτω από το οποίο στέκονται οι νεόνυμφοι κατά τη διάρκεια της γαμήλιας τελετής.
5. Η αναφώνηση εξηγείται από το ότι στην ιουδαϊκή παράδοση το Σάββατο αποκαλείται νύμφη. Χαρακτηριστικό είναι ένα απόσπασμα από τις βραδινές προσευχές του Σαββάτου: «Έλα εν ειρήνη, [Σάββατο], στέμμα του συζύγου / έλα νύμφη / Εν μέσω του εκλεκτού λαού έλα, ω νύμφη, Ρήγισσα, / έλα νύμφη, ω Σάββατον, Βασίλισσα».
6. Εθνικό φαγητό των Ρώσων, είδος κρεατόσουπας με παντζάρια.
7. Μαζάλ τοβ, ή Μάζελ τοβ σημαίνει «Καλή τύχη!», στα εβραϊκά, «συγχαρητήρια» και «Δόξα τῷ Θεῷ».

[Προσαρμογή των σημειώσεων του βιβλίου, της μεταφράστριας και επιμελήτριας Άννας Περιστέρη].

Μπάσεβιτς Σίνγκερ, Ι., Η Καταστροφή του Κρέσεφ. Στο Μπάσεβιτς Σίνγκερ, Ι., *Ο Σπινόζα της Οδού Αγοράς*, Μτφρ. Α. Περιστέρη, Μαΐστρος, Αθήνα, 2007, σελ. 32-37.

Απιστία / Πολυγαμία (στο Ισλάμ)

Στο Κοράνιο είναι έκδηλη η μονομέρεια υπέρ των ανδρών και η υποτίμηση της γυναίκας, ιδιαίτερα σε ζητήματα γάμου και διαζυγίου. «Οι άνδρες είναι ανώτεροι των γυναικών, ένεκα της ιδιότητος δι' ης ο Θεός ύψωσε τους μεν επί των δε, και διότι οι άνδρες προικίζουν τις γυναίκας εκ του πλούτου αυτών» (4:38). Το Ισλάμ όχι μόνο επιτρέπει, αλλά και συνιστά την πολυγαμία. Παράλληλα προς τις νόμιμες 4 συζύγους ο μουσουλμάνος μπορεί να έχει απεριόριστο αριθμό από παλλακίδες.

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*, Ακρίτας, Αθήνα, 2004, σελ. 245.

Θρησκευτική θεώρηση περιπτώσεων σχετικά με τον έρωτα, τις σχέσεις των φύλων και τον γάμο στη σύγχρονη εποχή

Μαρκ Σαγκάλ, *Η Νύφη και ο Γαμπρός του Πύργου του Άιφελ*, 1939.

Έρωτας και σχέση των δύο φύλων με θρησκευτικά κριτήρια

Πίνακας συνδέσμων διαδικτυακών διευθύνσεων Α΄ Μέρους

(Ανακτήθηκαν 15/5/2017)

π. Λίβυος (Χαράλαμπος Παπαδόπουλος), ιστολόγιο, σελ. 30: http://plibyos.blogspot.gr/2016/12/blogpost_24.html

Ιδιωτική Οδός, ιστολόγιο, σελ. 60: https://panagiotisandriopoulos.blogspot.gr/2010/01/blog-post_24.html?m=1

Orthodox Mission, ιστολόγιο, σελ. 62: http://orthodoxcongo.blogspot.gr/2017/01/blog%E2%80%90post_25.html

amen.gr, πύλη εκκλησιαστικών ειδήσεων, σελ. 69: <http://www.amen.gr/article/paniguris-tou-agiou-panteleimona-kai-xeirotonia-presbuterou-stin-kakopetria>

Socrates Baltagiannis Photographer, ιστοσελίδα, σελ. 70, 91: www.socratesbaltagiannis.com

Νυχθημερόν, ιστολόγιο, σελ. 72: http://www.nyxthimeron.com/2017/02/blog-post_28.html

Εκκλησία της Ελλάδος, ιστότοπος, σελ. 72-73: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/z_symposio_1.html

Οικουμενικό Πατριαρχείο, ιστοσελίδα, σελ. 105: <https://www.ec-patr.org/youth/papageorgiou.htm>

Internetistas.gr, ιστοσελίδα, σελ. 105-106: <http://internetistas.actlogic.net/%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF-%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%BF-%CF%80%CE%BD%CE%B5%CF%8D%CE%BC%CE%B1/>

Χρήστος Θ. Μποκόρος, ιστοσελίδα, σελ. 131: http://www.bokoros.gr/index.php?t=recent_work_detail&id=34

Ο Ηχος του Ανέμου, ιστολόγιο, σελ. 136: http://breezesound.blogspot.gr/2012/12/blog-post_26.html

African Art Museum, ιστοσελίδα, σελ. 145: <http://smafathers.org/museum/>

«Africanizing Christian Art» [Εξαφρικανίζοντας τη Χριστιανική Τέχνη], σελ. 145: <https://thejesusquestion.org/2014/06/07/africanizingchristian-art-exhibition-in-tenafly-nj/>

Transplantation, ιστοσελίδα, σελ. 177-178: http://www.transplantation.gr/article_patients.asp?patient_id=&medicine_id=6&category_id=19&article_id=254

Ι. Μ. Καισαριανής, Βύρωνος και Υμηττού, ιστοσελίδα, σελ. 184-185: http://www.imkby.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=584:staniloae&catid=109&Itemid=349

Διακονία Αποφυλακίσεως Απόρων Κρατουμένων, σελ. 188: <http://www.diakonia-filakon.gr/frontend/articles.php?cid=132>

Ορθόδοξος Συναξαριστής, ιστοσελίδα, σελ. 193-194: <http://www.saint.gr/156/saint.aspx>

Θεολογικά Δρώμενα, ιστολόγιο, σελ. 196-197: <http://blogs.auth.gr/moschosg/2013/01/24/%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%80%CF%84%CE%BF%CE%B2%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%AE%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7>

Β' Μέρος

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Β' ΜΕΡΟΣ

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Το Β' Μέρος αυτού του Φακέλου Μαθήματος αποτελεί πολύπτυχο υλικό, το οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί σε συνδυασμό με τον Οδηγό Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου (2017), στο πλαίσιο του μαθήματος των Θρησκευτικών. Οι πηγές - κείμενα και εικόνες- αποτελούν αφορμές για ποικίλες συμμετοχικές δραστηριότητες, προβληματισμούς και συζητήσεις, αλλά και οδοδείκτες για την κριτική ερμηνεία, κατανόηση και αποκωδικοποίηση της σχέσης θρησκείας και σύγχρονου κόσμου. Ελπίζουμε και ευχόμαστε το μάθημα να ενθαρρύνει την ανάληψη προσωπικής ευθύνης, την αυτογνωσία, τον σεβασμό, και την αλληλεγγύη.

ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

Επιστήμη

Τεχνολογία

Οικολογία

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ**1. Επιστήμη και θρησκεία**

[...] Λένε ότι η επιστήμη τα καταφέρνει όλα, ότι δεν υπάρχει στην φύση μυστικό που η επιστήμη δεν μπορεί να ανακαλύψει. Εμείς τι μπορούμε να απαντήσουμε σ' αυτά;

Θα τους απαντήσουμε το εξής: Έχετε απόλυτο δίκαιο. Δεν μπορούμε να περιορίσουμε την ανθρώπινη διάνοια που ερευνά την φύση. Ξέρουμε ότι σήμερα η επιστήμη γνωρίζει μόνον ένα μέρος απ' αυτά που θα έπρεπε εμείς να ξέρουμε για την φύση. Γνωρίζουμε επίσης ότι οι δυνατότητες της επιστήμης είναι μεγάλες. Σ' αυτό έχουν δίκαιο και δεν το αμφισβητούμε. Τι λοιπόν αμφισβητούμε εμείς; Γιατί δεν αρνούμαστε την θρησκεία όπως το κάνουν αυτοί και δεν την θεωρούμε αντίθετη προς την επιστημονική γνώση; Μόνο γιατί ... είμαστε σίγουροι πως εκτός από τον υλικό κόσμο υπάρχει άπειρος και ασύγκριτα υψηλότερος πνευματικός κόσμος... και πάνω απ' αυτόν υπάρχει Μέγας και Παντοδύναμος Θεός. Αυτό που εμείς αμφισβητούμε είναι το δικαίωμα της επιστήμης να ερευνά με τις μεθόδους της τον πνευματικό κόσμο. Διότι ο πνευματικός κόσμος δεν ερευνάται με τις μεθόδους που ερευνούμε τον υλικό κόσμο. Οι μέθοδοι αυτές είναι εντελώς ακατάλληλες για να ερευνούμε μ' αυτές τον πνευματικό κόσμο.

«Από πού γνωρίζουμε ότι υπάρχει ο πνευματικός κόσμος; Ποιος μας είπε ότι υπάρχει»; Αν μας το ρωτήσουν... θα τους απαντήσουμε το εξής: «μας το είπε η καρδιά μας». Διότι υπάρχουν δύο τρόποι για να γνωρίσει κανείς κάτι. Ο πρώτος είναι αυτός ... τον οποίο χρησιμοποιεί η επιστήμη για να γνωρίσει τον υλικό κόσμο. Υπάρχει όμως και ένας άλλος τρόπος, που η επιστήμη δεν τον ξέρει και δεν θέλει να τον ξέρει. Είναι η γνώση μέσω καρδιάς. Η καρδιά μας δεν είναι μόνο το κεντρικό όργανο του κυκλοφοριακού συστήματος, είναι και όργανο με το οποίο γνωρίζουμε τον άλλο κόσμο και αποκτάμε την ανώτατη γνώση. Είναι το όργανο που μας δίνει την δυνατότητα να επικοινωνούμε με τον Θεό και τον άνω κόσμο. Σ' αυτό μόνο, εμείς διαφωνούμε με την επιστήμη. Εκτιμώντας τις μεγάλες επιτυχίες και τα κατορθώματα της επιστήμης, καθόλου δεν αμφισβητούμε την μεγάλη της σημασία και δεν περιορίζουμε την επιστημονική γνώση. Εμείς, λέμε μόνο στους επιστήμονες «δεν έχετε εσείς την δυνατότητα με τις μεθόδους σας να ερευνάτε τον πνευματικό κόσμο, εμείς όμως μπορούμε να το κάνουμε με την καρδιά μας».

Άγιος Λουκάς, αρχιεπ. Κριμαίας, *Λόγοι και Ομιλίες*

**ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ****2. Δημιουργία του κόσμου: Επιστήμη και θεολογία**

Η αλήθεια του ανθρώπου συνδέεται αδιάρρηκτα με την υπόλοιπη υλική κτίση. Η αλήθεια αυτή θεμελιώνεται στο ότι ο άνθρωπος δημιουργήθηκε από τον Θεό στο τέλος της Δημιουργίας και αφού είχε προηγηθεί η δημιουργία του υλικού κόσμου και όλου του ζωικού βασιλείου. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα γνωστικά συστήματα ο άνθρωπος εμφανίζεται πριν δημιουργηθεί ο υλικός και ζωικός κόσμος. Στην Αγία Γραφή συμβαίνει το αντίστροφο. Αυτό δηλώνει την εξάρτηση του ανθρώπου από όλη την προηγούμενη δημιουργία και ιδιαίτερα από το ζωικό βασίλειο.

Η θεωρία της εξελίξεως και, εδώ άπτομαι ίσως ευαισθησιών, κανένα πρόβλημα δεν παρουσιάζει για τη θεολογία από την άποψη αυτή. Αντίθετα είναι ευπρόσδεκτη κατά το ότι αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι άρρηκτα δεμένος με την υπόλοιπη υλική κτίση, καθώς και κατά το ότι η νοημοσύνη για την οποία τόσο πολύ καυχάται και με την οποία καθυποτάσσει και εκμεταλλεύεται την υλική κτίση, δεν αποτελεί αποκλειστικό ιδίωμα του ανθρώπου αλλά μόνο διαφορά βαθμού όχι είδους από τα ζώα, όπως παρατήρησε ο Δαρβίνος. Η θεωρία της εξελίξεως στη σοβαρή και όχι στη γελοιοποιημένη εκδοχή της, καταγωγή από τον πίθηκο κ.λπ., αναφέρεται όχι στο ποιος αλλά στο πώς δημιουργήθηκε ο κόσμος. Και μόνο η σύγχυση των δύο αυτών ερωτημάτων, όπως συμβαίνει σε μια φονταμενταλιστική προσέγγιση της γραφής, μπορεί να αποτελέσει απειλή για τη χριστιανική πίστη. Μια προσεκτική μελέτη των ομιλιών του Μ. Βασιλείου στην «Εξαήμερο» πείθει περί της εξελικτικής δημιουργίας των ειδών. Θεολογία και βιολογία δεν έχουν λόγο να αντιδικούν στο ζήτημα αυτό.

Ιωάννης Ζηζιούλας, μητρ. Περγάμου,
Ο άνθρωπος και το περιβάλλον: Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση

3.

Κριστιάνο Μπάντι, *Ο Γαλιλαίος αντιμετωπίζει την Ιερά Εξέταση*

4. Πίστη και λογική

Δεν νομίζω ότι πρέπει να πιστέψω ότι ο ίδιος ο Θεός που μας προίκισε με αισθήματα, λογική και διανόηση, μας έχει ζητήσει να παραιτηθούμε από τη χρήση τους.

Γαλιλαίος

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ ΣΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

1. Τεχνολογικός μεσσιανισμός

Ο τεχνολογικός μεσσιανισμός αποτελεί εξ αρχής τον πυρήνα του νεωτερικού πνεύματος. Είναι η πίστη ότι η τεχνολογική εξέλιξη θα οδηγήσει α) στην εξίσωση των προσβάσεων στη γνώση (θα μαθαίνεις ό,τι θέλεις, «πατώντας ένα κουμπί») και β) στην «κοινωνία της αφθονίας», με όλα τα αγαθά «προσιτά στους πάντες». Παρά τα μυθολογούμενα για την «αθρησκευτικότητα» του, ο νεωτερικός άνθρωπος είναι βαθύτατα θρησκευτικός. Η νεωτερικότητα έχει το ισχυρότερο και το πιο πλήρες σύστημα θρησκείας που έχει φανεί στην ιστορία. Με βαθιά πίστη. Τεράστιο, αλλά προπαντός, εκπληκτικού κύρους ιερατείο (κάθε λογής «ειδικών»). Πάνδημη δημόσια λατρεία (στα πολυκαταστήματα και στην τηλεόραση). Η θρησκεία αυτή είναι ο τεχνολογικός μεσσιανισμός. Η πίστη ότι η Επιστήμη και η Τεχνολογία θα λύσουν όλα τα προβλήματα και θα φέρουν στον άνθρωπο την ευτυχία.

Θεόδωρος Ζιάκας, *Ο νεωτερικός μεσσιανισμός*

2. Το τεχνικό πνεύμα και ο σύγχρονος άνθρωπος

Το τεχνικό πνεύμα επικράτησε στην Ευρώπη, όταν η λύτρωση που πρόσφερε η Εκκλησία έπαψε να είναι κέντρο και σκοπός της ζωής των ανθρώπων. Από την άποψη αυτή η τεχνική παρουσιάζεται σαν διάδοχος του Χριστιανισμού. Αυτό δεν έγινε όταν η πίστη συνάρπαζε τον άνθρωπο, αλλά όταν ο άνθρωπος αναζήτησε την σωτηρία του στον κόσμο αυτόν, όταν προσπάθησε να νικήσει τον θάνατο με τις δικές του δυνάμεις... Όταν... άρχισε να συγκεντρώνει όλες του τις προσπάθειες σε ετούτη τη ζωή. [...]

Αυτό ήταν το εσωτερικό κίνητρο της τεχνικής αφοσίωσης του ανθρώπου, το να νομίζει ότι κατακτά την αθανασία με ό,τι αυτός κατορθώνει. Γι' αυτό, στην αρχή του δρόμου της απιστίας, όταν ο άνθρωπος νόμιζε ότι δεν χρειάζεται τον Θεό, τότε ακριβώς σκέφτηκε να μιμηθεί τις θεϊκές ικανότητες! [...] Παραμερίστηκε ο Θεός από την καθημερινότητα των ανθρώπων, αντικαθιστάμενος από τις τεχνικές δυνατότητες, και ο άνθρωπος άρχισε «να κάνει δικές του» μία-μία τις θεϊκές ιδιότητες. Ο Θεός δεν δεσμεύεται από τον χρόνο, άρχισε και ο άνθρωπος να υπερπηδά τα χρονικά φράγματα. Ο Θεός δεν δεσμεύεται από τον χώρο, γίνεται και ο άνθρωπος «πανταχοῦ παρών καὶ τὰ πάντα πληρῶν». Μέρα με την ημέρα η παντοδυναμία γίνεται ανθρώπινη ιδιότητα, δεν έχει βεβαίως ακόμα την δύναμη να δημιουργεί ζωή, τροποποιεί όμως τις μορφές της και όπως δείχνουν τα πράγματα είναι ικανός να καταστρέψει «το θεϊκό κατόρθωμα». [...]

Το τελευταίο υπερβατικό οχυρό, ο θάνατος, μένει απόρθητο. Ο σύγχρονος άνθρωπος δεν διαθέτει χρόνο να σκεφτεί το ενδεχόμενο της διακοπής των ασχολιών-επιθυμιών του, υπό του θανάτου. Συνήθειες παγιωμένες· νόμιμα και μη ναρκωτικά· υπνωτικά και αναλγητικά πάσης φύσεως· εξαφανίζουν την αντίσταση του σώματος και του πνεύματος και φυσικά πολύ περισσότερο εξαφανίζουν την υποψία ενός τέλους. Δεν αρνείται, απλά λησμονεί τον Θεό ο σημερινός άνθρωπος, όπως δεν αποφεύγει τον θάνατο, αλλά απλά με τη ρύθμιση των σωματικών δυσκολιών (σύγχρονη ιατρική) παρακάμπτει την παρουσία του.

Σπύρος Κυριαζόπουλος, *Η Καταγωγή του Τεχνικού Πνεύματος*

3. Τεχνολογία και Θεολογία

Η τεχνολογία ... επαγγέλλεται την απελευθέρωση του ανθρώπου από την ανάγκη, αλλά δεν την εξασφαλίζει. Η τεχνοκρατία μπορεί να επιθυμεί ένα καλύτερο μέλλον για όλους μας, αλλά δεν είναι σε θέση να σιγουρέψει κανέναν μας, για την αίσια έκβαση των εφαρμογών της επιστήμης στην καθημερινή μας ζωή. Υπάρχει κάτι που διαφεύγει από τα όρια της τεχνικής. Αυτό είναι η ανθρωπινή ελευθερία. Το καίριο, κύριο και ζωτικό αίτημα δεν είναι η πρόοδος, η ευημερία, η ανάπτυξη, η ποσοτική αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος ή ακόμα και η βελτίωση των βιοτικών όρων της καθημερινότητας, αλλά είναι η ποιότητα της ζωής μας, η ελευθερία και η ανθρωπιά, δηλαδή η βιωσιμότητα του βίου μας. Το πρόβλημα δεν είναι η μετάβαση από τη «σκάφη» στο ηλεκτρικό πλυντήριο, έστω με «βιολογικό πλύσιμο», αλλά είναι η μετάβαση από την ανάγκη στην ελευθερία, από τον απανθρωπισμό στον εξανθρωπισμό της κοινωνίας μας, από την ποσοτική αύξηση στην ποιοτική ανάπτυξη, από το οικονομικό κέρδος στο οικονομικό όφελος. Αλλιώςτικά μπορεί ο «Θαυμαστός, Καινούργιος Κόσμος» να γίνει μια απέραντη φυλακή πολυτελείας ή ένα ευρύχωρο κλουβί ανέσεων. Σε αυτό όμως το αίτημα για τη μετάβαση από την ανάγκη στην ελευθερία κι από την απανθρωπιά στην ανθρωπιά μπορεί να αποδειχθεί δραστική η παρέμβαση της θεολογίας. Εκεί ακριβώς μπορεί σήμερα πια να γίνει λόγος για τις σχέσεις της θεολογίας με την τεχνολογία. Η τεχνική χρειάζεται τη θεολογία μόνο εκεί που υστερεί, σε κάτι το οποίο διαφεύγει των ορίων της.

Κι αυτό που στερείται η τεχνολογία είναι η διασφάλιση της ελευθερίας του ανθρώπου, η κατοχύρωση της ανθρωπιάς του, η εγγύηση της ποιότητας της ζωής του, με δύο λόγια, η νοηματοδότηση της ανθρώπινης ύπαρξης. Το κοινό σημείο θεολογίας και τεχνολογίας είναι ότι κι οι δύο προλογίζουν την ανθρωπινή ελευθερία, ενδιαφέρονται γι' αυτήν και ασχολούνται άμεσα μαζί της. Η διαφορά τους έγκειται στον τρόπο πρόσβασης: Ενώ η τεχνολογία κινείται στον άξονα της μετάβασης από την ανάγκη στην ελευθερία, η θεολογία λειτουργεί στο πεδίο των σχέσεων της αγάπης με την ελευθερία. Εκείνο που η θεολογία προσθέτει στην απελευθέρωση του ανθρώπου είναι η αγάπη, με την οποία δυναμιτίζει την ανάγκη και προλογίζει την ελευθερία.

Μάριος Μπέγζος, *Τεχνολογία και Θεολογία*

4. Ορθόδοξη Θεολογία και Τεχνολογία

Μπροστά στο δίλημμα μιας τεχνολογίας *a priori* καταδικασμένης να εξαργυρώνει την πρόοδο με βαρύ τίμημα για τον πλανήτη και τους κατοίκους του και μιας οικολογίας εγκλωβισμένης σε ονειροφαντασίες, η θεολογία καλείται να επεξεργαστεί τη δική της ιδιαίτερη κατάθεση. Στο πλαίσιο της το δίλημμα υπερβαίνεται διαλεκτικά: [...] Το αίτημα δημιουργικής επεμβάσεως στον κόσμο διασώζεται, η επέμβαση, όμως, αυτή παύει να είναι βάνουση και αυθαίρετη, αλλά πραγματώνεται ως υπακοή στο θείο θέλημα... Προϋπόθεση της τεχνολογικής ανάπτυξης δεν είναι πια ο αλαζονικός ατομικισμός, αλλά η υπεύθυνη προσωπική αναφορά προς τον Τριαδικό Θεό. Το αυτονομημένο άτομο και οι επιθυμίες που απορρέουν από την αυθαίρετη βούλησή του (απόκτηση δύναμης, κέρδους, ευημερίας, ευτυχίας κ.α.), υποχωρούν και περιστέλλονται από τη στιγμή που ο άνθρωπος αποφασίζει να αντισταθεί ευχαριστιακά τον κόσμο στο Δημιουργό του. Γνώμη μου είναι ότι μια τέτοιου είδους προσφορά μπορεί να διενεργηθεί και μέσω της τεχνολογίας. Από ύβρη και βλασφημία, δηλαδή, να γίνει η τεχνολογία δοξολογία και προσευχή... να επαναποθετηθεί σε νέες βάσεις. Από κριτική αμφισβήτηση και ανατροπή του θείου σχεδίου για τον κόσμο, μπορεί να γίνει φύλακας και αρωγός του. Η ελεύθερη συνέργεια του ανθρώπου στο έργο του Θεού, επομένως, μπορεί να μεταμορφώσει εκ βάθρων τον σύγχρονο τεχνικό πολιτισμό, ώστε δια της τεχνολογικής παρεμβάσεως και προόδου να σημαίνεται και να προεικονίζεται η προσδοκώμενη ανακαίνιση των πάντων εν Χριστώ.

Δημήτρης Μπεκριδάκης, *Ιδεολογία και Τεχνολογία:*
Απόπειρα διερεύνησης των θεολογικών όρων άρθρωσης του τεχνικού φαινομένου

ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ. ΗΘΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΧΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

5. Η πληροφορική και η επίδρασή της σε άνθρωπο και κοινωνία

«Η τεχνολογία δεν είναι ουδέτερη, ορίζει το τι κάνουμε, το πώς σκεπτόμαστε και το πώς ζούμε» τονίσθηκε στην ακρόαση, την οποία άνοιξε ο πρόεδρος της επιτροπής Εσωτερικής Αγοράς του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Malcolm Harbour, μιλώντας για μια «απαραίτητη συζήτηση της ηθικής πτυχής των σύγχρονων τεχνολογιών». [...]

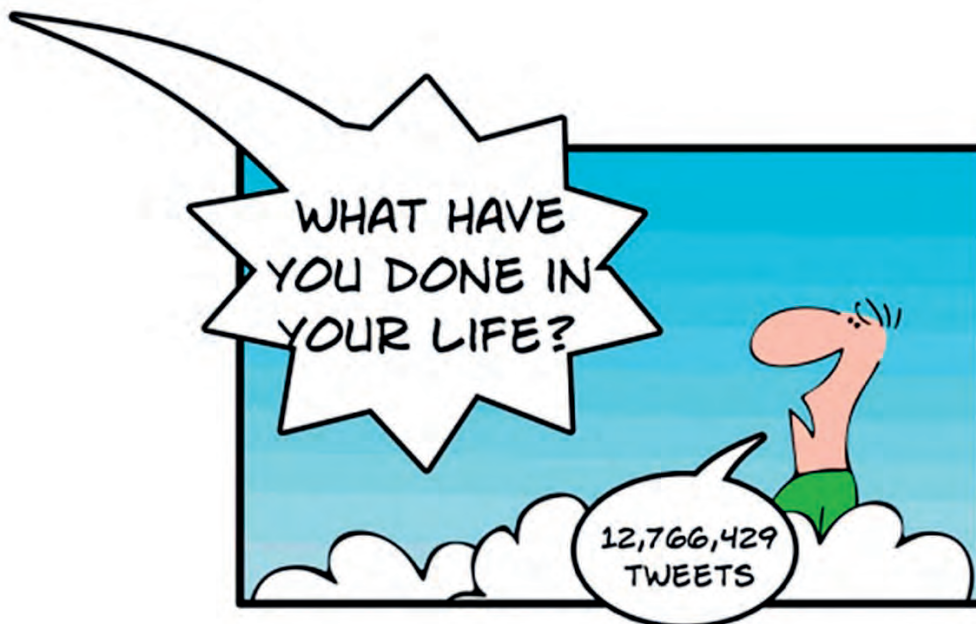
Ο «ψηφιακός πολίτης» που συναλλάσσεται ηλεκτρονικά, που έχει παρουσία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, που είναι μόνιμα συνδεδεμένος στο διαδίκτυο με τον υπολογιστή και το τηλέφωνο, που παρακολουθείται ηλεκτρονικά σχεδόν αδιάλειπτα είναι ήδη γεγονός. Τα ηθικά διλήμματα που δημιουργεί είναι όμως μεγάλα και αναπάντητα. Το θέμα της προστασίας της ιδιωτικής ζωής είναι η βασική πτυχή του προβλήματος, όμως τα ερωτήματα είναι περισσότερα και ίσως βαθύτερα. Όπως σημείωσαν πολλοί ομιλητές η ψηφιακή πραγματικότητα αρχίζει πια να διαμορφώνει προσωπικότητες και συνειδήσεις, την ώρα που η ίδια η ύπαρξη του ίντερνετ αρχίζει να διαμορφώνει και να αναδιαμορφώνει ολόκληρες κοινωνίες. [...]

Όπως σημείωσε ο Alan Freeland της IBM ... «η τεχνολογία μπορεί να είναι κατά βάσιν ουδέτερη αλλά το ζήτημα είναι πώς χρησιμοποιείται».

Ημερίδα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο,
Η πληροφορική και η επίδρασή της σε άνθρωπο και κοινωνία

ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΣΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΘΕΟΠΟΙΗΣΗ Ή ΔΑΙΜΟΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

6.

Μέλλουσα Κρίση: Τι έκανες στην ζωή σου;

[illegible]

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

1. Περιβάλλον

ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

2. Ανθρωποκεντρισμός και Οικοκεντρισμός

Με τη γέννηση της οικολογικής σκέψης η ανθρωποκεντρική αντίληψη καταδικάστηκε ως η κύρια υπεύθυνη για τα οικολογικά δεινά. Μόνο που στη συνείδηση των περισσότερων, πρέπει να αναλάβουμε δράση εμείς προκειμένου να προστατεύσουμε τον πλανήτη που κατοικούμε εμείς, για να μπορέσουμε να συνεχίσουμε να κατοικούμε σ' αυτόν με αξιώσεις. Έτσι γεννιέται μία νέα ανθρωποκεντρική αντίληψη, στα πλαίσια όμως πια του οικολογικού κινήματος. Το νέο αυτό ανθρωποκεντρικό ρεύμα τείνει να οργανώνει την διαχείριση όλης της βιόσφαιρας γύρω από τα συμφέροντα του είδους *homo sapiens sapiens*. Οι φυσικοί πόροι προφανώς και πρέπει να τύχουν ορθολογικής διαχείρισης ώστε οι ανθρώπινες ανάγκες να είναι ικανοποιήσιμες ενώ η ρύπανση επιδιώκεται να μένει σε ανεκτά επίπεδα για να μην προκαλούνται (πολλά) ανθρώπινα θύματα. Ο μη ανθρώπινος κόσμος δεν παύει να έχει εργαλειακή αξία. Τον χρησιμοποιούμε για να οικοδομήσουμε τον πολιτισμό μας.

Στην αντίπερα όχθη του ανθρωποκεντρισμού βρίσκεται το φιλοσοφικό ρεύμα του οικοκεντρισμού. Ο πρωτεργάτης της οικοκεντρικής σκέψης, Aldo Leopold, υποστήριξε μια ηθική, που την ονόμασε ηθική της γης (land ethic), η οποία δεν αφορά μόνο στους ανθρώπους, αλλά και σε άλλες οντότητες, όπως τα υπόλοιπα ζώα, το νερό και τα φυτά. Σύμφωνα με την οικοκεντρική σκέψη η φύση δεν έχει πια εργαλειακή αξία για τον άνθρωπο. Ο μη ανθρώπινος κόσμος δεν νοείται πλέον ως αποθήκη φυσικών πόρων και πελώριος αποδέκτης των λυμάτων μας. Επίσης, δεν επιδιώκουμε απλά την υγεία και την μακροημέρευσή του, προκειμένου να επιβιώσουμε και να διαβιώσουμε σε ένα καλύτερο περιβάλλον, αλλά αναλογιζόμαστε και φροντίζουμε για την ικανοποίηση των δικών του αυτόνομων σκοπών για επιβίωση, αναπαραγωγή και ίσως (περισσότερο για τα ανώτερα θηλαστικά) για μια ποιότητα ζωής ανάλογη με τις δυνατότητές του. Στην περίπτωση αυτή, ο υπόλοιπος κόσμος προικίζεται με την εγγενή αξία την οποία απολάμβανε μέχρι τώρα μόνο ο άνθρωπος, εγχείρημα το οποίο μας εισάγει κατ' ευθείαν στο αβέβαιο έδαφος των συνθηκών αξιοδότησης αλλά και την αμφίδρομη ή μονόδρομη ηθική υπευθυνότητα.

Αλέξανδρος Γεωργόπουλος και Σταύρος Καραγεωργάκης,
Όταν η Περιβαλλοντική Ηθική συναντά την Πολιτική Οικολογία

ΟΙΚΟΘΕΟΛΟΓΙΑ: Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

3. Αποφθέγματα Αγίων, θεολόγων και χριστιανών που αναφέρονται στο περιβάλλον:

α. Ελεήμων καρδιά

Καρδιά ελεήμων είναι μία καρδιά που καίγεται για ολόκληρη την κτίση, για τους ανθρώπους, για τα όρνια, για τα ζώα... και για όλα τα κτίσματα. Με την ανάμνηση και τη θέα τους τρέχουν από τα μάτια του ανθρώπου δάκρυα. Από την πολλή και σφοδρή αγάπη που συνεχίζει την καρδιά του δεν μπορεί να ανεχθεί ή να ακούσει ή να δει κάποια καταστροφή να γίνει μέσα στην κτίση. Γι' αυτό και για τα άλογα ζώα και για τα ερπετά... κάθε στιγμή προσφέρει προσευχή με δάκρυα, για να τα διαφυλάξει και να τα ελεήσει ο Θεός.

Αββάς Ισαάκ ο Σύρος, *Λόγοι Ασκητικοί*

β. Να αγαπάτε τα δέντρα!

Στη δεκαετία του 1960, όταν ήμουν διάκονος στη Μονή Αγίου Ιωάννου Θεολόγου στην Πάτμο, ο γέροντάς μας, ο πατήρ Αμφιλόχιος, συνήθιζε να μας λέει: «Γνωρίζετε πως ο Θεός μας έδωσε μία ακόμη εντολή, που δεν αναφέρεται στην Αγία Γραφή; Είναι η εντολή να αγαπάτε τα δέντρα». Πίστευε, πως όποιος δεν αγαπούσε τα δέντρα δεν αγαπούσε τον Χριστό. «Όταν φυτεύετε ένα δέντρο», μας έλεγε, «φυτεύετε ελπίδα, φυτεύετε ειρήνη, φυτεύετε αγάπη και θα λάβετε τη χάρη του Θεού». Ήταν ένας οικολόγος πολύ πριν η οικολογία έρθει στην επικαιρότητα. Ακούγοντας τις εξομολογήσεις των χωρικών, τους έβαζε ως επιτίμιο ή ποινή, να φυτέψουν ένα δέντρο. Και δεν ήταν μόνο αυτό: ο ίδιος περιφερόταν στο νησί για να δει πώς πηγαίνουν τα επιτίμια των χωρικών, να δει αν πότιζαν τακτικά το δέντρο που είχαν φυτέψει και αν το φρόντιζαν να μην το φάνε οι κατσίκες. Το παράδειγμα και η επίδρασή του μεταμόρφωσαν το νησί: εκεί που πριν ογδόντα χρόνια το νησί ήταν γεμάτο ξερές και γυμνές πλαγιές, σήμερα φύονται πεύκα και ευκάλυπτοι. «Να αγαπάτε τα δέντρα», επέμενε ο πατήρ Αμφιλόχιος. Δεν είχε δίκιο; Δεν μπορούμε να σώσουμε ό,τι δεν αγαπάμε.

Κάλλιστος Ware, μητρ. Διοκλείας,
Αρχή Ημέρας. Η ορθόδοξη προσέγγιση της Δημιουργίας

γ. Οι άνθρωποι θα μείνουν πτωχοί γιατί δεν θα' χουν αγάπη στα δέντρα.

Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός

δ. Αγάπη για την Δημιουργία και τον Δημιουργό

Βλέποντας τη φύση, τα δέντρα, τα λουλούδια, τα πουλιά, τις μέλισσες, τα άνθη, τη θάλασσα, τα ψάρια, τα άστρα, το φεγγάρι, τον ήλιο, και τα τόσα άλλα υπέροχα δημιουργήματά του, στρέφουμε τον νου μας προς τον Θεό και δοξάζοντάς Τον μέσα από αυτά, προσπαθούμε να καταλάβουμε πόσο ωραία και θαυμάσια είναι, και αγωνιζόμαστε να τα αγαπήσουμε. Όταν τα αγαπήσουμε όλα αυτά, τότε η αγάπη μας ανεβαίνει προς τον δημιουργό μας, κι έτσι πραγματικά και αληθινά Τον αγαπάμε.

Άγιος Πορφύριος

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

4. Διακήρυξη της Βενετίας

Συγκεντρωθήκαμε σήμερα εδώ, με πνεύμα ειρήνης, για το καλό όλων των ανθρώπων και για τη φροντίδα της Δημιουργίας... Μας ανησυχούν οι αρνητικές επιπτώσεις για την ανθρωπότητα και για όλη τη Δημιουργία, οι οποίες προκύπτουν από την υποβάθμιση κάποιων από τους βασικούς φυσικούς πόρους, όπως το νερό, ο αέρας και η γη, που έχει προκληθεί από μια οικονομική και τεχνολογική πρόοδο, η οποία δεν αναγνωρίζει και δεν λαμβάνει υπόψη της τα όριά της...

Αυτό που απαιτείται, είναι μια πράξη μετάνοιας από την πλευρά μας και μια ανανεωμένη προσπάθεια να δούμε τους εαυτούς μας, ο ένας τον άλλον και τον κόσμο γύρω μας μέσα στην προοπτική του θεϊκού σχεδίου για τη Δημιουργία. Το πρόβλημα δεν είναι απλώς οικονομικό και τεχνολογικό· είναι ηθικό και πνευματικό. Η λύση σε οικονομικό και τεχνολογικό επίπεδο μπορεί να βρεθεί μόνο αν υποστούμε, με τον πιο ριζικό τρόπο, μια εσωτερική μεταβολή, που μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή του τρόπου ζωής μας και των μη αιφόρων προτύπων κατανάλωσης και παραγωγής. Μια γνήσια μεταστροφή εν Χριστώ θα μας δώσει τη δυνατότητα να αλλάξουμε τον τρόπο που σκεφτόμαστε και ενεργούμε...

Ως εκ τούτου, καλούμε όλους τους καλοπροαίρετους ανθρώπους να στοχαστούν τη σημασία των παρακάτω ηθικών στόχων:

1. Να σκεφτόμαστε τα παιδιά του κόσμου όταν εξετάζουμε και αξιολογούμε τις επιλογές μας για δράση.
2. Να είμαστε ανοιχτοί στη μελέτη των αληθινών αξιών βασισμένων στο φυσικό νόμο, που συντηρεί κάθε ανθρώπινο πολιτισμό.
3. Να χρησιμοποιούμε την επιστήμη και την τεχνολογία με πλήρη και εποικοδομητικό τρόπο, αναγνωρίζοντας παράλληλα ότι τα επιστημονικά ευρήματα πρέπει πάντα να αξιολογούνται υπό το φως της κεντρικής θέσης του ανθρώπου, του κοινού καλού και του εσωτερικού σκοπού της Δημιουργίας. Η επιστήμη μπορεί να μας βοηθήσει να διορθώσουμε τα λάθη του παρελθόντος, προκειμένου να αυξήσουμε την πνευματική και υλική ευημερία της παρούσης και των μελλοντικών γενεών. Η αγάπη για τα παιδιά μας είναι εκείνη που θα μας υποδείξει το δρόμο που πρέπει να ακολουθήσουμε προς το μέλλον.

4. Να είμαστε ταπεινόφρονες σχετικά με την ιδέα της ιδιοκτησίας και να είμαστε ανοιχτοί στις απαιτήσεις της αλληλεγγύης. Η θνητότητά μας, σε συνδυασμό με την αδυναμία της κρίσης μας, μας προειδοποιεί να μην κάνουμε πράγματα μη αναστρέψιμα σε σχέση με ό,τι επιλέγουμε να θεωρούμε ιδιοκτησία μας κατά τη σύντομη διαμονή μας πάνω σε τούτη τη γη. Δεν μας έχει δοθεί απεριόριστη εξουσία πάνω στην πλάση· είμαστε απλώς διαχειριστές της κοινής κληρονομιάς.

5. Να αναγνωρίζουμε την ποικιλομορφία των καταστάσεων και των ευθυνών στο έργο για ένα καλύτερο παγκόσμιο περιβάλλον. Δεν έχουμε την προσδοκία να αναλάβει κάθε άνθρωπος και κάθε θεσμός το ίδιο φορτίο. Ο καθένας έχει να διαδραματίσει ένα ρόλο, αλλά για να γίνουν σεβαστές οι απαιτήσεις της δικαιοσύνης και της φιλανθρωπίας, οι πιο ευημερούσες κοινωνίες πρέπει να φέρουν το μεγαλύτερο φορτίο και απαιτείται από αυτές μια θυσία μεγαλύτερη από εκείνη που μπορούν να προσφέρουν οι φτωχές. Οι θρησκείες, οι κυβερνήσεις και οι θεσμοί αντιμετωπίζουν πολλές διαφορετικές καταστάσεις· αλλά βάσει της αρχής της συμπληρωματικότητας, όλοι μπορούν να αναλάβουν κάποιες εργασίες, κάποιο μέρος της κοινής προσπάθειας.

Κοινή Διακήρυξη Πάπα Ιωάννη Παύλου Β΄ και Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου, 2002

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Εργασία

Συμβίωση

ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΕΡΓΙΑ

1. Η Αγία Γραφή για την εργασία

1. Όποιος δεν θέλει να εργάζεται, αυτός να μην τρώει κιόλας.
Β' επιστολή Απ. Παύλου προς Θεσσαλονικείς 3, 10
2. Έτσι να λάμψει και το δικό σας φως μπροστά στους ανθρώπους, για να δουν τα καλά σας έργα και να δοξολογήσουν τον ουράνιο Πατέρα σας.
Ευαγγέλιο κατά Ματθαίον 5, 16
3. Έτσι και η πίστη, αν δεν εκδηλώνεται με έργα, μόνη της είναι νεκρή.
Επιστολή Ιακώβου 2, 17
4. Να το θεωρείτε τιμητικό να ζείτε χωρίς αναταραχές, να ασχολείστε μόνο με τις δικές σας υποθέσεις και να εργάζεστε για να βγάξετε το ψωμί σας με τα ίδια σας τα χέρια, όπως σας παραγγείλαμε.
Α' επιστολή Απ. Παύλου προς Θεσσαλονικείς 4, 11
5. Πήρε, λοιπόν, ο Κύριος ο Θεός τον άνθρωπο και τον έβαλε μέσα στον κήπο της Εδέμ, για να τον καλλιεργεί και να τον προσέχει.
Γένεσις 2, 15
6. ⁶Τράβα τεμπέλη στο μυρμήγκι, κοίταξε πώς δουλεύει και γίνε σοφός. ⁷Αυτό δεν έχει ούτε αρχηγό ούτε επιστάτη ούτε αφεντικό· ⁸κι όμως το καλοκαίρι εξασφαλίζει την τροφή του, προμήθειες συγκεντρώνει τον καιρό του θερισμού. ⁹Τεμπέλη, ως πότε θα κοιμάσαι; Πότε απ' τον ύπνο σου θα σηκωθείς; ¹⁰Λίγος ακόμα ύπνος, λίγη νύστα, λίγο τα χέρια να σταυρώσεις για ν' αναπαυτείς, ¹¹και θα 'ρθει η φτώχεια ξαφνικά σαν το ληστή κι η δυστυχία σαν άντρας οπλισμένος.
Παροιμίες 6, 6-11
7. Να εργάζεσαι με το εργόχειρό σου, για να βρει ο φτωχός το ψωμί σου. Γιατί η αργία (η μη εργασία) είναι θάνατος και κατάντια της ψυχής.
Αβάς Αμμωνάς, Γεροντικό

2. Η αξία της εργασίας

Ας μην ντρεπόμαστε για τις χειρωνακτικές εργασίες· ούτε να νομίζουμε ότι η εργασία είναι αιτία για κατηγορία· αιτία για κατηγορία είναι η αργία και να μην έχουμε να κάνουμε κάτι. Γιατί, αν η εργασία ήταν ντροπή, δε θα την επιδίωκε ο (απόστολος) Παύλος, ούτε θα παράγγελλε σ' εκείνους που δεν εργάζονται, να μην τρώνε. Ντροπή, πραγματικά, είναι μόνο η αμαρτία. Την αμαρτία όμως, και μάλιστα όχι μία ή δύο και τρεις μορφές αμαρτίας, αλλά όλη μαζί την κακία, τη γεννά συνήθως η αργία... Λοιπόν, ό,τι είναι για το άλογο το χαλινάρι, το ίδιο είναι η εργασία για τη φύση μας... Δεν υπάρχει τίποτε απολύτως που να μην καταστρέφεται με την αργία. Πράγματι, και το νερό που είναι στάσιμο, βρωμά, ενώ εκείνο που τρέχει και τριγυρίζει παντού, διατηρεί την καλή του ποιότητα. Και το σίδερο, όταν δε χρησιμοποιείται, γίνεται μαλακότερο και άχρηστο, επειδή καταστρέφεται από τη σκουριά· ενώ εκείνο που χρησιμοποιείται στις εργασίες, είναι πολύ χρησιμότερο, αλλά και πιο ευπαρουσίαστο, αφού δεν λάμπει λιγότερο από κάθε ασήμι. Και τη γη που δεν καλλιεργείται, θα μπορούσε να την ιδεί κανείς να μην παράγει τίποτε ωφέλιμο, αλλά βλαβερά βότανα, αγκάθια,

τριβόλια και άκαρπα δέντρα, ενώ εκείνην που απολαμβάνει την εργασία, να είναι γεμάτη με ήμερους καρπούς. Και γενικά η αργία καταστρέφει το καθετί· αντίθετα, η εργασία κάνει τα πάντα πιο χρήσιμα. Γνωρίζοντας λοιπόν όλα τούτα, καθώς επίσης και πόση είναι η βλάβη από την αργία και το κέρδος από την εργασία, ας αποφεύγουμε την πρώτη και ας επιδιώκουμε τη δεύτερη.

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος

ΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

3. Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα

ΑΡΘΡΟ 23

1. Καθένας έχει το δικαίωμα να εργάζεται και να επιλέγει ελεύθερα το επάγγελμά του, να έχει δίκαιες και ικανοποιητικές συνθήκες δουλειάς και να προστατεύεται από την ανεργία.
2. Όλοι, χωρίς καμία διάκριση, έχουν το δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίση εργασία.
3. Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα δίκαιης και ικανοποιητικής αμοιβής, που να εξασφαλίζει σε αυτόν και την οικογένειά του συνθήκες ζωής άξιες στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. [...]

ΑΡΘΡΟ 24

Καθένας έχει το δικαίωμα στην ανάπαυση, σε ελεύθερο χρόνο, και ιδιαίτερα, σε λογικό περιορισμό του χρόνου εργασίας και σε περιοδικές άδειες με πλήρεις αποδοχές.

ΑΡΘΡΟ 25

1. Καθένας έχει δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στον ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία, και ειδικότερα τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη όπως και τις απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες. Έχει ακόμα δικαίωμα σε ασφάλιση για την ανεργία, την αρρώστια, την αναπηρία, τη χηρεία, τη γεροντική ηλικία, όπως και για όλες τις άλλες περιπτώσεις που στερείται τα μέσα της συντήρησής του, εξαιτίας περιστάσεων ανεξαρτήτων της θέλησής του.
2. Η μητρότητα και η παιδική ηλικία έχουν δικαίωμα ειδικής μέριμνας και περίθαλψης. Όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα αν είναι νόμιμα ή εξώγαμα, απολαμβάνουν την ίδια κοινωνική προστασία.

ΟΗΕ, *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*, 1948

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

4. Η εργασία ως θεϊκή εντολή και ανθρώπινη ανάγκη

Εκτός όμως από την άμεση, υπάρχει και έμμεση εντολή για εργασία. Αναγράφεται στη Γένεση: «Καί εἶπεν ὁ Θεός: Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν...». Από αυτό το χωρίο προκύπτει πως ο άνθρωπος έχει δύο όψεις, οι οποίες εκφράζουν τη δομή του, μία στατική και μία δυναμική. Η πρώτη αποτελεί τον ιδανικό τύπο του ανθρώπου, ο οποίος έχει πλασθεί «κατ' εἰκόνα» του Δημιουργού του. Η δεύτερη όψη, η δυναμική, περιέχει τη δυνατότητα του ανθρώπου να φθάσει τον ιδανικό τύπο του, ώστε να γίνει ύπαρξη «καθ' ὁμοίωσιν» του Δημιουργού της, να του μοιάσει. Όσο δεν θα του μοιάζει, δεν θα είναι ολοκληρωμένος άνθρωπος. [...]

Ο αρχαίος Ισραηλίτης πληροφορείται πως ο πρώτος που εργάσθηκε είναι ο Θεός και ότι πρέ-

πει να του μοιάσει· και θα του μοιάσει με την εργασία, διότι «δια της εργασίας ο άνθρωπος οδηγείται εις «ὁμοίωσιν» προς τον προσωπικόν αυτού δημιουργόν». Ο πρώτος που αισθάνθηκε εσωτερική ικανοποίηση από την εργασία του, σύμφωνα με την Παλαιά Διαθήκη, είναι ο Θεός, ως δημιουργός του σύμπαντος. Ο συγγραφέας της Γενέσεως τον παρουσιάζει κάθε βράδυ, μετά το τέλος του έργου κάθε ημέρας, να το αποθαυμάζει και να βλέπει ότι είναι «καλόν»... Όταν όμως τελείωσε και η έκτη ημέρα, επιθεωρώντας ο Θεός «τά πάντα, ὅσα ἐποίησεν», γέμισε πλέον από απέραντη ικανοποίηση, γιατί τα έργα του, στο σύνολό τους, ήταν «καλά λίαν». [...]

Αυτό το αίσθημα το απολαμβάνει και ο άνθρωπος. Το βιβλίο του Εκκλησιαστή γράφει ότι δεν υπάρχει τίποτα καλύτερο από το να ευφραίνεται ο άνθρωπος με το αποτέλεσμα της εργασίας του. Και προσθέτει πως αυτή η ικανοποίηση είναι φυσική για τον άνθρωπο, αφού εκείνο που του δόθηκε (από τον Δημιουργό του) είναι ακριβώς αυτό: η εργασία. Ακόμη και ο μόχθος που προστέθηκε στην εργασία του ανθρώπου, μετά την πτώση του από τον Παράδεισο, δεν εμποδίζει την εσωτερική ικανοποίηση που μπορεί να αισθανθεί κανείς από την εργασία που κάνει, αφού και ο μόχθος δόθηκε από τον Δημιουργό του ανθρώπου. Η εργασία, λοιπόν, για τον αρχαίο Ισραηλίτη, όχι μόνο δεν επιβάλλεται ως τιμωρία στον άνθρωπο, έπειτα από την πτώση του, που εξ αιτίας της καταδικάστηκε να φύγει από τον Παράδεισο, αλλά συνδέεται με την εσωτερική ικανοποίηση του ανθρώπου, αυτή την ικανοποίηση ακριβώς που συμβολίζει ο Παράδεισος.

Π. Α. Σινόπουλος, *Εργασία και σχέσεις αλληλεγγύης οικογενειακού τύπου.*
Η οικογένεια ως μονάδα εργασίας του λαού της Παλαιάς Διαθήκης

5. Σκοπός εργασίας

Ο άνθρωπος δεν είναι μόνον ο λόγος ο νοητικός, αλλά και ο λόγος ο οικονομικός του κόσμου, ο κύριος της δημιουργίας. Έχει το δικαίωμα και το καθήκον να εργάζεται μέσα στον κόσμο για την ίδια του την ύπαρξη, για να βοηθά τον πλησίον του και για να εκτελέσει το κοινό έργο της ανθρωπότητας, σύμφωνα με την παραγγελία του Θεού «ἀρχετε πάσης της γης και κατακυριεύσατε αυτής» (Γεν. 1,28). Η εργασία του ανθρώπου αποτελεί μέρος των σχέσεών του με τη φύση και καθαγιάζεται με τη Χάρη του Αγίου Πνεύματος. [...]

Να εργάζεσαι σημαίνει να βγαίνεις ενεργητικά από τον εαυτό σου για να περάσεις μέσα στον κόσμο. Κάθε πράξη εργασίας είναι μια πραγματοποίηση του σκοπού του ανθρώπου έξω από τον εαυτό του... Το καλύτερο οικονομικό σχήμα -όποιο κι αν είναι τ' όνομά του και μ' οποιονδήποτε τρόπο κι αν συνδέεται με τον καπιταλισμό και το σοσιαλισμό, την ατομική ιδιοκτησία ή την κοινοκτημοσύνη- είναι εκείνο που εξασφαλίζει καλύτερα σε κάθε δεδομένη κατάσταση πραγμάτων την προσωπική ελευθερία, διαφυλάττοντάς την και από τη φυσική φτώχεια και από την κοινωνική δουλεία.

Σεργκέι Μπουλγκάκωφ, *Ορθοδοξία και οικονομική ζωή*

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΗΘΙΚΩΝ ΠΛΑΙΣΙΩΝ ΜΕ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ

6. Η μεταχείριση των εργατών

1. Αλίμονο σ' εκείνους που στερούν από τους εργάτες τον δίκαιο μισθό τους, γιατί είναι όμοιοι μ' αυτούς που χύνουν αίμα.

Όσιος Εφραίμ ο Σύρος, *Λόγος εις την Δευτέραν Παρουσίαν*

2. ¹Ακούστε με τώρα κι εσείς οι πλούσιοι. Κλάψτε με γοερές κραυγές για τα βάσανά σας, που όπου να 'ναι έρχονται. ²Ο πλούτος σας σάπισε, και τα ρούχα σας τα 'φαγε ο σκόρος· ³το χρυσάφι σας και το ασήμι κατασκούριασαν, και η σκουριά τους θα είναι μαρτυρική κατάθεση εναντίον σας και θα καταφάει τις σάρκες σας σαν τη φωτιά. Κι ενώ πλησιάζει η κρίση, εσείς μαζεύετε θησαυρούς. ⁴Ακούτε! Κραυγάζει ο μισθός των εργατών που θέρισαν τα χωράφια σας κι εσείς τους τον στερήσατε· και οι κραυγές των θεριστών έφτασαν ως στ' αυτιά του παντοδύναμου Κυρίου.

Επιστολή Ιακώβου 5, 1- 4

3. ¹⁴Μην εκμεταλλεύεσαι ποτέ τον μισθωτό, το δυστυχισμένο και το φτωχό συμπατριώτη σου ή τον ξένο που ζει σε μια από τις πόλεις της χώρας σου. ¹⁵Να του δίνεις κάθε μέρα το ημερομίσθό του, πριν απ' τη δύση του ήλιου· γιατί είναι φτωχός και το έχει ανάγκη. Αλλιώς αυτός θα φωνάξει με αγανάκτηση εναντίον σου στον Κύριο, κι αυτό θα σου καταλογιστεί για αμαρτία.

Δευτερονόμιο 24, 14- 15

4. Όποιος από το διπλανό του τη διατροφή του αφαιρεί, είναι το ίδιο σαν να τον σκοτώνει' κι όποιος δε δίνει στον εργάτη το μισθό του, είναι φονιάς.

Σοφία Σειράχ 34, 22

ΟΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΟΥ

[illegible]

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ ΣΤΟΝ ΘΕΣΜΟ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Το νόημα της συμβίωσης

Ο Κύριος ο Θεός είπε: «Δεν είναι καλό να είναι ο άνθρωπος μόνος. Θα του φτιάξω έναν σύντροφο όμοιον μ' αυτόν».

Γένεση 2, 18

1. Λόγια αγάπης συζύγου

Λόγια αγάπης να της λες... Εγώ από όλα, την δική σου αγάπη προτιμώ και τίποτε δεν μου είναι οδυνηρό, όσο το να βρεθώ σε διάσταση μαζί σου. Κι αν όλα χρειαστεί να τα χάσω κι αν στους εσχάτους βρεθώ κινδύνους, οτιδήποτε κι αν πάθω, όλα μου είναι υποφερτά, όσο εσύ μου είσαι καλά.. Και τα παιδιά τότε μου είναι πολύ αγαπητά, εφ' όσον εσύ με συμπαθείς. Όλα δικά σου είναι. Αυτό με συμβουλεύει ο Παύλος λέγοντας ότι ο άνδρας δεν εξουσιάζει το σώμα του, αλλά η γυναίκα του. Κι αν δεν έχω εγώ εξουσία στο σώμα μου, αλλά εσύ, πόσο μάλλον δικά σου είναι όλα τα άλλα. Σώμα δεν έχεις πια δικό σου ... Δεν είμαστε δυο σώματα μετά το γάμο, αλλά γίναμε ένα· δεν έχουμε δυο περιουσίες, αλλά μία.

... Όλα δικά σου είναι, κι εγώ δικός σου είμαι, κορίτσι μου ... Ποτέ να μη μιλάς με πεζό τρόπο, αλλά με φιλοφροσύνη, με τιμή, με αγάπη πολλή. Να την τιμάς, και δεν θα βρεθεί στην ανάγκη να ζητήσει την τιμή από τους άλλους. Να την προτιμάς από όλους για όλα, για την ομορφιά, για την σύνεσή της, και να την επαινείς. Να κάνεις φανερό ότι σου αρέσει η συντροφιά της και ότι προτιμάς να μένεις στο σπίτι για να είσαι μαζί της, από το να βγαίνεις στην αγορά. Από όλους τους φίλους να την προτιμάς, και από τα παιδιά που σου χάρισε ακόμα, κι αυτά εξ αιτίας της να τα αγαπάς.

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος

2. Μυστήριο αγάπης

α. Εκεί όπου ο άνδρας και η γυναίκα και τα παιδιά είναι συνδεδεμένοι με δεσμούς ομόνοιας και φιλίας και αρετής, εκεί βρίσκεται ανάμεσά τους ο Χριστός.

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος

β. Αυτό είναι πραγματική οικογενειακή ζωή, αυτό είναι ο αληθινός πλούτος, αυτή η μεγαλύτερη περιουσία, όταν δηλαδή ο άντρας δεν συγκρούεται με τη γυναίκα του, αλλά είναι ενωμένοι σαν ένα σώμα... Δεν υπάρχει τίποτε, τίποτε πολυτιμότερο από το ν' αγαπιέται πολύ ο άντρας από τη γυναίκα του και η γυναίκα από τον άντρα της.

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος

γ. Ο γάμος είναι μυστήριο αγάπης. Διότι η γυναίκα και ο άνδρας δεν είναι δύο άνθρωποι, αλλά ένας...

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος

3. Αντίστιξη στις σχέσεις

Αντίστιξη στις σχέσεις. Μια προϋπόθεση για να λειτουργήσουν αρμονικά οι πολυποίκιλες ανθρώπινες φωνές και απόψεις είναι η αντίστιξη. Ο όρος προέρχεται από την πολυφωνική μουσική, εκεί που άντρες και γυναίκες τραγουδούν, αλλά ο καθένας μπορεί να ακολουθεί το δικό του ρυθμό, να λέει τα δικά του διαφορετικά λόγια, αλλά ταυτόχρονα να μην παράγεται χάος, αλλά μια όμορφη αρμονία.

Η αντίστιξη είναι απαιτητική διεργασία που απαιτεί την προσωπική καλλιέργεια και ευθύνη του κάθε τραγουδιστή. Προσφέρει όμως την ισότιμη παρουσία του διαφορετικού, της αντρικής και της γυναικείας φωνής, που συμπλέουν στο αρμονικό ταξίδι, δίχως να υπερισχύει η μία της άλλης. Δίχως να πρέπει να συγχρονιστούν κάπου στη μέση, αλλά η αρμονία να αποτελεί το εξαγόμενο της συνύπαρξής τους.

Αντίστιξη στην κοινωνία, ώστε να υπάρχει σεβασμός στη διαφορετικότητα, αλλά όχι διχασμός. Αντίστιξη για την υπεράσπιση των προσωπικών αξιών και απόψεων στις ανθρώπινες σχέσεις, αλλά με αντίστοιχο σεβασμό και των απόψεων των άλλων, αφού η συνύπαρξη είναι αφορμή για εμπλουτισμό και για ανάπτυξη απαιτητικών δημιουργιών, που δεν μπορούν να αναπτυχθούν μόνο από μία φωνή.

Αντίστιξη στις οικογένειες, ώστε να μην υποτιμηθούν οι αξιαγάπητες παιδικές φωνές, αλλά να μη χαθεί ο σεβασμός στις απόψεις των γονιών. Αντίστιξη στα ζευγάρια ώστε η διαφορετικότητα να είναι το πολύτιμο έδαφος της σχέσης τους.

Αντίστιξη, η απαιτητική αρμονία των διαφορετικών που δεν ισοπεδώνονται, αλλά η συνύπαρξή τους αναδεικνύει την ομορφιά της ετερότητας.

Καραγιάννης Δημήτρης, Έρωτας ή τίποτα

4. Ενότητα στον γάμο

Αυτό που δίνει στο ζευγάρι τον χαρακτήρα ενός οργανικού συνόλου είναι το Άγιο Πνεύμα, που σε τελική ανάλυση είναι εκείνο που δίνει τα διάφορα χαρίσματα στους συζύγους. Στα δε χαρίσματα δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν στην υπηρεσία του νέου σώματος, που δημιουργείται από την ένωση των συζύγων, και τα ίδια να εμφανίζονται ως κοινά χαρίσματα.

Όταν το Πνεύμα βρίσκεται στον κάθε σύζυγο και γίνεται μια δύναμη, που τους κρατάει και τους δυο δεμένους, τότε μπορούμε να πούμε ότι και οι σύζυγοι βρίσκονται μέσα στο Πνεύμα. Σ' αυτήν την περίπτωση το Πνεύμα είναι ένα είδος πνευματικού κλίματος μέσα στο οποίο οι σύζυγοι συναντιόνται ή μία γέφυρα που τους ενώνει... Το Άγιο Πνεύμα, που κάνει τον γάμο έναν οργανισμό με τη δική του ζωή, αυτό χορηγεί και τα διαφορετικά χαρίσματα. Δένει τους συζύγους μεταξύ τους και τους κάνει να αισθάνονται ότι ανήκουν ο ένας στον άλλο. Δημιουργεί στους συζύγους την πεποίθηση ότι το χάρισμα του καθενός υπάρχει για χάρη του άλλου. Το Άγιο Πνεύμα είναι ο πνευματικός σύνδεσμος μεταξύ των συζύγων, η ενωτική δύναμη που κάνει τους συζύγους μια ενότητα, η δύναμη της συνοχής στο γάμο. Όπως τα διάφορα όργανα στο σώμα έχουν μέσα τους μια συνεκτική δύναμη που τα κρατάει μαζί, έτσι το Άγιο Πνεύμα, όταν βρίσκεται μέσα στους συζύγους, τους κρατάει μαζί και τους δημιουργεί τη βεβαιότητα ότι η ολοκλήρωση είναι δυνατή μόνο στην ένωση...

Το Πνεύμα βρίσκεται μέσα σε κάθε σύζυγο με τα διαφορετικά χαρίσματα ή με τα αμοιβαία αλληλεξαρτώμενα χαρίσματα, που ούτε εξομοιώνουν τους συζύγους, αλλά ούτε τους επιτρέπουν να λειτουργήσουν μεμονωμένα και ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλο. Όπως στο σώμα το κάθε όργανο έχει τη δική του λειτουργία, έτσι και τα χαρίσματα, οι διακονίες των συζύγων, δεν μπορούν να περάσουν από τον ένα σύζυγο στον άλλο, ωστόσο το όφελος που εκπηγάζει το απολαμβάνουν και οι δύο. Όπως γίνεται και στο σώμα, όπου το χέρι παραμένει χέρι και το πόδι πα-

ραμένει πόδι, το καθένα με τη δική του λειτουργία. Το καθένα απ' αυτά, πραγματοποιώντας τη δική του λειτουργία, ωφελείται, τόσο απ' τη λειτουργία των άλλων, όσο και από τη δύναμη ζωής ολόκληρου του σώματος και μεταδίδει επίσης με τη σειρά του στα άλλα μέλη και σ' ολόκληρο το σώμα το όφελος από τη δική του λειτουργία.

π. Φιλόθεος Φάρος, π. Σταύρος Κοφινάς, *Συζυγία*

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

5. «...ἵνα πρὸς πάντας κυλιέται»

Ἀδελφὸς ἠρώτησε τὸν Ἀββὰν Ματῶν: «Τί ποιήσω, ὅτι ἡ γλῶσσα μου θλίβει με καὶ ὅταν ἔρχομαι ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων, οὐ δύναμαι κατασχεῖν αὐτήν, ἀλλὰ κατακρίνω αὐτοὺς ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ καὶ ἐλέγχω αὐτούς;» Καὶ ἀπαντᾷ: «Ὁ δὲ καθήμενος μετὰ τῶν ἀδελφῶν οὐκ ὀφείλει εἶναι τετραγωνιαῖος ἀλλὰ στρογγυλός, ἵνα πρὸς πάντας κυλιέται».

Ρώτησε κάποιος μοναχὸς τὸν Ἀββὰ Ματῶν: «Τι να κάνω που ἡ γλῶσσα μου με στενοχωρεῖ καὶ ὅταν εἶμαι μαζί με ἄλλους ἀνθρώπους δεν μπορῶ να τὴν συγκρατήσω, ἀλλὰ τοὺς κατακρίνω ὅλους καὶ τοὺς ἐλέγχω ἀκόμα κι αν κάνουν κάτι καλὸ;». Κι ὁ ἀββὰς ἀπαντᾷ: «Ὅποιος κάθεταί μαζί με τοὺς ἀδελφούς του δεν πρέπει να ἔναι τετράγωνος, ἀλλὰ στρογγυλός, για να κυλάει πρὸς ὅλους».

Ἀββὰς Ματῶν, *Αποφθέγματα*

6. Ἀρμονικὴ συνύπαρξη

Κάθε ἄνθρωπος ἔχει γεννηθεῖ σ' ἓνα συγκεκριμένο πολιτιστικὸ περιβάλλον, μέσα στο οποίο ἀρχικὰ ἀναπτύσσεται καὶ διαμορφώνεται, προχωρώντας ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ὑπαρξὴ στὴ συνύπαρξη. Εἶναι φυσικὸ λοιπὸν να ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὶς ἀρχές που ἰσχύουν για τὴ συμβίωση καὶ τὸν ἀλληλοσεβασμὸ μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Στὴ διάρκεια τοῦ βίου του καλεῖται να ἀντλεῖ ἀπὸ τὰ ευφορότερα πνευματικὰ κοιτάσματα τῆς θρησκευτικῆς του παραδόσεως ἐκεῖνες τὶς ἀξίες, που ἐμπνέουν τὴ ζωὴ για μιὰ ἀρμονικὴ συνύπαρξη...

Ὅσα ζοῦμε στὸν χώρο τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὄχι μόνον συμβάλλουν σταθερὰ στὴν ἀρμονικὴ συνύπαρξη, ἀλλὰ τὴν ἀνυψώνουν καὶ τὴ μεταμορφώνουν σε κάτι σημαντικότερο: σε «κοινωνία προσώπων». Πρόκειται για μιὰ σταδιακὴ συνειδητοποίηση καὶ πορεία ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ στὴ συνύπαρξη, ἀπὸ τὴ συνύπαρξη στὴν κοινωνία.

Ἡ ὑψιστὴ καὶ ἀπόλυτὴ ἀρχή, ὁ ὢν τὼς ὢν, ὁ Τριαδικὸς Θεός, κατὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη, εἶναι κοινωνία ἀγάπης προσώπων. Αὐτὸ που μεταμορφώνει τὴν ἀπλὴ συνύπαρξη σε κοινωνία εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀγάπη. Αὐτὴ μετασχηματίζει τὸ ἀνθρώπινο ὄν ἀπὸ ἄτομο σε πρόσωπο. Ἡ χριστιανικὴ παράδοση θεμελιώνεται πάνω σε αὐτὴν τὴ βεβαιότητα. Καὶ ἀναπτύσσεται με τόλμη στὶς ἐπόμενες φάσεις. Ἡ σχέση τοῦ Θεοῦ με τὸν κόσμον, ἰδιαίτερα με τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι σχέση ἀγάπης, που τείνει στὴ δημιουργία «κοινωνίας». Ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Λόγου ἀποτελεῖ μιὰ ἐκπληκτικὴ κίνηση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, που ἀποσκοπεῖ σε «κοινωνία» Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ συνεχίζει τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἐνσαρκοῦ Λόγου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέσα στὴν ἱστορία. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς, ἡ μαρτυρία τῆς, ἡ μυστηριακὴ ζωὴ, ἐπιδιώκουν τὴν «κοινωνία» τοῦ ἀνθρώπου με τὸν Θεὸ καὶ τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοὺς. Ἐμπνέοντας καὶ ἐνισχύοντας με τὴ χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τὴν ἀγάπὴ στὶς ποικίλες μορφές τῆς, με τὸ εὖρος καὶ τὴ δυναμικὴ

Χρέος και αγώνας κάθε ανθρώπου είναι να συνεισφέρει στην αρμονική συνύπαρξη. Όραμα, προσδοκία και προσευχή του πιστού χριστιανού, καθώς ατενίζει σταθερά το μυστήριο των προσώπων της Αγίας Τριάδος και την ενανθρώπιση του Λόγου, ο Οποίος αποκαλύπτει το πλήρωμα της αγάπης, είναι να ανέρχεται σε ένα επόμενο επίπεδο: να συμβάλλει με τη μυστική ενέργεια του Αγίου Πνεύματος στην ανύψωση της απλής συνυπάρξεως των ανθρώπων σε κοινωνία προσώπων.

ΟΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΟΥ

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

ΟΡΑΜΑ

Μεταμόρφωση

ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

1. Επιστήμη
2. Τεχνολογία
3. Οικονομία

ΠΡΟΣΚΛΗΣΕΙΣ

1. Εργασία
2. Συμβίωση

ΟΡΑΜΑ

1. Μεταμόρφωση

Η ΕΛΠΙΔΑ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

1. Up & Up (Coldplay)

Fixing up a car to drive in it again.
Searching for the water hoping for the rain.
Up and up, up and up.
Down upon the canvas, working meal to meal.
Waiting for a chance to pick your orange field.
Up and up, up and up.
See a pearl form, a diamond in the rough,
see a bird soaring high above the flood.
It's in your blood, it's in your blood.
Underneath the storm an umbrella is saying
sitting with the poison takes away the pain.
Up and up, up and up it's saying.
We're going to get it, get it together right now,
going to get it, get it together somehow,
going to get it, get it together and flower,
we're going to get it, get it together I know,
going to get it, get it together and flow,
going to get it, get it together and go.
Up and up and up
Lying in the gutter, aiming for the moon,
trying to empty out the ocean with a spoon.
Up and up, up and up.
How come people suffer how come people part?
How come people struggle how come people break your heart?
Yes I want to grow, yes I want to feel.
Yes I want to know show me how to heal it up.
See the forest there in every seed
angels in the marble waiting to be freed.
Just need love just need love.
When the going is rough saying
and you can say what is, or fight for it
close your mind or take a risk
you can say it's mine and clench your fist
or see each sunrise as a gift
fixing up a car to drive in it again,
when you're in pain
when you think you've had enough
don't ever give up, don't ever give up!

Ψηλά - ψηλά

Επιδιορθώνω ένα αμάξι για να το οδηγήσω ξανά.
Ψάχνω για νερό, ελπίζοντας να βρέξει.
Ψηλά και ψηλά, ψηλά και ψηλά.
Κάτω απ' τις σκηνές, δουλεύοντας από γεύμα σε γεύμα.
Περιμένοντας μία ευκαιρία για συγκομιδή στον πορτοκαλεώνα σου.
Ψηλά - ψηλά, ψηλά - ψηλά.
Δες ένα μαργαριτάρι να σχηματίζεται, ένα ακατέργαστο διαμάντι,
δες ένα πουλί να υψώνεται πάνω απ' την πλημμύρα.
Είναι μέσα στο αίμα σου, είναι μέσα στο αίμα σου.
Κάτω από την καταιγίδα μία ομπρέλα λέει:
Το να μένεις με το δηλητήριο σου παίρνει τον πόνο.
Ψηλά - ψηλά, ψηλά- ψηλά, λέει:
Θα τα καταφέρουμε μαζί αμέσως τώρα.
Θα τα καταφέρουμε με κάποιον τρόπο.
Θα τα καταφέρουμε μαζί και θα ανθίσουμε.
Θα τα καταφέρουμε μαζί τώρα, το ξέρω.
Θα τα καταφέρουμε μαζί και θα κυλήσουμε.
Θα τα καταφέρουμε μαζί και θα φύγουμε.
Ψηλά - ψηλά, ψηλά- ψηλά.
Ξαπλώνω στον υπόνομο, στοχεύοντας στο φεγγάρι.
Προσπαθώ να αδειάσω τον ωκεανό με ένα κουτάλι.
Ψηλά, ψηλά.
Πώς οι άνθρωποι υποφέρουν, πώς οι άνθρωποι χωρίζουν;
Πώς οι άνθρωποι παλεύουν, πώς ραγίζουν την καρδιά σου;
Ναι, θέλω να μεγαλώσω, ναι, θέλω να αισθανθώ.
Ναι, θέλω να μάθω, δείξε μου πώς να θεραπευτώ.
Δες το δάσος εκεί, μέσα σε κάθε σπόρο.
Άγγελοι μέσα στο μάρμαρο περιμένουν να ελευθερωθούν.
Χρειάζεσαι μόνο αγάπη, χρειάζεσαι μόνο αγάπη.
Όταν το 'φεύγω' λέγεται σκληρά
και μπορείς να πεις τι είναι ή να παλέψεις γι' αυτό,
κλείσε το μυαλό σου ή πάρε ένα ρίσκο.
Μπορείς να πεις πως είναι δικό μου και να σφίξεις τη γροθιά σου
ή να δεις κάθε ανατολή του ήλιου σαν ένα δώρο.
Επιδιόρθωσε ένα αμάξι, για να το οδηγήσεις ξανά.
Όταν πονάς,
όταν νομίζεις ότι δεν αντέχεις άλλο,
μην τα παρατάς ποτέ. Μην τα παρατάς ποτέ!

Coldplay, *Up & Up*

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ

Η μεταμόρφωση του Ιησού

¹Υστερα από έξι μέρες, παίρνει ο Ιησούς μαζί του τον Πέτρο, τον Ιάκωβο και τον Ιωάννη, τον αδερφό του, και τους ανεβάζει σ' ένα ψηλό βουνό. ²Εκεί μεταμορφώθηκε μπροστά τους· έλαμψε το πρόσωπό του σαν τον ήλιο και τα ενδύματά του έγιναν άσπρα σαν το φως. ³Τότε εμφανίστηκε σ' αυτούς ο Μωυσής και ο Ηλίας, και συνομιλούσαν με τον Ιησού. ⁴«Κύριε, είναι ωραία να μείνουμε εδώ!» είπε ο Πέτρος στον Ιησού. «Να κάνουμε, αν θέλεις, εδώ τρεις σκηνές: μια για σένα, μια για το Μωυσή και μια για τον Ηλία».

⁵Ενώ μιλούσε ακόμα, ένα φωτεινό σύννεφο τους σκέπασε, και μέσα από το σύννεφο ακούστηκε μια φωνή που έλεγε: «Αυτός είναι ο αγαπημένος μου Υιός, ο εκλεκτός μου· αυτόν να ακούτε». ⁶Όταν το άκουσαν οι μαθητές, έπεσαν με το πρόσωπο στη γη και φοβήθηκαν πολύ. ⁷Τους πλησίασε τότε ο Ιησούς, τους άγγιξε και τους είπε: «Σηκωθείτε και μη φοβόσαστε». ⁸Σήκωσαν τότε τα μάτια τους και δεν είδαν κανέναν άλλο, παρά τον ίδιο τον Ιησού μόνο του.

⁹Ενώ κατέβαιναν από το βουνό, τούς πρόσταξε: «Μην πείτε σε κανέναν αυτό που είδατε, ώσπου ν' αναστηθεί ο Υιός του Ανθρώπου από τους νεκρούς».

Ευαγγέλιο κατά Ματθαίον 17, 1-9

Μεταμόρφωση, Θεοφάνη του Έλληνα, 15ος αι.

2. Ερμηνεία της εικόνας της Μεταμορφώσεως

Όπως κάθε βυζαντινή εικόνα, έτσι και η εικόνα της Μεταμορφώσεως γίνεται αφορμή ιερών στοχασμών για τον πιστό, που τη βλέπει και την ασπάζεται. Σ' αυτό βοηθούν τα τροπάρια της εορτής της Μεταμορφώσεως, διότι τονίζεται σ' αυτά, εκτός του κυρίου σκοπού του γεγονότος, που είναι το προάγγελμα της ενδόξου και σωτηρίου δια του Σταυρού αναστάσεως, και ο δευτερεύων σκοπός: η δόξα των πιστών στη βασιλεία των ουρανών. Έτσι σ' ένα τροπάριο αναφέρεται ότι

ο Κύριος μετεμορφώθη «για να δηλώσει ότι όσοι θα διαπρέψουν στις αρετές, θα αξιωθούν της ενθέου δόξης». Σε άλλα δε τροπάρια παρακαλείται ο μεταμορφωθείς Κύριος να φωτίσει τις ψυχές μας με το Θαβώριο φως, του οποίου οι ακτίνες κατηύγασαν τους Αποστόλους («Λάμψον καὶ ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς τὸ φῶς σου τὸ αἶδιον»).

Ο πιστός, καθώς ενατενίζει την ἁγία εικόνα της Μεταμορφώσεως, φέρει εις τον νου του την γνωστή ευχή της Εκκλησίας μας:

«Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἁγιάζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθήτω ἐφ’ ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὀψόμεθα φῶς τὸ ἀπρόσιτον· καὶ κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου· πρεσβείαις τῆς παναχράντου σου μητρὸς καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων. Ἀμήν».

Χρήστος Γκότσης, *Ο μουσικός κόσμος των βυζαντινῶν εικόνων*

3. Ἅγιος Σεραφεῖμ του Σάρωφ και Μοτοβίλωφ*

(*Σημ. Ο κτηματίας Νικόλαος Μοτοβίλωφ, που το 1831 θεραπεύθηκε θαυματουργικά μετά από σοβαρή ασθένεια από τον ὅσιο Σεραφεῖμ, συνδέθηκε πολύ με τον ὅσιο και αξιώθηκε να συζητήσει πολύ μαζί του για πνευματικά θέματα. Τη συζήτηση που ακολουθεῖ την κατέγραψε ο ἴδιος ο Μοτοβίλωφ σε σημειώσεις, οι οποίες αργότερα εκδόθηκαν από τον π. Παῦλο Φλωρένσκυ).

- Γέροντα, εἶπα, ὅλη την ὥρα μιλάτε για τη χάρη του Ἁγίου Πνεύματος, την οποία πρέπει ν αποκτήσουμε, ἀλλὰ πῶς και πού μπορῶ να την δω; Τα καλὰ ἔργα εἶναι ορατά. Ἀραγε το Ἅγιο Πνεῦμα μπορεῖ να γίνε ορατό; Πῶς μπορῶ να γνωρίζω αν Αυτό εἶναι μαζί μου ἢ ὄχι;
- Η χάρη του Ἁγίου Πνεύματος, ἡ οποία μας ἔχει δοθεῖ στο βάπτισμα, λάμπει στην καρδιά μας, παρὰ τις αμαρτίες και τα σκοτάδια που μας περικυκλώνουν. Αυτὴ εμφανίζεται μέσα σε ἄρρητο φῶς σ’ ἐκείνους, με τους οποίους ο Κύριος ἀναγγέλλει την παρουσία Του. Οι ἅγιοι Απόστολοι αἰσθάνθηκαν χειροπιαστά την παρουσία του Ἁγίου Πνεύματος.

Εγὼ τότε ρώτησα:

- Πῶς θα μπορούσα να γίνω και ἐγὼ προσωπικά μάρτυρας αὐτοῦ του πράγματος;

Ο π. Σεραφεῖμ με ἀγκάλιασε και μου εἶπε:

- Ἀγαπητέ μου, εμεῖς εἴμαστε και οι δύο τώρα μέσα στο Ἅγιο Πνεῦμα. Γιατί δεν με κοιτάζεις;
- Γέροντα, δεν μπορῶ να σας κοιτάξω διότι το πρόσωπό σας ἐγίνε φωτεινότερο ἀπὸ τον ἥλιο και τα μάτια μου ἔχουν θαμπωθεί.
- Μη φοβάσαι, διότι και ἐσύ ἔχεις γίνε τώρα φωτοφόρος ὅπως και ἐγὼ. Ἐχεις και ἐσύ τώρα γεμίσει ἀπὸ το Ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλιῶς δεν θα μπορούσες να με δεις ἐτσι ὅπως με βλέπεις.
[...] Τον κοίταξα και με διαπέρασε ρίγος. Φανταστεῖτε τον ἥλιο στην πιο δυνατὴ λάμψη της μεσημβρινῆς ακτινοβολίας του και στο κέντρο του ἡλίου να βλέπετε πρόσωπο ἐνός ἀνθρώπου, που συνομιλεῖ μαζί σας. Βλέπετε τις κινήσεις των χειλιῶν του, την ἐκφραση των ματιῶν του, ἀκούτε τη φωνή του, αἰσθάνεστε ὅτι το ἐνα του χέρι εἶναι ἀπλωμένο γύρω ἀπὸ τον ὦμο σας, ἀλλὰ δεν βλέπετε οὔτε αὐτὸ το χέρι, οὔτε το πρόσωπο, παρὰ μόνο το ἐκτυφλωτικό φῶς που ἀπλώνεται παντού γύρω σας και φωτίζει με τη λάμψη του το χιόνι που καλύπτει το ξέφωτο και τις χιονονιφάδες που πέφτουν.
- Τι αἰσθάνεσαι; με ρώτησε.
- Ησυχία και εἰρήνη ἀνέκφραστη, εἶπα.
- Και τι ἀκόμη αἰσθάνεσαι;
- Να γεμίζει ἡ καρδιά μου ἀπὸ ἄρρητη χαρά.
- Αυτὴ ἡ χαρά που αἰσθάνεσαι εἶναι μηδαμινὴ ὅταν συγκριθεῖ με ἐκείνη τη χαρά για την οποία

έχει γραφεί: «ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν Αὐτόν». Σε μας δόθηκε μία σκιά μόνο της χαράς αυτής, τι να πει κανείς για την πραγματική χαρά; Τι αισθάνεσαι ακόμη, ἄνθρωπε του Θεοῦ;

- Ανέκφραστη θερμότητα, εἶπα.
- Τι εἶδους θερμότητα; Εἴμαστε στο δάσος, τώρα είναι χειμώνας και παντού γύρω μας χιόνι... Τι εἶδους θερμότητα είναι αυτή που αισθάνεσαι;

Και ἐγὼ ἀποκρίθηκα:

- Ὅπως ὅταν λούζομαι με ζεστό νερό. Αισθάνομαι ἀκόμη ευωδία τέτοια, που ποτέ μέχρι τώρα δεν ἔχω αισθανθεῖ.
- Ξέρω, ξέρω, εἶπε ἐκεῖνος, σε ρωτῶ ἐπίτηδες. Αυτή η ευωδία που αισθάνεσαι είναι η ευωδία του Ἁγίου Πνεύματος. Και αυτή η θερμότητα για την οποία μιλάς δεν υπάρχει στην ατμόσφαιρα, ἀλλὰ μέσα μας. Θερμαινόμενοι ἀπὸ αὐτήν οι ἐρημίτες δεν φοβούνται τον χειμῶνα διότι φορούσαν τον χιτῶνα της χάριτος ο οποίος αντικαθιστοῦσε το ἔνδυμα. «Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ἡμῶν ἐστίν». Η κατάσταση στην οποία τώρα βρισκόμαστε το ἀποδεικνύει. Να τι σημαίνει να εἶσαι πλήρης Πνεύματος Ἁγίου.
- Θα θυμάμαι το ἔλεος αὐτό που μας ἐπισκέφθηκε σήμερα; ἐρώτησα.
- Πιστεύω ὅτι ο Κύριος θα σε βοηθήσει να το διαφυλάξεις στην καρδιά σου, διότι αὐτό δόθηκε ὄχι μόνο για μας, ἀλλὰ διὰ μέσου ἡμῶν και για τον υπόλοιπο κόσμο. Πορεύου ἐν εἰρήνῃ! Ο Κύριος και η Παναγία ἀς εἶναι μαζί σου!

Ὅταν τον ἀφήσα το ὄραμα δεν εἶχε παύσει: ο γέροντας βρισκόταν στην ἴδια θέση που εἶχε στην ἀρχή της συνομιλίας μας και το ἀρρητο φως που εἶχα ἰδεῖ με τα μάτια μου συνέχιζε να τον περιβάλλει.

Αρχιμ. Ιουστίνος Πόποβιτς, *Οσίου Σεραφεῖμ του Σαρώφ Βίος*

4. Η Μεταμόρφωση της ζωής

Μέσα στα ὅρια της γῆς υπάρχει ἀκόρεστη πείνα και ἀσβεστη δίψα θεογνωσίας, διότι ο ἀγώνας μας είναι να φθάσουμε τον Ἀφθαστο, να δούμε τον Αόρατο, να γνωρίσουμε Αὐτόν που βρίσκεται πέρα ἀπὸ κάθε γνώση.

Η ὁρμή αὐτὴ αυξάνει ἀκατάπαυστα σε κάθε ἄνθρωπο, ὅταν το Φως της Θεότητος εὐδοκήσῃ να τον καταυγάσῃ, ἔστω και με κάποια ἀμυδρά προσέγγισή Του, διότι τότε στους νοερούς ὀφθαλμούς μας ἀποκαλύπτεται σε ποια ἀβυσσο διαμένουμε. Η ὁραση αὐτὴ καταπλήσσει ὅλο τον ἄνθρωπο, και τότε η ψυχὴ του δεν γνωρίζει ἀνάπαυση και δεν μπορεῖ να τη βρεῖ, μέχρις ὅτου ἐλευθερωθεῖ πλήρως ἀπὸ το σκοτάδι που την διακατέχει, μέχρις ὅτου γεμίσει ἀπὸ την Ἀκόρεστη Τροφή, μέχρις ὅτου το Φως αὐτὸ αυξηθεῖ στην ψυχὴ και ἐνωθεῖ μαζί της τόσο, ὥστε Φως και ψυχὴ να γίνουν ἓνα, προκαταγγέλλοντας τη θέωσή μας στη Θεία δόξα.

Η Μεταμόρφωση του Κυρίου ἀποτελεῖ στερεὸ θεμέλιο της ἐλπίδας για τη μεταμόρφωση ὅλης της ζωῆς μας -η οποία τώρα είναι γεμάτη ἀπὸ κόπο, ἀσθένειες, φόβο- σε ζωὴ ἀφθαρτη και θεοειδῆ. Ἐν τούτοις, η ἀνάβαση αὐτὴ στο ὑψηλὸ ὅρος της Μεταμορφώσεως συνδέεται με μεγάλο ἀγῶνα. Ὅχι σπάνια ἐμεῖς ἐξασθενούμε ἀπὸ την ἀρχὴ αὐτοῦ του ἀγῶνα και ἀπελπισία φαίνεται να κυριεύει την ψυχὴ...

Προ ἐτῶν, κατὰ την ἡμέρα της Μεταμορφώσεως, ρώτησα κάποιον ἀσκητὴ ο οποίος, ὅπως ἀναμφίβολα πιστεύω, ἀξιώθηκε πολλές φορές να δει αὐτὸ το Φως... Δεν ἐβλεπα την οδὸ μπροστά μου· δεν γνώριζα πῶς να εἰσέλθω σε αὐτὴ τη ζωὴ, ἀπὸ πού να ἀρχίσω· αισθανόμουν τον εαυτὸ μου μέσα σε γνόφο και ρώτησα: «Τι να κάνω για να κληρονομήσω την αἰώνια ζωή»;

Και μου δόθηκε η ἀπάντηση: «Να προσεύχεσαι, ὅπως ο ἅγιος Γρηγόριος ο Παλαμᾶς, ο οποίος για χρόνια ἐκράζε, “Κύριε, φώτισόν μου το σκότος”, και εἰσακούσθηκε».

Αρχιμ. Σωφρόνιος Σαχάρωφ, *Άσκηση και Θεωρία*

Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΕΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Γίνε εσύ η αλλαγή που θέλεις να δεις στον κόσμο.

Μαχάτμα Γκάντι

5. Η δύναμη της αμοιβαίας μεταμόρφωσης

39. Οι χριστιανοί όχι μόνο έχουν μάθει να συνυπάρχουν με ανθρώπους άλλων θρησκευτικών παραδόσεων, αλλά και έχουν μεταμορφωθεί μέσα από αυτήν τη συνύπαρξη. Έχουμε ανακαλύψει άγνωστες πτυχές της παρουσίας του Θεού στον κόσμο και ξεχασμένα στοιχεία των δικών μας χριστιανικών παραδόσεων. Επίσης, έχουμε προσέξει περισσότερο τα πολλά χωρία από τη Βίβλο, τα οποία μας καλούν να είμαστε περισσότερο ευαίσθητοι απέναντι στους άλλους...

42. Μπορεί λοιπόν κανείς να αντλήσει συμπεράσματα από αυτά τα παραδείγματα και από παρόμοιες εμπειρίες στην καθημερινή ζωή, για ένα όραμα αμοιβαίας φιλοξενίας μεταξύ των ανθρώπων διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων. Από την χριστιανική προοπτική, αυτό σχετίζεται στενά με το λειτούργημα της συμφιλίωσης. Προϋποθέτει τόσο τη μαρτυρία μας στους «άλλους» για τον Θεό εν Χριστώ, όσο και την προθυμία μας να επιτρέψουμε στον Θεό να μας μιλήσει μέσω των «άλλων». Όταν γίνεται αντιληπτή κατ' αυτόν τον τρόπο, η ιεραποστολή δεν αφήνει περιθώρια για θριαμβολογίες. Συμβάλλει στην κατάργηση των αιτίων της θρησκευτικής εχθρότητας και της βίας που συχνά τη συνοδεύουν. Η φιλοξενία απαιτεί από τους χριστιανούς να αποδεχθούν τους άλλους ως δημιουργημένους κατ' εικόνα Θεού, γνωρίζοντας ότι ο Θεός μπορεί να μας μιλά μέσω των άλλων για να μας διδάξει και να μας μεταμορφώσει, όπως ακριβώς μπορεί να χρησιμοποιεί εμάς για να μεταμορφώσει τους άλλους.

43. Η βιβλική διήγηση και οι εμπειρίες στο οικουμενικό κίνημα φανερώνουν ότι μια τέτοια αμοιβαία μεταμόρφωση βρίσκεται στο επίκεντρο της αυθεντικής χριστιανικής μαρτυρίας. Η ανοιχτωσύνη απέναντι στους «άλλους» μπορεί να αλλάξει τους «άλλους», όπως μπορεί να αλλάξει κι εμάς. Μπορεί να τους προσφέρει νέες προοπτικές για τον Χριστιανισμό και το Ευαγγέλιο. Μπορεί επίσης να τους οδηγήσει σε μια νέα κατανόηση της δικής τους πίστης.

Μια τέτοια ανοιχτωσύνη, καθώς και η μεταμόρφωση που προκύπτει από αυτήν, μπορεί με τη σειρά της να εμπλουτίσει τη ζωή μας με απροσδόκητους τρόπους.

Πρόταση προς συζήτηση επιτροπών του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών Πίστη και Τάξη, Διαθρησκειακές Σχέσεις, Ιεραποστολή και Ευαγγελισμός

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

6. Έχω ένα όνειρο...

...Σας λέω σήμερα, φίλοι μου, ότι παρά τις δυσκολίες και τις απογοητεύσεις της στιγμής, έχω ακόμη ένα όνειρο... Έχω ένα όνειρο ότι μια μέρα αυτό το έθνος θα ξεσηκωθεί και θα ζήσει το αληθινό νόημα της πεποίθησής του: «Θεωρούμε αυτές τις αλήθειες αυταπόδεικτες, ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν δημιουργηθεί ίσοι».

Έχω ένα όνειρο ότι μια μέρα στους κόκκινους λόφους της Τζόρτζια, οι γιοι των πρώτων σκλάβων και οι γιοι των πρώτων ιδιοκτητών θα μπορέσουν να καθίσουν μαζί στο τραπέζι της αδελφότητας.

Έχω ένα όνειρο ότι μια μέρα ακόμη και η Πολιτεία του Μισισίπι, μια έρημη πολιτεία, πνιγμένη από τη λάβρα της αδικίας και της καταπίεσης, θα μεταμορφωθεί σε μια όαση ελευθερίας και δικαιοσύνης.

Έχω ένα όνειρο ότι τα τέσσερα παιδιά μου μια μέρα θα ζήσουν σε ένα έθνος, όπου δε θα κριθούν από το χρώμα του δέρματός τους, αλλά από το περιεχόμενο του χαρακτήρα τους.

Έχω ένα όνειρο σήμερα.

Έχω ένα όνειρο ότι μια μέρα η πολιτεία της Αλαμπάμα... θα μεταμορφωθεί σε μια πολιτεία, όπου τα μικρά μαύρα αγόρια και κορίτσια θα μπορέσουν να πιαστούν χέρι με χέρι με τα μικρά λευκά αγόρια και κορίτσια και να περπατήσουν μαζί σας αδελφές και αδελφοί.

Έχω ένα όνειρο σήμερα.

Έχω ένα όνειρο ότι μια μέρα κάθε κοιλάδα θα υψωθεί, κάθε λόφος και βουνό θα χαμηλώσει, οι ανώμαλοι τόποι θα γίνουν ομαλοί και οι στραβοί τόποι θα γίνουν ευθείς και η δόξα του Κυρίου θ' αποκαλυφθεί και όλη η σάρκα μαζί θα την αναγνωρίσει...

Όταν αφήσουμε την ελευθερία να ηχήσει, όταν την αφήσουμε να ηχήσει από κάθε χωριό και κάθε κωμόπολη, από κάθε πολιτεία και κάθε πόλη, θα μπορέσουμε να επισπεύσουμε εκείνη τη μέρα που όλα τα παιδιά του Θεού, μαύροι άνθρωποι και λευκοί άνθρωποι, εβραίοι και εθνικοί, προτεστάντες και καθολικοί, θα μπορέσουν να ενώσουν τα χέρια και να τραγουδήσουν τα λόγια του παλιού νέγκρικου ύμνου: «Επιτέλους, ελεύθεροι! Επιτέλους, ελεύθεροι! Ευχαριστούμε τον Παντοδύναμο Θεό, επιτέλους είμαστε ελεύθεροι!».

Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, *I Have a Dream*

John August Swanson, *Peaceable kingdom (Το Βασίλειο της Ειρήνης)*, 1987

Έντουαρντ Χικς, *The Peaceable Kingdom (Το Βασίλειο της Ειρήνης)*, 1834

Fritz Eichenberg, *The Peaceable Kingdom*
(*Το Βασίλειο της Ειρήνης*), 1950

Ο βασιλιάς της ειρήνης και η βασιλεία του

Ένα κλωνάρι θα φυτρώσει απ' τον κορμό του Ιεσσαί κι ένα κλαδί θα ξεπροβάλει από τις ρίζες του. Πάνω του θ' αναπαύεται το Πνεύμα του Κυρίου... Θα κρίνει με δικαιοσύνη τους φτωχούς και θα υπερασπίζεται μ' ευθύτητα τους ταπεινούς της χώρας... Τότε θα κάθεται ο λύκος παρέα με το αρνί και θα κοιμάται ο πάνθηρας με το κατσίκι αντάμα. Το μοσχαρακι και το λιονταρόπουλο θα βόσκουνε μαζί κι ένα μικρό παιδί θα τα οδηγάει. Η αγελάδα κι η αρκούδα την ίδια θα 'χουνε βοσκή και τα μικρά τους το ίδιο το λημέρι. Το λιοντάρι θα τρέφεται καθώς το βόδι με άχυρο. Το βρέφος άφοβα θα παίζει στη φωλιά της έχιδνας, το νήπιο που μόλις αποκόπηκε από της μάνας του το γάλα θ' απλώνει το χεράκι του στις κόμπρας τη σπηλιά. Κανένας δεν θα προξενεί στον άλλον βλάβη ούτε κακό πουθενά στ' όρος το άγιο του Θεού, γιατί η γνώση του Κυρίου τη χώρα θα σκεπάζει όπως σκεπάζουν τα νερά τη θάλασσα. Σαν έρθει εκείνη η μέρα, το βλαστάρι από τη ρίζα του Ιεσσαί εκεί θα στέκεται για τους λαούς σημαία. Τα έθνη θα 'ρχονται να του ζητάνε συμβουλή και κατοικία του θα είν' η δόξα του Κυρίου.

Ησαΐας 11, 1-10

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Πηγές εικονιστικού και λοιπού βοηθητικού υλικού Β΄ Μέρους

1.1 Επιστήμη

1. Άγ. Λουκάς, αρχιεπ. Κριμαίας (2003). *Λόγοι και Ομιλίες, Τόμος Γ΄*, Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη, σσ. 9-14.
2. Ζηζιούλας, Ιω., μητρ. Περγάμου (2002). Ο άνθρωπος και το περιβάλλον: Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση. Στο *Επιστήμες Τεχνολογίες αιχμής και Ορθοδοξία. Διεθνές επιστημονικό συνέδριο. 4-8 Οκτωβρίου 2000*. Αθήνα: Ι.Σ. της Εκκλησίας της Ελλάδος. Στο http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=poim&contents=contents_technology.asp&main=technology&file=Pergamou.htm.
3. Μπάντι Κριστιάνο (1857). *Ο Γαλιλαίος αντιμετωπίζει την Ιερά Εξέταση*. Ανακτήθηκε από <http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/galileo/galileotrial.jpg> (10/9/2016).
4. Collins, Francis S. (2009). *Η γλώσσα του Θεού: Ένας επιστήμονας δίνει μαρτυρία για την πίστη*. Π. Ε. Καραγιαννάκος, Ηλ. Κ. Κατσούφης επισημ. επιμ. & Θρ. Κετσέας, μετάφρ. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 141.

1.2 Τεχνολογία

1. Ζιάκας Θ. (2002). Ο νεωτερικός μεσσιανισμός, *περιοδικό Άρδην* (τ. 35). Διατίθεται στο <http://antifono.gr/portal/πρόσωπα/ζιάκας/αθρογραφία/535-Ο-νεωτερικός-μεσσιανισμός.html>.
2. Κυριαζόπουλος, Σπ. (1965). *Η Καταγωγή του Τεχνικού Πνεύματος*, Αθήνα: Γρηγόρης, σσ. 154-155.
3. Μπένζος Μ. (2009). Τεχνολογία και Θεολογία, ηλεκτρ. περιοδικό Αντίφωνο: Επιστήμες, φιλοσοφία, Τέχνες, Θεολογία. Ανακτήθηκε από <http://antifono.gr/portal/κατηγορίες/επιστήμη-θρησκεία/γραπτός-λόγος/852-2009-03-08-21-52-47.html> (1/9/2016).
4. Μπεκριδάκης Δ. (2010). *Ιδεολογία και Τεχνολογία: Απόπειρα διερεύνησης των θεολογικών όρων άρθρωσης του τεχνικού φαινομένου*. Ανακτήθηκε από http://e-theologia.blogspot.gr/2010/11/blog-post_8064.html (1/9/2016).
5. Ημερίδα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2011). *Η πληροφορική και η επίδρασή της σε άνθρωπο και κοινωνία* (αποσπάσματα). Διατίθεται στο <http://www.europarl.europa.eu/news/el/news-room/20110408STO17329/μεταξύ-μηχανής-και-ανθρώπου-τα-ηθικά-δύληματα-της-πληροφορικής> (1/9/2016).
6. Μέλλουσα Κρίση. Ανακτήθηκε από <https://techcomic.wordpress.com/category/religion/> (1/9/2016).

1.3 Οικολογία

1. Jordan Chris (2009). *Midway: Message from the Gyre*. Ανακτήθηκε από <http://www.chrisjordan.com/gallery/midway/#about> (3/9/2016).
2. Γεωργόπουλος Αλέξανδρος και Καραγεωργάκης Σταύρος (2005). *Όταν η Περιβαλλοντική Ηθική συναντά την Πολιτική Οικολογία*. Στο Γεωργόπουλος, Α. (επιμ.) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 822-823.
3. α. Αββάς Ισαάκ ο Σύρος, *Λόγοι Ασκητικοί*, Φιλοκαλία των Νηπτικών και Ασκητικών Ισαάκ του Σύρου, Θεσσαλονίκη: Πατερικές Εκδόσεις Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1991, ΞΒ-ΠΣΤ.
β. Κάλλιστος Ware, μητρ. Διοκλείας, *Αρχή Ημέρας. Η ορθόδοξη προσέγγιση της Δημιουργίας* (Νίκη Τσιρώνη μτφρ.), εκδ. Ιερού προσκυνηματος Αγίου Γεωργίου του εν Ιωαννίνους, Ιωάννινα 2007, σσ. 15 -17.
γ. Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Μητρ. Φλωρίνης Αυγουστίνου Καντιώτη, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, Ορθόδοξος Ιεραποστολική Αδελφότητα «Ο Σταυρός».
δ. Τζαβάρας, Α. (2005). *Αναμνήσεις από τον Γέροντα Πορφύριο*. Μήλεσι Ωρωπού: Ι.Γ. Η. Μεταμορφώσεως Σωτήρος.

4. Κοινή Διακήρυξη Πάπα Ιωάννη Παύλου Β' και Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου, Βενετία 2002, διατίθεται στο: http://www.naturazante.com/2007/07/blog-post_3164.html

2.1 Εργασία

1. 7. Αββά Αμμωνά, *Περί της χαράς της ψυχής του αρξαμένου δουλεύσαι τω Θεώ*, ΒΕΠΕΣ τ. 40, σελ. 70.
2. Ιωάννης Χρυσόστομος, *Λόγος α' εις το «Ασπάσασθε Πρίσκυλλαν και Ακύλαν»*, P.G. 51, 187-196. Διατίθεται στο <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSEPAL-C104/604/3958,17665/>
3. ΟΗΕ (1948): Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (άρθρα 23, 24 και 25).
4. Σινόπουλος Π. Α. (1997). *Εργασία και σχέσεις αλληλεγγύης οικογενειακού τύπου. Η οικογένεια ως μονάδα εργασίας του λαού της Παλαιάς Διαθήκης*, Αθήνα, εκδ. Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, σσ. 65-71.
5. Μπουλγκάκωφ Σεργκί (1964). Ορθοδοξία και οικονομική ζωή, περ. *Σύννορο*, τ. 31, σσ. 153-161.
6. 1. Άγιος Εφραίμ ο Σύρος, *Ασκητικά*, Θεσσαλονίκη: Ρηγόπουλος, 1996, σελ. 326-331.

2.2 Συμβίωση

1. Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Εις την προς Εφεσίους, Κ', 5, ΕΠΕ, 21, PG 62, 146-148.
2. α. Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Εις Γέν., Ζ', ΕΠΕ 8, 138
β. Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Εις Πράξ., Όμ. ΜΘ', ΕΠΕ 16B, 124.
γ. Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Προς Κολοσσαείς, Ομιλία IB, ΕΠΕ 22, 342.
3. Καραγιάννης Δ. (2014). *Έρωτας ή τίποτα*, Αθήνα: Αρμός, σσ. 125-126.
4. Φάρος π. Φ., Κοφινάς π. Στ., (1991). *Συζυγία*, Αθήνα: Ακρίτας, σσ. 49-50.
5. Αββάς Ματώης, *Αποφθέγματα, Ecclesiae Graecae monumenta*, στ. 561-562.
6. Γιαννουλάτος Αναστάσιος, αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (2015). *Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες. Θρησκευολογική θεώρηση*, Αθήνα: Αρμός, σσ. 181-183.

3.1 Μεταμόρφωση

1. Coldplay (2016), *Up & Up, Album: A Head Full Of Dreams*. Διατίθεται στο <https://www.youtube.com/watch?v=BPNTC7uZYrIΔαγδν>
2. Γκότσης, Χ. (2000). *Ο μυστικός κόσμος των βυζαντινών εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
3. Αρχιμ. Ιουστίνος Πόποβιτς (1995). *Οσίου Σεραφείμ του Σαρώφ Βίος*, Θεσσαλονίκη: Το Περιβόλι της Παναγίας. Διατίθεται στο <http://agiostheologos.gr/paterika-vivlia/item/25-osios-serafeim-tou-sarof>.
4. Αρχιμ. Σωφρονίου, Σαχάρωφ (2010). *Άσκηση και Θεωρία, Έσσεξ Αγγλίας*: εκδ. Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου.
5. Θρησκευτικός Πλουραλισμός και Χριστιανική Αυτο-κατανόηση (2005). *Πρόταση προς συζήτηση επιτροπών του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών Πίστη και Τάξη, Διαθρησκειακές Σχέσεις, Ιεραποστολή και Ευαγγελισμός*. Διατίθεται στο <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/other-meetings/mission-and-evangelism/gr13.pdf>.
6. Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, *I Have a Dream*, Ομιλία στο μνημείο του Λίνκολν, Ουάσιγκτον, 28 Αυγούστου 1963.

Για τη μετάφραση των κειμένων της Αγίας Γραφής χρησιμοποιήθηκε η έκδοση της Βιβλικής Εταιρείας.

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 24-0599
ISBN 978-960-06-5545-2

Ινστιτούτο
τεχνολογίας
υπολογιστών & εκδόσεων

(01) 000000 0 24 0599 5